

LEMBERG

TÍZ HÓNAP
AZ OROSZ CÁRIZMUS
URALMA ALATT

ÍRTA POGÁNY JÓZSEF

1 ♦ 9 ♦ 1 ♦ 5

KIADJA A NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDÉS
BUDAPEST, VII. KERÜLET,
ERZSÉBET-KÖRÚT 35. SZ.

Lembergben.

A háború elején Lemberg eleste jelentette a kudarcot, az orosz henger feltarthatatlan előregörgését, a háború tizenegyedik hónapjában Lemberg visszavétele jelentette a diadalt, az orosz offenzíva megtörését. Lemberg eleste jelentette Galícia orosz katonával való előzönlését, a Kárpátok veszedelembé jutását, Magyarország inváziótól való félelmét, Lemberg visszavétele jelenti Magyarország végső fellélekzését, Galícia felszabadítását, az osztrák-magyar monarchia ellenségétől való teljes megtisztulását.

A Lembergért vívott csata mindig végzetes és döntő fordulója volt a nagy északi háborúnak. Lemberg Galícia centruma. Ide fut össze minden út és minden vasút. Itt csomósodott össze minden állami és igazgatási hivatal. Politika, adózás, törvénykezés, gazdaság, sajtó, távíró, telefon, minden közéleti, irányító, adminisztráló ág érző és mozgó idegeinek itt van a középponti agyveleje.

A stratégia minden közhellyé vált parancsával ellenkezik és mégis csodálatos módon a nagy városokért, a fővárosokért folyik a hadseregek küzdelme. A háború

céljai a tömegekben mindig a nagyvárosokban szimbolizálódnak. 1870-ben Paris csöcselése à Berlin kiáltással indult a háború felé, 1914-ben a német hadsereg első roppant támadása Paris ellen szegeződött. Az orosz fogadkozás Berlint, Bécsét és Budapestet jelölte ki az áhított nagy célul. A keleti német offenzíva koronájának mindenki Varsó megvételetét érzi, a galíciai kimúlt orosz offenzíva mindig Krakkó felé dőftt.

A nagyváros fénye úgy vonzza magához a hadseregeket, mint a lámpa fénye az éjszakai lepkéket. És ez természetes is, mert ha nem is a stratégia, hát egy másik nagyhatalom: az ökonómia parancsolja. Az élet ma egyre inkább nagyvárosokban koncentrálódik. A főváros, az ipari, a kereskedelmi, a politikai középpont szerepe egyre nagyobb és döntőbb, a vidék egyre inkább függ a várostól. Ha az ellenségnek sikerül kioperálnia a fővárost az ország testéből, a nagyvárost a tartomány szervezetéből, megbénul politikailag és gazdaságilag egy egész országrész. A falvak pusztulása mindig csak lokális baj. Száz falu felperzselése mindig csak száz külön nyomorúság, amelynek a hatása megszűnik a falu határán. De a százezres nagyváros kézrekerítése roppant földrengés, amely végighullámszik az egész országon. Ut, vasút, telefon, távíró vágányai és drótszálai megszakadnak, de megszakadnak a politika, a gazdaság, a hitelélet láthatatlan vágányai és drótszálai is. A füstölgő falvaknál mélyebb, nagyobb és általánosabb pusztulást

jelképeznek a nem füstölgő gyárkémények.

Ezért nemcsak erkölcsi és politikai szimbólum, de igazgatásban és gazdaságban is roppant esemény Lemberg visszavétele. Lemberg sokszor és sokban Bécsset és Budapestet is jelentette és jelenti. Ez a különös fontossága adja meg a jogosságát annak, hogy Lemberg neve most könyv élére kerüljön címül. A monarchiába törő orosz invázióknak, a monarchia egy részét hónapokig elborító orosz idegenuralomnak legjellegzetesebb példája a Lemberg sorsa. Tíz álló hónapig volt orosz kézben. Még a háború elején szakították el és majd egy esztendőszünet kellett, amíg újra visszavehettek.

Az oroszok tíz hónapos lemergi uralmáról szól ez a könyv. Megpróbálja képét adni egy idegenuralom alatt levő város életének. Ami vád és keserűség van benne, az az idegenuralom ellen szegeződik, az orosz c á r i z m u s idegenuralma és m i n d e n idegenuralom ellen, de sohasem az orosz nép ellen.

Mindössze csak három napot tölthettek a haditudósítók Lembergben. Háromnapos látogatás eredménye ez a könyv. De mégse vádolja senki felületességgel. Még az első lemergi csatában közeledtem először Lemberghez, a Böhm-Ermolli akkor már csak későre érkező hadseregével. Tíz hónap kellett, amíg Böhm-Ermolli serege nyomán végre el is juthattam Lembergbe. Mint harcoló katona és mint harcot figyelő haditudósító keresztül-kasul bejártam Galíciát, isme-

rem majd minden városát, Stanislau, Stryj, Sanok, Sambor, Tarnow, nemcsak a nagy háborúnak, de az életnek is nagy állomásai. Galícia problémái sokszor és sokféleképp megmutatkoztak előttem.

De maga Lemberg is úgy kitárult előttünk, ahogy békében város soha ki nem tárulhat. Kétszer fordult fel fenekestül minden ebben a városban: amikor az oroszok bevonultak és amikor az osztrák-magyar csapatok bevonultak. Minden intézménye, minden problémája, minden erkölce a veszély, a szintvallás őszinte óráiban mutatkozott meg.

Tíz hónapig élt idegenuralom alatt a város. Tíz hónapig senki se jajdulhatott, mindenki szájára kosarat rakott a félelem. Most egyszerre szabadult fel minden száj. Mindenkinek van panasza. Mindenki mindent el akar mondani. Minden lélek megnyílik, minden szív közlékenyvé lesz. Mindenkiel történt valami, amit okvetlen el kell mondania. Mindenki úgy érzi, hogy jelentős dolgokon ment keresztül. Békeidőben esztendő alatt nem mutatkozik meg idegen előtt egy város így, ilyen nyíltan, ennyire mez nélkül, mint most a tíz hónapos idegenuralom szabaduló óráiban három nap alatt.

Az ujjongó életöröm városa.

Lemberg népe úgy meséli, hogy június 22-én, délelőtt tíz órakor egyetlen huszár vonult be elsőnek Lemberg városába. Poros, verejtékes volt a huszár, fáradtság gyötörte, szomjúság kínozza, háború viharja verte, de patrujnak küldték, hát jött egyedül az idegen, nagy város felé, ahol még ott állt az ellenség. Meg-megállította a lovát, merevvé tágította a szemét, hegyezte a fülét, lát-e, hall-e még kozákat. Nem vágtatott, óvatosan, kis iramokban haladt, ahogy a jó patrul kötelessége. De nem soká volt egyedül és bizonytalanban. Odatrappolt melléje egy másik lovas. Civil. Lembergi zsidófiú. Isten tudja, hol szerzett lovat, hogy jutott eszébe a vakmerő vállalkozás, hogy ilyen magasra emelkedjen a pult mellől. A város határában a zsidófiu odaléptetett a huszár mellé és vezette, kalauzolta befelé az idegen, még majdnem ellenséges nagy városba.

Szimbólum ez, így van ez most egész Galíciában. Jön az osztrák-magyar hadsereg és ezer veszedelmen, vakmerőségen, mártírságon át már várja a galíciai zsidó és viszi,

vezeti, kalauzolja, ápolja, rejtegeti, isteníti, Messiássá avatja.

Színek, hangok ragyogó, kábító, rikító kavargása. Nem igaz az, hogy csak italtól lesz mámoros az ember. A szín, az illat, a fény, a hang is nagyszerű mámor keltője. És ma Lemberg csupa szín, csupa illat, csupa fény és csupa hang. Lobogók iparkodnak minden házon ég felé a tavaszi szélben. A piros, fehér, zöld, fekete, sárga szín örült, vad tobzódása ez. Német zászló, magyar lobogó, osztrák zászló, török zászló, lengyel zászló, Lemberg város zászlaja: — mert-e valaha festő így, ennyi vad, töretlen színnel, ilyen rikító ellentéttel dolgozni? A nemzeti színek roppant palettája ma Lemberg. És mindenütt tarka, keleti szőnyegek az erkélyeken és az ablakokban. Fantasztikus álmolátvány, élő Ezeregy-éjszaka ma Lemberg. És ablakokból, erkélyekről virágosó zuhog. Az utca megtelik virággal. Gépkocsik görnyednek a virágzuhatag súlyától. Most az arcomon csattan a felém dobott nagy, színes bokréta. Forró, fájó szerelemmel várt bennünket ez a város. Nagy, lázas farsangot ül, ujjongó karnevált ünnepel. Tébolyítják a szemet a színek. Az utcákon fiatal, szép nők folyama ring. Ami szépet két nagyszerű fajú fajta, a lengyel meg a zsidó termel, az mind itt van most a Karola Ludwigán. És telve a város katonával, a csukaszürke, a tábori zöld, egész sereg ezred parolija virít

a napban. Munícióskolonnék jönnek-mennek. Német dzsidások apró zászlói lebegnek. Traineek vonulnak. Autók fúrják át magukat a gomoly agon. Rikkancsok rikkantják új lapok új szenzációit. Bujdosó magyar meg osztrák foglyok kokárdákkal, szabadon, hangos, boldog szóval járnak. Tűz a nap. Égnek a színek. Kábít a tömeg. Zugnak a szavak. Néha még ágyúszó is dörög. Mámorít a virág, a napsugár, az embertömeg szaga. Kiterül előttünk — csak a mesék királyai járhattak ilyen csodaszőnyegen — az élet minden pompájának- minden ragyogása.

Osztrák-magyar csapat vonul a lebergi utcán. Hosszú szürke kígyó. Síppal-dobbal, muzsikával, virágosán jönnek. Muzsika és virág a csatatér narkózisa. Ünnepli őket a nép. Zsúfolt, kábító tömeg a széles ut két járdája. De új csapat vonul velük szemben. Hosszú zöld kígyó. Orosz foglyok menete. A két menet találkozik. A két kígyó feje összeér. Egy percre elszorulnak a lélekzetek, megállanak a szívverések. Mi lesz, ha a két ellenség most egymásba mar? A két kígyó már szemtől-szembe áll. De nincs baj. A zöld kígyónak ki van már törve a méregfoga. Fegyvertelen. A két csoport vonul egymás mellett, négyes sorok itt is, négyes sorok ott is, katonák itt is, katonák ott is, de győztesek itt, legyőzöttek ott, csatába induló harcosok itt, tömegtáborba induló foglyok ott. A két csapat találkozik és Lem-

berg népe felujjong. Most érte el megalázása csúcsát az orosz. Fegyver nélkül, őrizetel, rabságban kell elvonulnia a civiltömeg előtt, amelyet még tegnap gyötrött, kancsukázott, amelyen még tegnap úgy uraskodott. Ujjongás száll a tömeg lelkére. Ujjongás tapsvihara csendül. Az utca népe tapsolni kezd a roppant, a tragikus színjátéknak. Egy pillanatra színpaddá lett a világhistoria és Lemberg népe világtörténelmi publikummá. A taps terjed, orkánlik tovább. Egyik utcából a másikba, egyik erkélyről a másikra, egyik kávéházból a másikba, egyik tenyérről a másikra. Egész Lemberg tapsol. Egész lelkével, a pillanat minden önfeledtségével átengedi magát a negyedmillió város a taps mámorának. Így tapsol a gyerek, ha nagyon szépet lát. Így tapsol az ember, ha egy percre nincs más dolga semmi, csak az öröm, csak az örülni tudás.

Az orosz az úr Lembergen. Jön a zsidó a környéki faluból és passzust kér, hogy Lembergbe mehessen. Megkérdi az orosz tiszt:

- Ty jewrej? Zsidó vagy!
- Igen, uram.
- Akkor nem kapsz passzust.

Bevonult a második hadsereg. Az osztrák-magyar uralom az úr Lembergen. Megint a városba akar menni a környékről a zsidó. Passzust kér. Megállítja az osztrák-magyar tiszt a vámnál:

- Ty jewrej? Zsidó vagy?
- Igen, uram
- Akkor nem kell neked passzus.

Az osztrák-magyar második hadsereg kommandójánál. Bardolff doktor vezérőrnagy, a hadsereg vezérkari főnöke előadást tart a nagy csaták soráról, amik visszacserezték Lemberget. Beszél Przemysl megvételéről, a Wereszicza-menti nagy, véres harcokról. Elvonultatja Grodek, Komarno, Janow csatáit. Vér, pusztulás, ágyúdörgés, gránátfütyülés víziói, hallucinációi jelennek meg a szavai mögött. Magyarázza a nyugatról keletre haladó front és a délről északra törő front kétágú harapófogóját. Elmondja, hogy Lemberg kitolt erődműveit első rohamra kellett megvenni. És diadaltól mámoros a hangja, amikor a nagy harcok csúcshoz: Lemberg bevételehez ér. Mintha kommandót harsogna, úgy száll a hangja: Ez volt cselekvéseink koronája. Győztünk, pedig keményen, szívósan ellenállott az orosz. Nagy dolgról volt szó. Galícia centrumáról. Politika, gazdaság, stratégia súlypontja van itt. Hónapok óta rendszeres építéssel berendezkedett már Lembergben az orosz. De küzdelmünk nem volt hiábavaló: győztünk, Lemberg a miénk!

Ólmosan nehezedett a lelkekre a cári uralom. Fojtott, bénított mindent. Ráült az

életre és elzárta minden forrását, minden kibuggyanó örömét. A cárizmus nem tűrte, hogy az emberek éljenek, örüljenek és élvezzenek. Este nem volt szabad az utcára lépni. Kilenc órakor már be kellett csukni a kapukat. Kilenc órakor már be kellett hunynia szemét a nagy városnak. Kilenc órakor már otthon kellett lennie minden polgárembernek. Kilenc óra után már csak orosz tisztok és dámáik lármája visszhangzott az elhagyott aszfalton. De még ez a kilenc óra is voltaképen nyolc óra volt. Az orosz uralom a pétervári ochranával és kancsukával együtt elhozta a pétervári időt is, amely egy órával mindig előbbre szalad a mi időnkénél. Pétervári idő szerint kellett lefeküdni a kaszárnyává tett Lemberg lakóinak este kilenc órakor, amikor a régi leMBERGI idő szerint még csak nyolc óra volt. Egy kedves, művelt filozófus asszony panaszkolta ökölbeszorított kézzel:

— Egy óránkat minden napunkból elloptak az oroszok!

És ahogy mondta, a kipirult arcán, a haragtól csillogó szemén látszott, hogy ezt érzi az orosz uralom legnagyobb bűnének. Lemberg népének életéből mindennap elloptak a cár emberei egy órát. Az életet, az örömet magát rabolták el Lembergben az emberektől. Tíz hónap minden napján egy órával kevesebbet élhettek, élvezhettek az emberek Lembergben és most, mintha ennek a tíz hónapnak mindennapi egy óráját akarnák behozni, olyan mohón, olyan elemi ős-

erővel nyúlnak az emberek Lembergben az élet, az öröm pohara után. Kávéház, utca, mozi, tér tele van zenével, mámorral, szerelemmel. Mindennap elloptak az életünkből egy órát! Fenéig hajtsuk le most az öröm hatalmas kupáját!

Elvonulóban voltak már az oroszok Lembergől. Már elvitték hivatalaikat, papjait, dámaikat, irataikat, raktáraikat, ochranájukat. Biztosságba akarták helyezni híveiket is. Kihirdették hát mindenfelé, hogy aki akar, az velük jöhet Oroszországba. Ukázaikkal falra írták, lapjaikkal harsonnázták, hogy aki nem akarja megvárni az osztrák-magyar hadsereget és nem akar az osztrák sorozóbizottság elé állni, az kap igazolványt és velük futhat szent Oroszországba, atyuska szárnyai alá. Akadtak olyanok, akik az utolsó pillanatban csakugyan együtt szaladtak el a futó orosz uralommal. Vonatra rakták őket. Egy részük el is jutott Oroszországba. De jórészüket bizony Brody előtt egyszer csak leszállították a vonatról, goromba kozákok vették körül őket és hajtották az egész csordát — sáncot ásni. új hazájuk kozákkal, nagajkával, kényszermunkával fogadta őket.

Nem ez a történet az érdekes, hanem az, ahogyan ezt lebergiek elmesélik. Azt a becsületes kárörömöt még arcokon nem láttam. Hogy ujjong a hangjuk, hogy ragyog a szemük, ha ezekről a póruljártakról be-

szélnek és ha a maguk hűségét, kitartását, derekasságát gondolják el. Hogy repes az örömtől minden porcikájuk, ha arra gondolnak, hogy nekik most semmi közük se kozákhhoz, se nagajkához, se ochranához, hogy őket senkise kommandírozhatja sáncásásra. Milyen nagy dolog egy kicsi darabka szabadság, ha így lehet örülni neki!

Mig az orosz volt az úr Lembergben, nem jelent meg ott se rutén, se szocialista, se zsidó újság. Csak a nagylengyel lapok írhatták szabadon a maguk mondanivalóját, de a lengyel nép igazi közvéleményét jelentő sajtó is csak hallgatással beszélhetett. De tíz hónap után jött végre a szabadulás. Június 22-én bevonultak Lembergbe Böhm-Ermolli csapatai és június 23-án már újra megjelentek a rutén meg a zsidó újságok és 24-én már megjelent a szociáldemokrata „Glos“ is. Különösen érdekesek a zsidó lapok. Egyszerűen ott folytatták a számozást, ahol az orosz uralom előtt elhagyták. Utoljára 1914 szeptember 3-án jelentek meg 207-es számmal, most, hogy 1915 június 23-án újra megjelentek, egyszerűen 208-as számot írtak. Az egyik zsidó újság meg is okolta: „Törültsék ki mindaz, ami közben volt.“ Igen, ez ma Lemberg! Lemberg el akarja felejteni, ami a tíz hónap alatt történt. Ki akarja törölni emlékéből a rettenetnek a tíz hosszú hónapját. Nem is igaz, hogy itt voltak és uralkodtak az oroszok. Nem is igaz

semmi. Ébredjünk fel a gonosz álomból. Nem történt semmi. 1914 szeptember 3-ikától 1915 június 22-ikéig megállott a világ. Folytassuk az életet, ahol akkor elhagytuk. Éljük, éljük, éljük úgy, mint akkor, mint azelőtt, mint régen.

Színházban voltam az este Lembergben. Még nem is volt igazán este. Hét órakor még gyönyörű nyári nappal élt Lembergben és szinte fájt az ember szíve, hogy a megváltott jegy kitépte az Akadémia-utca korzójából. Hatalmas, szép színházépület. Az előcsarnoka vasrácsai között emberkígyó. Jegyet váltanak. Csupa katona. Tisztek, közlegények. Nagy nézőtér. Pirosbordó és arany. Tele katonával. A földszinten tisztek, a páholyokban tisztek, az emeleteken közkatona. Szinte csak a színészek civilek az egész színházban. Luxemburg grófját játszák. Hájas, elvéhdedt asszony a primadonna. Megdőbentően nem szép nők a mellékprimadonnák meg a kóristalányok. Érthetetlen. Odakünn a korzón százával, ezrével sétálnak a világ legszebb női, két széttépett, letiport népnek, a lengyelnek és a zsidónak az asszonyai, leányai és idebenn ennyi csúfság egy halomban. Akármelyik húsz sétáló nő odakünnről a korzóról szebb, mutatósabb volna, mint ez a húsz szomorú néember.

A felvonásközben kimegyek. Levegőzni. Már erősen alkonyodik. Piroslik az ég alja. Csak nem égő falvak fényei Mily furcsa

ilyen nyári estén a nagyváros élete. Valami halk, finom, fájó szomorúság száll az emberre, hogy nem ölelheti magához egyetlen öleléssel mindezt az egész, ezt a sok életet. Talán még több ember az utcán, mint nappal. Mennyi szerelmes pár. Valahol hangoosan énekelnek. Benn a muzsika is csupa olcsó, futó szerelem. És milyen furcsa, a színház előtt álló lámpaoszlophoz háttal páripa van kötve. Valami tiszt lova, aki a frontról egyenesen a színházig lovagolt, kikötötte a lovát, bement, jegyet váltott és most, húsz kilométerre az ellenségtől, kikéfélnedve, megmosakodottan a Lehár szerelmes muzsikáját hallgatja.

A második felvonás is csupa szerelem. De mindennek a csúcsa, amikor az egyik színész átöleli az egyik színésznőt, az ajkához tapasztja az ajkát és így, egymáshoz forrott szájjal táncolnak körül a színpadon. Percekig tart ez a csók és a nézőtér kidülledő szemmel, izgult érzékekkel, lázas vérrel, táguló, reszkető orrlikakkal nézi. Az asszony és a férfi teste egymásba fonódik. A két száj végnélkül csókolja egymást. Végtelenségig tart már ez a csók és amikor végre kitáncol a szerelmes pár a színpadról, örült, vad tapsban oldódik fel az idegek görcsös feszültsége. Vad ujrázás tombol. És a színésznek meg a színésznőnek újra ki kell jönnie, újra össze kell tapadnia végtelen csókban. új lázas lihegés a nézőtéren. És még harmadszor is követelik a csókot, a hosszú, a végtelen csókot. Most már nemcsak a nézőtér

őrzöng, most már, mintha a színpadon is a színész és a színésznő igazi mohósággal keresné egymás száját, mintha már rájuk, a csók komédiásaira is átragadna a nézőtér csóklihegése, csókmámora.

Ép, erős, egészséges férfiak százai gyulladtak ki előttem. Katonák akik most jöttek a frontról és holnap már mennek a frontra. Katonák, akik tudják, hogy ma még élnek, de talán már holnap halottak. Férfiak, akik hónapok óta nem láttak asszonyt, nem csókoltak nőt. Az asszony mámora, a csók lihegése ilyen roppant erővel, ilyen gigászi módon, ilyen vad lihegéssel sohse jelent még meg előttem. Istenem, mi mindent mutat meg új arccal a háború. Még a szerelem is más, mint ahogy régen, valaha, békék idején ismertük.

Mindenütt, utcán, téren, kávéházban, kocsik ölén, mozik sötétjében az ujjongás, az élniakarás városa volt a felszabadult Lemberg, de talán itt, a színházban, a csókmámorban nőtt igazán az életöröm ujjongó városává.

Nagajka.

A cár seregei és hivatalnokai, kozákjai és ochranája szeptember 3-án vonultak be a meghódított Lembergbe és tíz hónap után a város szónoka így jajdult fel a bevonuló osztrák-magyar generális előtt: „Szenvedéseinknek nem volt határa.“ Pedig a cári uralom nem akart kegyetlen lenni Lembergben és nem is volt különösképen kegyetlenkedő. Csak olyan volt, mint odahaza. Egyszerűen átplántálta otthoni uralmát Galíciába.

Csak az orosz forradalmárok emlékiratait és Európához feljajduló panaszait kell olvasnunk és szórói-szóra, jajról-jajra ugyanazt találjuk bennük, ami Lembergben történt. Nem az orosz volt gonosz Lembergben, csak éppen a cárizmus jelent meg a maga uralmának egész teljességével. Kozák, kancsuka, katorga — ez az orosz cárizmus odahaza és ez volt Lembergben is. Kozák, kancsuka, katorga — ez az orosz cárizmus Nagyország népével szemben, ez volt hát természetesen, magától értetődően Vörös-Oroszországban is. „Nem adhatok mást, mint lényegem” — mondja Lucifer az Ember

tragédiájában. „Nem adhatok mást, mint lényegem” — cselekszi az orosz cárizmus a népek nagy tragédiájában. Az orosz cárizmus odahaza üldözi a szocializmust, letiporja a nemzetiségeket, halálra győtri a zsidót. Most idegenbe jött vendégszerepelni és mint a vénülő színész, itt is csak a régi parádés szerepeit tudta eljátszani: üldözte a szocialistákat, letiporta Ukrajna mozgalmát, kínoztta a zsidót. Az orosz cárizmus a felszabadítás jelszavával jött Galíciába. És a felszabadítás jelképül a η a g a j k á t, a hétágú korbácsot hozta el. Parodizálta az orosz cárizmus a francia forradalmat és örökösét, Napóleont, akik körülvitték a szabadság véres kardját a régi abszolút és feudális Európában. De a szabadságért életüket adók véretől piros frígiai sipka helyén a szabadságot kívánók véretől piros nagajka lett a cári felszabadítás jelképe. Ma már egyetlen uralomnak sincsen meg a jogossága ahhoz, hogy más népeket felszabadítson, ma már a népek maguk szabadítják fel magukat. De semmikép se lehet a felszabadítás eszköze a népek legfélelmetesebb veszedelme: az invázió. Az ellenség beözönlése mindig a közvetlen romlást, a fegyver barbár uralmát, a férfivért, az asszonyi könnyet jelenti. Az invázió mindig a gyermek pusztulását, a férfi megálázását, az asszony meggyalázását hozza. Az invázió a legnagyobb veszedelem és az invázió elhárítása az egyetlen jogos háború. Az oroszok nem voltak különösképen

kegyetlenek Lembergben, csak éppen idegeknek, fegyver jogán uralkodók voltak. Az orosz invázió tíz hónapja Lembergben nem produkált az emberi nem emberségét megszegyenítő dokumentumokat, de megmutatta, hogy az okosabb, magát türtőztetőbb, a népet nem elvadítani akaró idegenuralom is idegenuralom, megmutatta, hogy igaza van a szocialista elméletnek, amikor minden haladás alapjául és előfeltételéül az idegenuralom elhárítását tekinti. A tízhónapos lengbergi orosz invázió megmutatja, amit Európa szocialistái évtizedek óta egyedül hirdettek, hogy az orosz cárizmus az európai haladásnak mekkora ellensége.

Lemberg népe nem szenvedett úgy a tízhónapos invázió alatt, mint ahogy Keletporoszország népe ebben a háborúban, vagy a Hererok népe előbbi háborúban, nem szenvedett úgy, mint ahogy a keresztény örmények szenvedtek évtizedekig a mohamedán kurdok mészárlásaitól és ahogy most a mohamedán kurdok szenvednek a keresztény örmények pogromjától. Az oroszok nem úgy jöttek Lembergbe, mint a vandálok Rómára. De jöttek, de hódítókul jöttek, de ott voltak és mint minden idegenuralommal szemben, mégis igaza volt a városi küldöttség szónokának, aki a bevonuló osztrák-magyar hadsereget üdvözölte, mikor azt panaszolta: „Szenvedéseinknek nem volt határa.“

Ukraina letiprása.

Lemberg politikai kávéházában beszéltem velük, a Café Rómában. Zsúfoltan, egymás mellé préselten ültek együtt a márványasztalnál. Együtt voltak ott mindazok, akik ma Lembergben az ukrainai nemzetet képviselik. Ukrainai intellektuellek. Egyikük sem tagja Ukrajna nemzeti bizottságának, mert a bizottság tagjait vagy az oroszok cipelték el Szibériába, vagy az okos félelem szöktette el Bécsbe. Hirtelen és szinte magától összeverődött vezetőség ez, mint ahogy forradalmi mozgalmak sohasem szorulnak merev bürokráciára, hanem minden üldözéssel szemben ki tudják magukból teremteni második és ha kell, harmadik és negyedik vezetőségüket is. Annyira összepréselten ültek a kávéház asztala mellett, hogy ha egyik megmozdult, ha egyikből kitört a fojtott szenvedély heves gesztusa, akkor vele mozdult, vele hullámozott a többi is. Nem fiatal emberek voltak ezek az ukrainaiak. Csupa meglett férfi, több ősz, öreg ember, de annyi láz fűti őket, olyan szenvedély tör ki belőlük, ahogy csak elnyomott népek ifjú

nemzeti, még forradalmi színű mozgalma tud lángolni és lobogni.

Égre kiált a panaszoló szavuk, suttogva ordítják vádjaikat az orosz cárizmus ellen, reszketnek, senkiben se bíznak, hiszen még nem régen is nemcsak a cárizmus, hanem a lengyelség nemzeti elnyomása ellen is küzdeniök kellett. Ahogy az egyik szenvedélylyel magyaráz, a másik hirtelen odasúgja (idegen ember árnyéka suhant el az asztalunk mellett): „Csitt! Vigyázz! Lengyel!”

És ahogy beszélnek, gesztikulálnak, ahogy jajgatnak és áradoznak, egyre világosabb körvonalakkal, egyre vállasabban, egyre izmosabban kibontakozik egy most serdülő, ifjú, forradalmi nemzetóriás alakja. Nemcsak panaszok jajgatnak, hanem utópiák terülnek szét, ábrándok gomolyognak, lázas lelkeség szól az ukrainai nép nagy felszabadulásáról, az önálló, a független, a szabad Ukraináról.

Mi az Ukraina?

Erre a kérdésre első pillanatban Jókai és a romantikus Mazeppa jut az emberek eszébe, azután megvetően tudnak még valamit áruló rutén parasztokról, emlékeznek még valahogy a magyar máramarosi rutén skizma-pörre. Ennyivel szokták elintézni Ukrainát és kevesen akarják tudni, hogy Ukraina népének mozgalma a világhistória egyik legfontosabb mozgása.

Ukraina megszerzése tettenagyhatalommá Oroszországot. A XVI. század közepén hatalmas és független állam

volt Ukrajna, amely a galíciai Santól a Donig és a Fekete-tengerig nyújtózott. A rutén népről nevezték hosszú ideig a Fekete-tengert Mare Ruthenumnak. Hosszú volna elmondani Ukrajna állami életének viszonyosságait. Csak a végeredmény a fontos. Mindenfelől ellenség ostromolta. Északról a moszkoviták, nyugatról a lengyelek és litvánok, délről a tatárok és törökök árasztották el. A Keleti-tengerhez és a Fekete-tengerhez csak Ukrajna testén keresztül lehetett jutni és ezt a szegény, szerencsétlen testet tiporták mind e hatalmak seregei. Ukrajna földje volt a csatatér e folytonos háborúk során és a sok százados küzdelmek után az 1709-iki poltavai csatában végleg elveszett Ukrajna. A sokfajta nép versenyéből Moszkva került ki győztesen és Ukrajna megszerzésével Moszkva európai nagyhatalommá nőtt. Ukrainával jutott el Oroszország a Keleti- és Fekete-tengerhez és ezzel elsőrangú európai szerephez. Ukrajna megszerzésével lett Oroszország nagyhatalommá és azóta, ahányszor Oroszország túlsúlyra került, ahányszor valakivel háboruban állott, ellenfelei mindig felvetették az ukrajnai kérdést. Mindig felfedezték, hogy Oroszországot Európában másodrendű hatalommá tenni csak Ukrajna elszakításával és függetlenné tevésével lehet. Hatalmas terület Ukrajna földje: 680.000 négyzetkilométer, amelyből 75.000 Keletgaliciára esik. Hatalmas, 32 milliós nemzet Ukrajna népe. Ebből vagy négy millió él Galíciában és Buko-

vinában.

Történelmi konfliktusok során mindig felvetődött Oroszországgal szemben az ukrainai kérdés, de sohasem kerekedett belőle a cárizmsra komoly veszedelem. Mindig csak külső hatalmak próbálták feszíteni, de Ukrajna népe maga sohasem érezte. Ukrajna népéből kitiportak minden nemzeti öntudatot. Megfosztották valamennyi nemzeti intézményétől és szervezetétől. Eltiltották, nem létezőnek jelentették ki nyelvét. Elcsábították felsőbb osztályait, pusztán csak elnyomott osztályok, parasztok és proletárok nemzete lett Ukrajna, amelynek se nemessége, se polgársága, se értelmisége nem volt.

Két roppant viharak kellett jönnie ahhoz, hogy Ukrajna népe felébredjen. Az egyik a nagy orosz forradalom volt 1905-ben, a másik a galíciai általános választójog megalkotása volt 1906-ban.

A dicsőséges nagy orosz forradalom a csúfos, kudarcos japán háború után megmozgatta az egész nagy birodalom néptömegeit. Egyszerre belesodrótak a politika és a szociális élet küzdelmeibe az addig közömbös és számot nem tevő parasztok és munkások. A népnek egyszerre roppant szerepe támadt a kormányzás, az államvezetés dolgaiban. Immár nemcsak a felső osztályok döntötték el a társadalom és állam nagy kérdéseit, hanem a nagy néptömegek. A forradalom demokráciát teremtett Oroszországban, parlamentet alkotott, gazdag sajtót nő-

veit, megszervezte, felvilágosította, képviselői útján uralomba ültette a népet. A néptömegek megmozdulásával megmozdult sok százados alvásából Ukrajna népe is. Amint a paraszt és a munkás valakivé lett a társadalomban, valakivé lett Ukrainának parasztokból és munkásokból álló népe is. A s z o c i á l i s m e g m o z d u l á s U k r a i n á b a n n e m z e t i m e g m o z d u l á s t i s j e l e n t e t t. Egyszerre feltámad az elnyomott ukrainai nyelv. Bőséges ömléssel indul meg az ukrainai sajtó, százezer számra szóródnak ki a nép közé ukrainai nyelven írott füzetek és könyvek. Ukrainai munkás- és parasztpártok alakulnak. Egyszerre kialakul az ukrainai intellektuellek rétege. Különösen a néptanítók és a diákok lesznek népük szenvedélyes felvilágosítóivá, öntudatra nevelőivé és nemzeti harcosaivá. Az addig elhagyott parasztság és munkásság egyszerre szociális és nemzeti öntudatra ébred.

Ugyanekkor a modernné váló gazdasági élet, a földbirtoknak egyre inkább paraszt kézbe való kerülése, egyre több parasztiunak szellemi pályára való lépése és e szociális fejlődés megkoronázója az általános és egyenlő választójog öntudatra ébreszti Galiciában is a rutén parasztot. A rutén paraszt nem érzi magát többé jobbágnak, hanem egyenlő jogokat követel a lengyel nemes úrral és a városi zsidó polgárral szemben. De ugyanekkor nemzeti öntudata is felébred: amelyik pillanatban nem érzi magát jobbágnak, abban a pillanatban kezdi ma-

gát ukrainainak érezni. Lemberg lesz ennek a mozgalomnak a centruma. Rosvita névvel nép fel világosító egyesület alakul. Megszervezik a nagy rutén költőről elnevezett Sevcsenko-társaságot, amely könyveivel elárasztja Keletgaliciát. Gazdasági szervezetek tömörülnek, ukrainai könyvtárak nyílnak, ukrainai újságok jelennek meg. Olvasótermek százai terjesztik az ukrainai kultúrát. Az addig csak paraszti rutén nyelvből irodalmi nyelv lesz, amelyet iskolákban tanítanak, amelyen szónoklatokat tartanak, amelyet hatóságok is számbavesznek. Galiciában és Bukovinában már vagy húsz ukrainai középiskola van és a lemergi egyetemen ukrainai tanszékek építődtek. Politikailag is a história színpadára lépett Ukraina nemzete. Az első forradalmi orosz dumában negyven ukrainai képviselő ült és csak a harmadik, az államcsínnyel teremtett torzdumából tudta őket kiszorítani a cárizmus. Ausztriában harminckét képviselője van a parlamentben a rutén népnek, akiknek obstrukciója nem egyszer kényszerítette rá Ukraina akaratát az államra.

Ausztriában egyre fokozottabb mértékben tudta magának kiverekedni Ukraina népe nyelve, írása, kultúrája és agitációja szabadságát. Oroszországban azonban a forradalom leverésével a cárizmus letiporta Ukraina minden sarjadzó nemzeti reményeit is. Ez az a pont, ahol Ukraina mozgalma belekerül a világpolitika legfontosabb bonyodalmaiba. Ausztriában

egyre izmosabbá lett a rutén nép nemzeti öntudata, egyre komolyabban vert gyökeret a lelkekben Ukrajna nemzeti önállóságának az eszméje. Galícia az évek során Ukrajna nemzeti egyesülésének és önállósulásának Piémontja lett. Az ukrajnai népnek csak kicsiny töredéke lakik Galíciában, mint ahogy az apró Piémont is csak kicsiny része volt a széttagolt olasz nemzetnek, de mindaz, ami Galícia ruténjeiben és ruténjeivel történik, hangos szavú echoval visszhangzik az orosz Ukrajna lelkében is. Ukrajna kérdése így lett az orosz birodalom életkérdésévé. Oroszország területén huszonhét millió rutén él. Ha ez a roppant tömeg felébred és önálló nemzetnek érzi magát, ha nem marad többé a nagy orosz nemzet egyik tájszólása, abban a pillanatban az orosz nemzet törpe kisebbséggé lesz a nagy birodalom nemzetiségeivel szemben. Ha Ukrajna népét sikerül örökre beolvasztani az orosz nemzetbe, akkor finnekkal, lengyelekkel, tatárokkal és egyéb nemzetiségekkel szemben hatalmas és tömör többséggé lesz az orosz, ha nem sikerül, akkor egyrészt elveszti hegemoniáját a nagy birodalomban, másrészt kiszorulván a Keleti- és a Fekete-tengertől, kiszorítódik Európából is.

Az orosz cárizmus létfenntartási ösztöne tehát kettőt parancsol: először elnyomásban kell tartania Ukrainát a maga birodalmában és elnyomásban kell tartania — Galíciában. A cárizmus el is követett mindent, hogy

lefojtsa Ukrajna nemzeti öntudatraébredését. A maga országában végsőkéig üldözött mindent, ami ukrainai, Galíciában pedig moszkalofil ellenmozgalmat szervezett az orosz rubel, hogy megossza vele a rutén nemzetet. Ukrajna mozgalma azt hirdeti, hogy a rutén nép külön nemzet és nem azonos a nagyorossal, a moszkalofil mozgalom azt agitálja, hogy orosz és rutén egyugyanaz és hogy a ruténségnek bele kell olvadnia a nagyorosz masszába. De az orosz cárizmusnak itt sem lehet még megállania. Minden rutén kulturális és nemzeti intézmény Galíciában lázító és öntudatra ébresztő veszedelmet jelent számára az orosz Ukrainában. Végleg csak úgy tiporhatja le az ukrainai Piemontot, ha a kezét ráteszi Keletgaliciára. Ezért törekszik annyi véráldozattal az orosz cár Galícia birtokára. És ez a történelmi fejlődés az egyik oka az osztrák-magyar monarchia és Oroszország ellentétének, végső soron pedig itt mutatkozik meg egyik oka a világháborúnak. Bekövetkezett az, amit az azóta orosz fogságba került kiváló osztrák szocialista, Otto Bauer még a háború előtt előre megjósolt: „Talán egykor véres csatatéren döntenek majd el, vajjon Keletgaliciára is rákényszerít-e az orosz rendőr az orosz nyelvet, vagy pedig kisiklik-e Oroszország kezéből az Ukrainán való uralom és két nemzetté hasad-e az orosz nép.“

Voltaképpen csak már békében megalkotott programját valósította meg a cáriz-

mus, amikor inváziójával elárasztotta Galíciát és első dolgául letiporta Ukrajna mozgalmát. Már az orosz uralom első napján megkezdődött az ukrainaiak üldözése. Ukrajna képviselői megjelentek Lemberg első kormányzójánál, de ez brutálisan felelt: „Ukrajnai népet nem ismerek, örüljenek, hogy egyesülhetnek a nagy Oroszországgal.“ Szólt, sarkonfordult és otthagya őket. Ez történt az első nap, a harmadik napon pedig a rutén metropolitan Szeptycky grófot Kurskba száműzték. A metropolita nemcsak a ruténség vallási, hanem nemzeti feje is volt és radikális, demokrata érzésű politikájával nagy szolgálatokat tett a galíciai választójog kiverekedésében. És azonnal megkezdődött az üldözés mindenfelé a görög-katolikus rutén papság ellen. Azt mondták, hogy az egész ukrajnai különválási mozgalom alapja a görögkeleti egyháztól való különállásuk. A rutének templomait mindenfelé ortodox templomokká változtatták, mindenfelé beültették a maguk pópáit. A legnagyobb rutén templomnak, a lebergi Jura székesegyháznak a sok évszados kincseit elrabolták. A metropolita ugyan mindent befalazott, de árulók denunciálták. Eulógius, az orosz érsek korlátlanul uralkodott. Nagy ünnepek között, királyi pompával vonult be. Nemcsak áldást, hanem pénzt is szórt a nép közé. Szakadatlanul folyt az erőszakkal, vesztegetéssel, megtévesztéssel való térítés. Vagy harminc község át is tért Lemberg környékén a pravoszlaviára. Hogy csinál-

ták? Bejöttek a faluba és megkérdezték, hol van a pap. Ha nem volt ott, akkor bűnösnek találták az ország érdekei ellen és beiktatták helyébe a maguk pópáját. Aki rutén papot Lembergben találtak, azt egyszerűen és minden indokolás nélkül lecsukták. Amelyik faluban ottmaradt a rutén pap, ott meghagyták az állásában, de mellé adták a maguk papját is. Hiábavaló volt minden tiltakozás, két pap ült ezután a községben. A rutén népiskolákat szétdúlták, orosz egyházi iskolákat állítottak fel. Oroszországból tanítókat hoztak. Lembergben két nagy iskolát állítottak orosz nyelv és beszéd tanítására, ahol tanítókat képeztek ki jövőre orosz iskoláik számára. Ilyen iskolákat állítottak Samborban, Stanislauban, Tarnopolban és Csernovitzban is. Minden rutén kulturalkotást szétzúztak. Feloszlatták a rutének tudományos és gazdasági egyesületeit. Nemzeti múzeumukat becsukták, őreit elfogták, később pedig egyszerűen orosz nemzeti múzeumnak deklarálták. Az ukrainai sajtót megsemmisítették. Mikor az orosz uralom berendezkedett, magukhoz hívták valamennyi újság szerkesztőjét és bemutattatták valamennyi lap utolsó évfolyamát, hogy aszerint adjanak engedélyt vagy tilalmat további megjelenésére. Az ukrainai lap, a „Dilo” (A tett) szerkesztőjének azonban egyszerűen azt mondták, hogy ilyen furcsa nyelv egyáltalán nem létezik, következésképp ilyen nyelven többé újság nem jelenhetik meg. De ez nem volt elég, néhány nappal azután

elrendelték, hogy oroszul, lengyelül, németül, franciául, angolul szabad írni — de ukrainai nyelven még a levélírás is tilos. Gyűlölettől izzó hangon mondotta az egyik ukrainai:

— Tíz álló hónapig nem írhattam egy sort se a családomnak, mert csak ukrainai nyelven értenek!

— És mi volt a megokolás?

— Semmi! A hírheft közmondás: Po siomu byt! így kell lennie!

És beleszól a másik ukrainai:

— Becsukták minden könyvkereskedésünket. Megsemmisítették annyi év kultur-munkáját. Pedig látta volna, hogy jöttek a Eyeken az orosz Ukrainából való katonák az első héten és hogy kérték a Sevcsenko-társaság könyveit, mindegyik legalább egy könyvet haza akart vinni. Már alig volt könyv a polcokon. Erre megijedt az orosz kormány és becsukatta a boltot. Még a cég-táblát is levétette.

És vádol a harmadik ukrainai:

— Aki nem menekülhetett, minden vezetőnket elfogták és Oroszországba cepelték. Mindig éjjel törtek ránk. Öreg embereket ütöttek, aggastyánokat éjszakákon át gyalogoltattak. A sajtójukat ellenünk uszították. Napról-napra írtak ellenünk. Oroszország ellen való árulóknak és gonosztevőknek vádoltak bennünket.

És csendesen, szomorúan mondja egy másik:

— Pedig mi nem akarunk egyebet, csak

élni, csak lélekzeni.

Megkérdezem tőlük: Hát mik az ukrainai mozgalom ideáljai!

Egy apró, fekete, szikár fanatikus feleli:

— Önálló nemzet akarunk lenni. Most reméljük, hogy a győzelmek során a háború túlmegy az osztrák határon. Minden kilométer térnyerés nemzeti terjeszkedést jelent a mi számunkra. Oroszország ellen vagyunk és hisszük, hogy Ausztria-Magyarország és Németország végre belátja, hogy Oroszországot csak úgy lehet letörni, ha elszakítják tőle Déloroszországot egészen a Kaukázusig, ha elvágják tőle a harminc millió ukraint. Ausztria támogatásával és Ausztria mellé rendelve autonóm Ukrainát szeretnénk, mert tudjuk, hogy az egészen független Ukraina csak ábránd, hogy egyedül, valamely nagyhatalom támogatása nélkül gyengék vagyunk a kivivására.

És hirtelen, mintha szent örület szállna meg, lázzal szavalni kezd. Rutén nyelven deklamál. Vers. Az idegen szavakból is kiérezni a ritmusát. Taras Sevcsenkonak, az ukrainai nemzet legnagyobb költőjének a verse. Amikor kérdezem, hatan magyarázzák, hatan deklamálják, hatan fordítják. Az egész vers egyetlen gyűlöletlihegés a cári elnyomás ellen:

— Ha meghalok, temessetek el a Dnieper partján, a nagy pusztákon, drága Ukrainám szívében, hogy mindent lássak.

Ha mennydörgés rázza meg a világot, ha egész Ukrainából rettentő láng száll az égig

a zsarnok ellen, hadd lássam látó szemmel és hadd higyjek istent.

És valósággal előadást tartanak nekem, hogy ki volt ez a Sevcsenko, hogy az ukrainai nemzet legnagyobb költője, első ébresztője. Éppen a három előtt ünnepelték születése századik fordulóját, hogy parasztim volt, jobbágygyerek, hogy az élete felét népéért, költészetéért Szibériában szenvedte végig. Hogy a legnagyobb munkái „Kaukázus” meg „Hajdamaki”. Hogy festő is volt, hogy bűntetésül, mert a cárizmus ellen lázadt, katonává sorozták, hogy tíz esztendeig kellett a komisz életet kínlódnia Uraiban.

Hajdamaki ... Parasztzendülés ... ez az ukrainai nép nemzeti eposza és voltaképpen ma sem tesz Ukrajna egyebet. Parasztjai élni akarnak, a maguk nyelvén akarnak írni, beszélni, a maguk embereit akarják az ország házába küldeni és ezért a rettentő zendülésért gyötri őket halálra a cárizmus.

Zsidók gyötrelmei.

A világ legnagyobb gettója alakult a régi lengyel királyság tartományaiban. Éppen a humanizmus idején és éppen Európa legfelvilágosodottabb részeiben kitörő világraszóló arányú zsidóüldözés kergette mindenfelől a mai Galícia és Oroszlengyelország területére a zsidókat. Vagy tizenhárom millió zsidó él ma az egész világon és ebből vagy hét millió él Oroszországban, Galiciában és Bukovinában. Déli fajtájuk minden külső jelei különböztetik meg őket a körülöttük hullámzó szláv néptengertől. Ez az egyetlen országa, a világnak, ahol a zsidók nem vették át a körülöttük élő nemzet nyelvét, nem lettek szlávokká a szláv áradatban, hanem megtartották rontott német nyelvüket, a jiddist. Kaffanjuk és pajeszük, ortodox rítusuk, vallási étel rendjük, ünnepeik ridegen elkülönzik őket a körülöttük élő nemzektől.

A zsidó nép már évezredek óta a kapitalizmus népe. A paraszti Európában mindig és mindenütt városi elem volt, a földbirtokossal és paraszttal szemben, a nemes úrral és a jobbággal szemben, mindig és min-

denütt kereskedő, uzsorás és intellektuell volt. Évszázados üldözés kiszakította minden gyökereit a földből és sápadt, ideges városi palántává tette. A zsidó faj „f a j i” jellemvonásai voltaképen nem egyebek, mint a városi ember, a pusztán szellemi foglalkozást űző ember szociális jellemvonásai.

Oroszország ma az az ország Európában, amely legkevésbé jutott még el a városi élethez, amely tehát leginkább érzi önmagától idegennek, másnak, gyűlöletesnek, üldözni és irtani valónak a zsidót. Elmondhatatlan rettenetességű gyötrelmeket szenvedtek és szenvednek a zsidók Oroszországban. Semmiféle törvény vagy jog nem védi életüket és vagyonukat. Össze vannak zsúfolva a hatalmas birodalom egy apró foltjára, amely mindössze csak négy százalékát teszi ki Oroszországnak. Csak nagykereskedőknek és bizonyos fajtájú intellektuelleknek szabad ezen a gettórayonon kívül lakniuk, de ezeknek is csak a városokban. Csak bizonyos foglalkozások állanak nyitva a zsidók előtt és csak bizonyos szűkre szabott területeken, természetes tehát, hogy egyre rettentőbb a verseny a zsidóságon belül és egyre növekvőbb a proletarizálódás. Egyfelől a pogrom, másfelől a kivándorlás szabja meg határait az orosz zsidó életének. Jézus Krisztus golgota-útja, amit oly sokan róttak már fel a zsidó nép ellen, valójában évszázadok óta immár a zsidó nép golgota-útjává lett. A nagykereskedővel, a gyárossal, a tekintélyes ügyvéddel valahogy

csak megbékült a cárizmus, ha zsidó is, de kérlelhetetlenül üldözi a szegény zsidó diákokot, a szegény zsidó házalót, a zsidó proletárt. A zsidók és a cárizmus viszonyáról nagyszerű szimbólumot ad Kautsky: „A régi zsidók Hámánban, Ahasvérus király birodalmi kancellárjában látták a pogromszítók őstípusát, az ellenséget, akit ötven láb magas akasztófára kell felhúzni. A mai cárizmus sokkal kegyetlenebbül gyötri a zsidó népet, mint valaha bármely Hámán, de a kapitalista zsidók mégse kívánják a pusztulását, hanem erőteljesen támogatják kölcsöneikkel, amikkel újra meg újra meghosszabbítják életét. Mert Mordechajból szegény szabó lett és Esztert nem királynővé emelik, hanem valami argentínai bordélyba hurcolják.“

Ismerni kell a cárizmus és az orosz-lengyel zsidók viszonyát, ha meg akarjuk érteni a Galíciába betörő cárizmus cselekedeteit Lemberg zsidóival szemben. Az orosz cárizmus Galíciában sem tett egyebet, mint Varsóban vagy Kisenevben. Ahogy a középkori feudalizmus a szántóföld rögéhez kötötte a jobbágyot, úgy köti az orosz cárizmus a városok kőkockáihoz a zsidókat. Első dolga volt, hogy Galíciában is megszüntette a zsidók költözködési szabadságát. Megszüntette a zsidók számára a vagyon- és az életbiztosságot. Minden orosz hivatalnoknak joga volt bele nyúlni kezével a zsidó erszényébe és minden kozáknak joga volt megmosni kezét a zsidó vérében. Zsarolás és pogrom között in-

gadozott az orosz uralom alatt a lebergi zsidó élete és még csak Amerikába se szökhett előre. Elállta útját a háborúteremtette, katonák eleven testéből font svarmléniakerítés.

Az orosz cárizmusnak kezdettől fogva az volt a politikája Galíciában, hogy minden nemzet és minden osztály elégületlenségét a zsidók ellen terelje. Kiáltványokban hirdette, hogy meg akarja szabadítani Galíciát a zsidó uralomtól és ami nemzeti panasz, ami szociális nyomorúság volt, azt mind arra uszította, hogy a zsidóban lássa bajai és jajai kútfejét. Természetes tehát, hogy ebből az atmoszférából csakhamar ki kellett szikráznia a zsidóellenes pogrom villámának. A pogromnak törvényszerűen be kellett következnie és mégis furcsa, bolond véletlen idézte elő. Szeptember huszonhetedikén történt. Csendes, szép vasárnap délután két orosz katoná sétált Lembergben a Krakkói-utcán. Valami tolvaj gyerek kilopta az egyiknek a zsebéből a bugyellárisát. A katona észreveszi, utánairamodik, hogy nyakoncsípje, futás közben a lábába gabalyodik a fegyver és elsül. Nagyot szól a puska a csendes utcán és még nagyobb lett az apró eset visszhangja. Ki tudná megmondani, hogyan és milyen módon, de csakhamar szétszalad az egész városban a híre, hogy a Krakkói-utcán zsidók rálöttek orosz katonákra. A rémhír begurul az orosz kaszárnyákba is és már száll a parancs, hogy rajvonallal kell megszállani a bűnös városrészt. És a svarmléniá halálo-

san maró kígyója végigtekergődzik a Grodeki-uton, a Zukewska-utcán, a Kazinierzowska-utcán. Hasonfekve csúsztak előre keresztbe az utcán a nagykucsmás cserkesz katonák. Ó, most már a pogromot is a modern hadviselés minden új tanulságai szerint csinálják! Azután bejárták a bűnös városrész utcáit, belőttek az ablakokon, tömérdek halott és sebesült maradt utánuk. Csupa zsidó, de köztük egy keresztény is. A házak ablakai még ma is szétzúzottak, a malterban még ma is látszanak a puszkagolyószakította lyukak. Az első pogrom, halottai már rég porladnak, de a legutolsó pogrom sebesültjei még ott nyögnek és hörögnek a kórház ágyain. Sokszor dúlt még pogrom Lemberg zsidó negyedében, de a legvadabb és legvéresebb ez az első meg a legutolsó pogrom volt. Az első pogrom védtelen és fegyvertelen emberek ellen szegeződött, az utolsó pogrom már felfegyverzett revolveres, ólombotos férfiakat talált magával szemben.

Az orosz kormányzat Galíciában eltiltotta, hogy a zsidók egyik községből a másikba menjenek, egyik városból a másikba utazzanak, mert attól félt, hogy kikémelelik hadállásait és hadicsomópontjait. Ezt a rettentő rendszabályt még az orosz újságok is elítélték. De a cárizmus uralmának leMBERGI exponense, a „Slowo Polski” cáribb akart lenni a cárnál és denunciálta ezt az Oroszországból jövő liberalizmust: „Ti orosz lapok ne támogassátok a zsidókat, inkább vigyázzatok, hogy a zsidók el ne áruljanak

benneteket Oroszlengyelországban. Amikor ellenséges golyók ezrével pusztítanak testvéreiteket, óvakodjatok attól, hogy ti a zsidókat pártoljátok. El ne felejtsetek, hogy egyik hadvezéreték rendeletet adott, hogy a galíciai orosz-lengyel spionkodást egyszer és mindenkorra lehetetlenné kell tenni. A zsidót gyűlöljétek, ne érintkezzetek vele, el kell őket mint népet törölni a föld színéről. Mit véteti: a szegény Szibéria, hogy odaküldi k a zsidókat?“

Voksokig vitték a zsidók egyhelyhezláncolásának politikáját. Még akkor sem engedtek, zsidót egyik községből a másik községbe utazni, ha azért akart menni, hogy segítséget, pénzt, élelmiszert vigyen nyomorgó társainak, ha azért akart menni, hogy meglátogassa a háború zűrzavarában messze sodródott feleségét és gyermekeit. Még akkor sem, ha maga a kormányzó, gróf Bobrinsky írta alá az utipasszusát. Az orosz hivatalnokok egyszerűen fűtyültek a kormányzó passzusára és a mindenható kormányzó is csak vállát vont, mikor panaszra mentek hozzá és egyetlen rendszabálya mindössze egy üzenet volt a renitens hivatalnokhoz: „Mondják meg neki, hogy számár.“

Állandó volt a zsidók gyötrése az orosz Lembergben, de a kínzás foka mégis változott. Annyira, hogy bizonyos fokig a zsidókkal való bánásmód lett a külvilágtól elzárt Lemberg napilapja. Az invázió első idejében még kaptak újságot a lebergiek, de később igen szigorú rendeletekkel tiltotta el

az orosz kormányzás a német és osztrák újságok behozatalát és olvasását. Az emberek eleinte nem vették túlságosan komolyan ezeket a rendeleteket, de annál komolyabban vette őket az orosz uralom, egész csomó embert fogtak el és zaklattak házkutatásokkal a tiltott újságolvasás miatt. Sőt, amikor ez sem használt, egyszerűen Szibériába küldték a makacs újságolvasókat. Az utolsó három hónap alatt már egyáltalán semmiféle külföldi vagy német újság nem jutott a leMBERGIEK kezébe és semmi pozitív hír nem informálta őket a hadiszerencse forgásáról. Csak egyetlenegy tünet egészítette ki az orosz vezérkar kommunikéit: ha az oroszok jól álltak a harctéren, akkor jól bántak a zsidókkal Lembergben, ha rosszul, akkor fokozottabban gyötörték őket.

Sokan próbálkoztak a kínzások elől úgy menekülni, hogy kikeresztelkedtek. Olyanok is akadtak, akik nem is katolikusokká lettek, hanem egyenesen pravoszlávokká, „igazhívökké”. De a kikeresztelkedés se igen használt, mert később már az ukázok a zsidók ellen szegeződő rendelkezésekben finom pontossággal nem zsidókról, hanem zsidószármazású egyénekről szóltak. A cárizmus pontosan és jól dolgozott, bürokráciája fürge volt, mint a nyúl, élesszemű, mint a sas, kíméletlen, mint a karvaly, ha arról volt szó, hogy zsidót gyötörjön, zsidót zsaroljon. A zsidó diák, a zsidó kiskereskedő és a zsidó proletár érezte leginkább testén a nagajka csattanását, A gazdag zsidó vala-

hogy csak kiváltotta magát. A börtönök ajtait mindig megnyitotta előtte a rubel. És ha az orosz uralom a rubel árát 3.33 koronában állapította is meg, akiknek sokszor ezer 3.33 koronájuk volt és arany, ezüst vagy akár bankópapírpáncéllal övezhették magukat, azok valahogy mindig csak szabadulni tudtak az ochrana karmai közül.

Ahogy a hónapok múltak, egyre mérhetetlenebbé nőtt a zsidók gyűlölete az orosz uralom ellen, úgy hogy ma Galíciában csodálatos módon a legnemzetközibb népfaj, a lengyelzsidó, a legerősebb osztrák hazafi. A fegyvertelen lengyel, a nem ukrainai érzésű rutén valahogy csak még belenyugszik az orosz uralomba. Tűri, nem protestál ellene. A fegyvertelen zsidó se protestál, hiszen a szuronyok ellen hiába is protestálna. De nem is tűri nyugodtan. Intrikál, konspirál. Spionkodik a cárizmus ellen. Ahol lehet, árt neki. Ahol teheti, kenyeret ad az éhes magyar katonának. Elrejti a menekülő osztrák patrult. Hírt hoz az osztrák-magyar kommandónak. Fizet a pogromokért. A lengyel se örül a cári uralomnak, de nem tesz ellene semmit. Korrektül cselekszik, hiszen a fegyvertelen civil lakosságnak semmi köze, semmi beavatkozása a háborúba. De a zsidó mégis beleavatkozik. Magára zúdítja az orosz kancsukát, fejére sodorj a a romlást, asszonyai testére a gyalázást, boltjára idézi a vörös kakast, de mégis árt az oroszoknak, ahol tud, amivel tud. A zsidó nem feledkezik meg egy percre se a pogromról, az első Ki-

senevről és az azóta bekövetkező annyi más Kisen évről. A lengyel fásultan ül és eszébe se jut 1863, eszébe se jut Varsó, rá se jár az emlékezése a nagy lengyel forradalom dicsőséges napjaira, vértforraló bosszúval nem gondol a cári szoldateszka lengyelölő vérengzéseire. A lengyel nemzetből kiveszett minden forradalmi tradíció. Csodálatos változása a bistóriának. Valaha a lengyel nemzet katonái vezérkedtek minden európai forradalomban. A negyvennyolcas vihar idején Berlinben Mieroslawski, Magyarországon Dembinski, Bécsben Bem a vezér. Ma a nagy háborúban idegen nemzetek hadseregei döntenek Lengyelország sorsáról, csak éppen maga a lengyel nemzet nem szól bele a maga sorsa kiverekedésébe.

Az orosz uralom tisztában is volt vele, hogy a zsidó milyen komoly és elszánt ellensége. A legklasszikusabb dokumentuma annak, hogy a cárizmus szolgálói mennyire tisztán látták a helyzetet, a következő párbeszéd a. leMBERGI zsidók egyik kiváló és európai műveltségű vezetőférfia és az európai államférfi modorát pózoló Bobrinsky gróf között. Bobrinsky gróf, Lemberg kormányzója magához hívatta a zsidó vezetőembert és szemére hányta:

— A zsidók Lembergben ellenségeink.

A zsidó vezetőember őszintén felelt:

— Igen, de csoda volna, ha nem volna így. Mindenütt Európában jogaink vannak, csak Oroszországban nem.

— Hát mit tehetnénk önökért! Én szíve-

sen megváltoztatnám a közöttünk levő viszonyt.

— Engedje meg kegyelmes uram, hogy Talleyrand szavaira emlékeztessem. A győztes sokkal biztosabban ül a legyőzöttek szívében, mint a szuronyok hegyén. Önök üldöznek bennünket, mi tehát nem tehetünk egyebet, minthogy elzárjuk a cár uralma elől szívünket.

És a cárizmus zsidó politikájának leggyilkosabb kritikáját maga a cárizmus legelső leMBERGI képviselője, Bobrinsky gróf mondta, amikor a beszélgetést így fejezte be:

— Ha zsidó volnék, én se cselekedhetnék másképp.

Szocialisták üldözése.

A dicsőséges orosz forradalom óta az orosz cárizmus a proletárságban látja legveszedelmesebb ellenfelét. Százezerszámra keltek fel a cári uralom ellen a proletárok, tízezerszámra deportálja őket Szibériába, tízezerszámra láncolja őket börtöneibe, ezerszámra küldi őket vesztőhelyeire. 1905 októberében a roppant sztrájkforradalom megreszkettette az egész hatalmas orosz birodalmat és II. Miklós cárt arra kényszerítette, hogy október 17-én reszkető kézzel aláírja alkotmánytígérő kiáltványát. Majd tíz esztendeje, hogy a cár kénytelen volt fejet hajtani a proletártömegek előtt és azóta legszívesebben fej nélkül szereti látni a forradalmárokat. A forradalmat levették a cár kozákjai. Hogy minő eszközökkel, arról most Keletporoszország és Felsőmagyarország meg Galícia tehet élő tanúbizonyságot. A cárizmus levágta a forradalom sárkányának a fejét, de az ércerejű fejlődés Kadmosa elvetette a sárkány fogait és íme most páncélos férfiak nőnek ki Oroszország földjéből, újból forradalmi hírek szállnak a cár birodalma felől. Proletárforradalmak elrettenthetetlenül szívósak. Ahogy Marx írja „III. Napoleon államcsínyjé”-ben, a cezáriz-

mus e nagyszerű kritikájában, amely a cárizmus kritikája is lehetne: „Polgári forradalmak, aminők a XVIII. század forradalmai, gyorsabban haladnak diadalról diadalra, drámai hatásuk egymást éri, az emberek és dolgok tűzgyémántokba látszanak foglalva, az önkívület a nap uralkodó szelleme; azonban életük rövid, gyorsan eléri csúcspontjukat és sokáig tartó kiábrándulás következik, míg a társadalom megtanulja józanul elsajátítani viharai és törekvései korszakának eredményeit. Proletárforradalmak ellenben, aminők a XIX. századéi, állandóan önmagukat bírálják, folytonosan megakasztják önmagukat haladásukban, visszatérnek látszólag már bevégzett eredményekre, hogy újból nekifogjanak; kegyetlen alapossággal kigúnyolják első kísérleteik félszégeit, gyengéit és nyomorúságait, ellenfeleiket látszólag csak azért gyúrik le, hogy erőket gyűjthessen a földből és óriásként emelkedhesek föléjük, ismételten visszariadnak saját céljuk bizonytalan szörnyűségeitől, míg elérkezett a helyzet, amely minden visszafordulást lehetetlenné tesz és a viszonyok maguk kiáltják: Hic Rhodus, hic salta! Itt van Rhodus, itt ugorj!” úgy látszott, hogy 1905-ös orosz forradalom csak azért gyúrte le ellenfelét, a cárizmust, hogy az erőket gyűjthessen a földből és rettentő óriásként emelkedhessen fölébe. De íme, még tíz esztendő se telt el és a cárizmus máris ingadozik. Máris kénytelen a vele szemben álló új társadalom követelé-

seit elfogadni, ha nem akar végkép, elpusztulni. A kapitalista rend teljes elismerése és a proletárság emberszámba vevése nélkül nem tud megállani a cárizmus. Vert seregei mindenfelől futnak. A német munícióbőség és az orosz munícióhiány különbsége első soron a német és az orosz proletárság szervezettségének, elismertetésének és szociálpolitikai védettségének a különbsége.

Tíz esztendő óta egyebet se tesz az orosz cárizmus, csak üldözi a proletárság szervezeteit, tiporja a szocializmust, halálthozó kaszával dönti a szakszervezeti mozgalmat. Börtön, üldözés a munkásság vezéreivel szemben, a szocialista sajtó kiirtása, a munkásszervezetek föld alá kényszerítése — ez a cárizmus politikája Oroszországban és ezt a politikát hozta el magával Lembergbe is.

Az orosz invázióval meghalt Lembergben minden politikai élet. A proletárság elrémult kétségbeeséssel látta a cárizmus bevonulását. A munkásság nem felejtett, emlékezett az orosz forradalom napjaira és tudta, hogy ő lesz az első áldozata és legüldözöttebb vadja a cárizmusnak. A cári uralom nagylengyel leMBERGI lapja a „Slowo Polski” már eleve tajtékozva izgatott a szocialista párt és nagyszerű alkotása, az orosz cárizmussal küzdő lengyel légiók ellen.

Éppen választási küzdelemre készülődött Lemberg munkássága, amikor rátört az orosz invázió. A szociáldemokrácia Lemberg-

ben komoly politikai hatalom. Hét mandátum közül kettő az övé és a többi kerületben is tömör kisebbség. Most lett volna az első választás a galíciai tartománygyűlés új, jobb, igazságosabb, demokratikusabb választójoga alapján. Szeptember tizenhatodikán kellett volna mérkőzniük a pártoknak, de Koritowszky, Galícia helytartója még augusztus közepén elrendelte a választások elhalasztását.

Ájult rémület bénította meg Lemberg proletárságát. A politikai agitáció azonnal belefulladt az orosz áradatba. A szakszervezeteknek orosz módra a föld alá kellett menekülniük. A szervezetek pénzt, iratait, könyveit magánlakásokba rejtették el. A munkásság vezéreinek egy része bevonult katonának, más része elmenekült az orosz vihar elől, de egy része ott maradt és belekerült az orosz üldözés minden sodrába, beleragadódott minden örvényébe. Roppant spiclihad indult el a szocialista párt ellen. Kimerészkedtek most a napvilágra azok a régi russzofilek, akik évek óta rejtőzködtek Lembergben, de ezeken kívül is minden nap új meg új kopók százaival növelte a cárizmus vadászfalkáját. Különösen sok szolgálatot tettek a cári ochranának Lemberg házmesterei. Belőlük rekrutálták az oroszok legtöbb és leghasznosabb spiónjukat. Lemberg környékéről való parasztok ezek a házmesterek, akiket a nyomorúság beterelt a nagyvárosba és akik nem tudtak beleilleszkedni a nagyváros fejlettebb ipari életébe,

akik nem tudtak ipari proletárokká emelkedni. Zagyva, romlott, mindenre kapható csőessel ékproletárság támadt belőlük, mint ahogy Lembergben egyáltalán meglepően nagy a foglalkozás nélküliek, a mesterségből kikopottak, az alkalmi keresetűek Lumpenproletariat-ja. Lemberg házmesterei méltóknak bizonyultak Moszkva hírhedt házmestereihez. Mint valami p a r a s z t - V e n d e é úgy szegeződtek szembe Lemberg népével. Elsősorban a házmesterek spionkodása révén tudott az orosz ochrana olyan gyorsan és olyan biztos sikerrel berendezkedni Lembergben, a számára teljesen idegen nagyvárosban. Házkutatások, börtönzések, deportálások egymást érték. De csúcsára hágott az üldözés a cár lembergi látogatásával. A cárt várta Lembergben az ochrana, meg akarta hát tisztítani a várost a gyanús, a forradalmi elemektől. A cár április második felében bevonult Lembergbe, de még előbb bevonult a Batorego-fogházba Hartleb Taddeus, Korkes Náthán dr., Haskler Artúr, a lembergi munkásmozgalom három vezetőembere és velük tizenöt proletár. Azt a vádat szegezték ellenük, hogy még az orosz invázió előtt egy augusztusban való demonstráción, a Mickievicz-szobornál elégették a cár arcképét. A vád igaz se volt. A demonstrációt nemis a szociáldemokraták rendezték. Az egyik vádlott nemis volt a demonstráció idején Lembergben, hanem Bulgáriában élt. De hiába tiltakozott, hiába követelte, hogy szembesítsék a tanukkal, azt felelték, hogy

a tanuk titkosak, az adatokat magukba foglaló jegyzőkönyvek titkosak. A cárt várták, az ochrana érdemeiket akart tehát megszerezni, be akarta bizonyítani, hogy nélküle veszedelmek felhői sűrűsödnek a cári fej fölé. Azután elment a cári is, megnyugodott az ochrana is. Először úgy volt, hogy Szibériába száműzik az elfogott szocialistákat, de azután május közepén épp oly hirtelen szabadon engedték őket, mint amilyen hirtelen a Batoregoba kerültek. De a szabadság, az ochrana kegyelméből való szabadság még rosszabb volt, mint a börtön. Rendőri felügyelet alá helyezték őket, mint az utca leányait. Rettenő tortúra volt ez. Ki voltak szolgáltatva az ochrana minden önkényének. Minden rendőr őket zsarolhatta. Minden reggel új reszketést hozott. Minden csendőr elől félve kellett kitérniök. Szimatoló spionokat vesztegetni kellett. Végül is nem bírták tovább a „szabadság” kínjait és önként rab-ságba helyezték magukat. Heteken, hónapokon át nem mozdultak ki az utcára, hogy ki ne spiónozhassák őket. Gyötrelmesebb volt ez az igazi börtönnél is, mert hiányzott belőle a vasrács és a börtönőr kényszerítő ereje.

A „cártégető” per egyik főszereplője mesélte:

— Elkövetkeztek a cári uralom utolsó napjai és megtudtuk, hogy az oroszok Szibériába akarnak bennünket cepelni. A rémület járványa lett úrrá rajtunk. Tudtuk, hogy nappal nem fognak bántani, hiszen az och-

rana mindig csak éjjel dolgozott. Minden éjszaka másutt bujkáltunk. Az utolsó éjszaka egy padlásszobába futottam. Épp aznap hajnaltájt negyven kozák tört a házra egy ruszsofil pap vezetésével. Csodálatos módon végigaludtam a veszedelmet, a sok éjszaka óta tartó állandó virrasztás végsőkéig ki-merített. Nem is tudtam semmiről, ami az éjszaka történt. Csak reggel hat órakor tudtam meg, hogy az egész ház átkutatása után éppen most vonult el dolgavégzetlen az ochrana. Délelőtt tíz órakor már az irodakisasszonyom jött nagy lelkendezve, hogy az orosz rendőrség épületéről eltűnt az orosz zászló. A zászló letűnt, de a rendőrség még itt volt. Az utolsó pillanatig mindig hajszolt bennünket. Kozákok irgalmatlanul belovagoltak a Café Rómába, abba a kávéházba, ahova járni szoktunk. De végre mégis bekövetkezett a nagy, a végső fellélekzés: a cárizmus emberei elvonultak. A szociáldemokrata párt öröme kettős volt. Mert megérte azt az örömet is, hogy leggyűlöltebb ellenségei, a nagylengyelek hitvány megalkuvásuk miatt most együtt futottak az oroszokkal vagy a tisztesség bojkottja alá kerültek. A cár szolgálói elvitték magukkal az összes prostituáltakat és az összes ruszsofileket, elvitték a spióncodó házmestereket és azokat a cselédeket, akik kirabolták az üresen hagyott lakásokat és elvitték természetesen a „Slowo Polski” egész szerkesztőségét. Most látták az emberek, mit jelent a cárizmus kultúrája: Nyugtalanság otthon, nyug-

talanság az üzletben, nyugtalanság az utcán. Ma lefeküdtem és holnap arra ébredtem, hogy utón vagyok Szibéria felé. Minden csengetés összerázott, minden zaj halálra rémitett, minden kocsizörgés rendőrséget, börtönt, Szibériát jelentett.

Az orosz uralom és a nagylengyel uszítás meggyötört bennünket, de végső soron éppen az cárizmus üldözése és a nagylengyelek szétzüllése hatalmasan megnövelte a szociáldemokrácia tekintélyét. Hiszen mi hirdettük mindig, hogy ki kell használni lengyel nemzeti szempontból a nemzetközi válságot. A szociáldemokrácia alkotta meg a lengyel légiót, az osztrák-magyar hadsereggel való fegyveres kooperáció eszméjét és cselekedését. Ma népszerűbb, mint valaha Lembergben a szociáldemokrácia. A „Glos” újra megjelent és az utcán szétkapkodják az emberek. Lemberg feltámadásának nagyszerű szimbóluma volt az a jelenet, amikor az oroszok kitakarodásával felkelt a lengbergi munkásság és a „Vörös zászló” forradalmi énekével szétzúzta a „Slowo Polski” redakcióját. Mint tíz év előtt Oroszlengyelországban, úgy harsant fel most az orosz cárizmus ellen: „Rég ontják a hóhérok vérünket, a nép keserű könnyei omlanak, de eljön a megtorlás órája és mi leszünk a bosszuló birák.“

A munkásság gazdasági helyzete szomorú és nyomorult volt az orosz uralom alatt.

A politikai bénulás már maga is nyomorúságot teremtett volna, a munkásság szervezeteinek tetszhalála és az illegalitás földalatti koporsójába kényszerítése már minden egyéb ok nélkül is sok fokkal lejjebb szállította volna a proletárság életnívóját, de mindezt végsőkéig fokozta az invázióval együtt jövő gazdasági válság. A régi háborúk is elhozták a maguk rettentő kísérőit: a dögvészt, a kolerát, a gyilkolást és az erkölcsi romlást. De az új, a mai hábo-
nak még mindezeneken a rémeken kívül van egy halált és pusztulást szóró kísérője: a gazdasági válság. A munkanélküliség egész súlyával rászakadt a proletárságra a világtól elszakított Lembergben.

A drágaság nem volt nagy. Oroszországból tömérdek élelmiszert vittek Lembergbe. Ahogy egy értelmes munkás mondta: „Oroszország hizlalt bennünket, mint a disznókat, de úgy is bánt velünk, mint a disznókkal.“ A drágaság nem volt túlnagy, de kereset viszont nem volt semmi. Csak az üzletek alkalmazottai tudtak megélni. A gyárak munkája meghalt. A nyomorúság kísértete egyre sápadtabbá tette a proletárnegyedek arcait. Később sokban javult a helyzet. Az orosz hadseregnek sok minden kellett: ruha, cipő, kenyér, muníció. Mindez valami munkaalkalmat teremtett a proletárság egyrésze számára. Ha valaki az éhhalál helyett az orosz Lemberget egyre sűrűbben ostromló gránát- és srapnelhalált választotta, akkor munkaalkalmul kínál-

kozott a sáncásás. Legkevesebb munkájuk és így legnyomorúságosabb életük volt az építőmunkásoknak. A bérek mindenfelé igen alacsonyak voltak, átlagban egy rubelt kereshetett a dolgozó munkás naponta. Rettentő volt a nyomorúság a proletár-asszonyok és leányok soraiban. A férfiak az osztrák hadseregben szolgáltak, de az asszonyokat az osztrák állam támogató segítségétől elvágta az orosz uralom. A város ugyan sokat tett értük, de mégsem tudta megakadályozni, hogy a nyomorúság sokakat a testi letörésbe, vagy a lelki letörésbe: a prostitúcióba ne hajtson közülük. A munkásbiztosító működött az orosz uralom alatt is, a baleszbiztosítás nem, csak a betegsegélyzés. De segélyt csak ott tudott fizetni, ahonnan tagdíjat is kapott. Különösen a városi üzemek tartották életben és különösen sokat tett érte Rutowsky polgármester, akit az oroszok később magukkal cipeltek.

Nemcsak a munkásság politikai és gazdasági mozgalma bénult meg teljesen az orosz invázió alatt, hanem lefoszlott minden k u l t u r m u n k á j a is. Megszűnt minden oktató munka. Se gyermekek, se felnőttek tanítása nem folyt az oroszok által Lembergben. Az iskolák kapuit bezárták, a szakszervezetek oktató munkáját megakadályozták. Amikor a munkanélküliség utcájára kerültek a felnőttek, ugyanekkor a csavargás utcájára kerültek a gyermekek. És ha évekig fog tartani, amíg Lemberg proletársága kiépíti politikai, gazdasági és kultúr-

munkájának most vert csorbáját, évekig fog tartani az is, amíg elmúlik az utcai élet okozta lelki csorba a gyermekek életéből.

A proletársággal és a kultúrával, megkettejük összefogódzkodásával: a szocializmussal úgy bánt leMBERGI uralma alatt a CÁRIZMUS, mint született ellenségeivel. Érezte, hogy a legkomolyabb veszedelem, uralma legvégzetesebb megdöntése innen fenyeget. Látta jönni maga felé egyre félelmetesebb ellenségét és halálra próbálta fojtani. Okkal és joggal sóhajthatott hát a leMBERGI munkásság egyik vezérembere, amikor elmúlt a CÁRI uralom LEMBERG felől: „A Kelet szennyos hullámai elmúltak és most végre újra eleven kapcsolatban vagyunk Nyugattal, Európával.“

Jó oroszok.

Igen, ilyenek is voltak. A lebergi orosz uralom idegen uralom volt, de az eszközei e m b erek voltak, rossz és jó emberek, ahogy az emberek általában szoktak lenni. Az üldözöttek csalhatatlan közvéleménye nemcsak a brutalitásokról, hanem a jócselekedetéről is tud, nemcsak az elnyomásról, de a segítsérről is beszél, nemcsak a rossz, hanem a jó oroszokra is emlékezik. Nem is furcsa, hogy voltak jó oroszok is Lembergben. Az volna éppen a csoda, ha egy se vődött volna el Lembergbe a Tolstoj áldott lelkü muzsikjai, a Gorkij vajszívü éjszakai alakjai, a nagy orosz forradalom néppel érző harcosai közül. Igen, az lett volna a csoda, ha nem került volna el Lembergbe a Gorkij bölcs Lukája, a Dosztojevszkij tisztult szívü Raszkolnikovja, a Goncsarov légynek se vétő, ellustult Oblomovja, az lett volna a csoda, ha nem került volna egy aszszony se Lembergbe a Kovalevszka Szonyák forradal már fajtájából.

Foglyait nem éhezette az orosz. Idegen-szerű volt az ellátás, de becsületes és bősé-

ges. Egy Lembergben bujdosó magyar katonára mesélte: a kozákok őriztek, mikor elfogtak és náluk kaptam kosztot is. Első nap délben kikapom a porciómat, hát egy egész marhanyelvet adnak a sajkába. Megkérdem: Hát egész hétre egyszerre kapom ki a húsomat? Nevetve feleli a kozák: Nem. Csak edd meg, estére kapsz megint másikat.

Sok ágyneműt vittek el az oroszok. Mindenfelől összeszedték, társzekerekre rakták és úgy fuvarozták el. Ágyneműkkel tele kocsi álltak a Karola Ludwigan. Arra megy egy orosz generális, arcába szökik a vér és gyilkos gúnnyal mondja: „íme, az orosz trófeák!“

Igen sokan jöttek Lembergbe Oroszországból, hogy a nyomorúságon és szenvedésen enyhítsenek és segítsenek. Sok pétervári és moszkvai asszony jött, aki vörös keresztet ápolónőnek vétette fel magát, csak hogy eljöhessen és aki pénzzel, bűjtatással, rokonszenvvel, összeköttetéssel segítette az üldözötteket. Voltak orosz katonáorvosok, akik titkon, fejük kockáztatásával ingyen gyógyítottak bujdosókat és proskribáltakat. Egy zsidósegítő bizottság működött Lembergben, amely száznyolcvanezer rubelt, félmillió koronát kapott orosz pénzből. Egész legendákat mesélnek egy orosz forradalmár íróról, akit katonatiszti szolgálata vetett el Lem-

bergbe. Ez az ember katona volt, de mindig megmaradt igaz embernek és az üldözöttek igaz barátjának. Akit bántalom ért, az hozzá fordulhatott, akit üldöztek, az nála kereshetett menedéket. Mindenkit védett, mindenkit a szárnya alá vett. Állandóan tiltakozó táviratokat küldött Pétervárra. Nemes szenvedéllyel minden igaztalanságot és jogsértést jóvá akart tenni. Kár, hogy nem szabad ma még többet mondani erről a nagyszerű apostolról, aki orosz katonatiszti ruhában is megmaradt az orosz forradalom igazi katonájának.

Az ochrana működése gyűlöletes volt az orosz katonák szemében is. És orosz tisztek nem egyszer fogadkoztak, hogy a háború után odahaza majd leszámolnak a politikai titkos rendőrség intézményével. De még az ochranában magában is akadtak jó oroszok. Nem egyszer maga a rendőr szöktette meg a bujdosót. Sőt, hogy a csoda teljes legyen, még olyan rendőrtisztviselő is akadt, akit nem lehetett megvesztegetni. Valakit feljelentett egy asszony, hogy spiónkodik az orosz uralom ellen. Az igazi ok pedig az volt, mert az asszonytól járó házbért követelte. Az ijedt ember már Szibériától rémüldözött és pénzt akart adni a rendőrtisztnek. A rendőrtiszt képéből kikelve ordított rá: Ha jót akar, ne merjen megvesztegetni. És szabadon bocsátotta.

Seremetiev grófról, az orosz Lemberg első kormányzójáról beszélnek: Egyszerű, szegény zsidó járult elébe és jajgatva panaszolta, hogy egy orosz katonatiszt erőszakkal kvartélyozta be magát hozzá. Seremetiev, a gróf, a kormányzó, a legelső nagy úr Lembergben, csákót nyomott a fejébe, kardot kötött az oldalára, megállás nélkül rohant a szegény zsidó hitvány lakására és magából kikelve sajátkezűleg pofozta ki az erőszakos martalócot a lakásból.

Az üldözöttek egyik vezérének titkon igen sok jó orosz fordult meg. Egyszer tea mellett négytagú társaság ült nála. Egy szabadelvű nemes úr, egy zsidó törzsorvos, egy forradalmár író és egy értelmes haladó nacionalista. Mind a négyen oroszok voltak, mind a négyen katonatisztek voltak, mind a négyen jó orosz hazafiaknak vallották magukat és mind a négyen egy hanggal kijelentették, hogy a legnagyobb, a legvégzetesebb, a legjövátételenebb szerencsétlenség volna, ha Oroszország győzne. Mert Oroszországnak szabadság kell és ha Oroszország győz, akkor ez a cárizmus, a reakció győzelmét jelentené a haladó Oroszország felett.

Sok jót mesélnek az orosz közkatonákról is. Sok jó fiú volt a szennyes zöld zubbonyban. Ha bekvártélyozták őket valahová, magányos asszonyhoz, akinek a férje oda

volt ellenük harcolni a háborúban, de sokan gondoltak a maguk otthonhagyott asszonyaira és segítettek, amiben tudtak. Sokan, sok jót mesélnek az orosz katonáról. Tüzet csinált, fát vágott. Ételt megosztotta. Gyerekei játszott. Egy szegény öregasszony meséli, hogy hónapokig hordta neki a menázból az ételt egy orosz katona. A világ legvidámabb fickója, csupa tréfa és pajkosság, csak aztán a tavasszal lett melankolikus. Nem bírta már a lelke a háborút, haza szeretett volna már menni a fekete orosz pusztákra.

Sohse szabad elfelejteni, hogy ami üldözés, gyötrés és bántás Lembergben történt, azt az a cári uralom vitte véghez, amely odahaza csak így üldözi, gyötri és bántja a maga népét is. Olyan ember mondta, akit talán legjobban üldözött Lembergben az orosz cárizmus: **A z o r o s z n é p j ó , m i n t a h o g y j ó m i n d e n n é p .**

A földalatti Lemberg.

A negyedmilliós nagyváros cári urai nem sejtették, hogy nemcsak az a Lemberg van, amit ők látnak a lábuk előtt, hanem egy másik Lemberg is él a lábaik alatt. A tízhónapos orosz uralom idején földalatti Lemberg rejtőzködött a földfeletti Lemberg alatt. Megújult tíz hónapra a régi római katakombák élete, a római cézárizmus elől rejtőzködő első keresztények bujdosása. Százával bujdosnak Lembergben osztrák és magyar katonák. Még az oroszokra diadalmas első lebergi csaták idején kerültek orosz fogságba. Sikerült valahogy elszökniök. A „pozíciókból” (így nevezik az oroszok a „svarmléniát”) Lembergbe jutottak, vagy éppen Lembergben „lógat” meg. És éppen az döntötte el a sorsukat, hogy Lembergbe kerültek. Ez mentette meg őket Szibériától. Ez az, amit se Budapestnek, se Bécsnek nem szabad soha elfelejtenie Lembergnek. A szolidaritás gyönyörű csodája az, ahogy egész Lemberg összefogott ezeknek a bujdosóknak a szöktetésére, rejtegetésére, táplálására, ruházására. Civilruhát szereztek nekik, pénzzel tömték őket, hamis passzust vásároltak,

álbizonyítványt írtak a számukra. Lakást adott nekik szegény házmesterné és arisztokrata gróf. Megosztotta velük falatját a szegény otthonmunkás és asztalához hívta őket a gazdag burzsoá. Tele volt Lemberg ilyen „kivetközött” osztrák és magyar katonával, aki eldobta, elásta, elrejtette a katonaruháját és Szibéria keserű kenyere helyett a bujdosás keserű kenyerét választotta. A nagyváros szerelmes hűséggel rejtegette őket, ahogy csak negyedmilliós nagyváros tud bujdosókat rejtegetni. Fák erdejénél sűrűbb erdő az ember-erdő. De sok magyar katona dúdolhatta volna itt, amit Ady mond Parisról: „Lemberg az én Bakonyom!”

Lengyelek és zsidók, szegények és gazdagok, férfiak és asszonyok mind összefogtak a bujdosók védelmére. Csodálatos módon még az orosz uralom lengbergi barátai is sokszor sokat megtettek értük és soha el nem árulták őket. Sok drámai históriát lehetne elmesélni a napszámoskodó tisztjeink életéből, sok édes-bús történetet kis varróleányokról és bujdosó katonákról, de inkább csak egyetlen ilyen kivetközött katona bujdosását írom le. Ezt se a kalandjai kedvéért, hanem, mert ő volt az, aki a maga személyében összekötő kapocsá lett a kivetközött bujdosó katonák és a lengbergi társadalom között, Maga is bujdosó volt, de azért ő közvetítette a katonatársai kivetkőztetését, a fogolytranszportokból és a kórházakból való szöktetései Neki se minden kalandját mondatom el, hanem csak azt és annyit,

amiből kilássék, hogy kerül a fogoly katona a nagyvárosba, hogy szökik meg, hogy lesz kivetközötté, hogy tesz szert ismerősökre, hogy fúrja bele magát egyre inkább a nagyváros társadalmának egyre több, egyre magasabb, egyre tehetősebb rétegeibe. Pesti ím, az első honvédezredben szolgál, ügyvédjelölt. Értelmes ember, de se lengyelül, se ruténul és persze se oroszul nem tud, még németül is alig ért, csak dadogva beszél. Semmi eszköze nem volt a város meghódítására és mégis meg tudta hódítani magának és a társainak. Ismert emberré, valakivé lett az idegen nagyvárosban, pedig mindvégig meg kellett maradnia a földalatti Lemberg lakójának.

Így mesélt a kivetközött:

— Fogságba kerültem. Kozákok kísérték a fogolymenetet. Lázás, szimatoló izgalommal kerestem egész úton az alkalmat, hogy megszökhessem. A pozícióktól Lemberg felé tereltek bennünket. A nagy Grodecka-utcán megállították a kozákok a menetet. Egyszerre civilektől lett fekete az utca. Itallal, étellel, dohányval kínáltak bennünket. Asszonyok, gyerekek, férfiak sereglettek körénk. Valósággal tömeg torlódott össze. Meg se fontoltam, a pillanat ragadott, kiugrottam a sorból, a kozákok nem vették észre, elvesztem a tömegben és befutottam a 39-es számú ház kapujába. Mintha csak előre megbeszéltem volna velük, úgy nyitottak

ntat előttem és úgy csukták be mögöttem a kaput. Lengyel katolikus asszony volt a házmesterné, rögtön levitt a pincébe, nem inert lakásba vinni, mert az első emeleten orosz generálstáb volt. Két napig éltem itt a pincében a házmesternénél. A férje a mi hadseregünkben katona. Beszélni vele nem tudtam, csak lengyelül értett, de végtelenül jó volt hozzám. Ruhát, ennivalót hozott. A mosókonyhában öltöztetett át. Átvitt a borbélyhoz. Megborotválkoztam. Megfürödtem. Tetves voltam. Hét hónapja már, de most is látom, hogy sürgött-forgott körülöttem, hogy tisztogatott a szegény, csúnya lengyel asszony. Két nap múltán merészkedtem ki először. Menekülni akartam. Az első utam Bodek Leó könyvkereskedőhöz vitt. Térképet akartam venni, hogy az utat studírozhassam a mi csapatainkhoz való visszamenéshez. A házmesterné sógorától, egy fiatal zenésztől kaptam néhány rubelt. Ez volt a pénzem. A könyvboltos azonnal felismert, az első magyaros német szavamból kihallotta, hogy magyar katona vagyok. Biztatott: ne féljek, zsidó, nem fog elárulni. Sehogyse akart térképet adni. Óva intett. Elmesélte, hogy egy osztrák-magyar főhadnagyot éppen most fogtak el a városban és felakasztották, mert civilruhában volt és mégis specialkartet találtak nála. Térképet nem adott, de adott kérés nélkül, első látásra bizonyítványt arról, hogy hat hónapja nála vagyok alkalmazásban, mint magyar levelező és csak azért bocsátott el, mert nem

volt már többé munkája. És még hozzátette, hogy az egész idő alatt „nevezett igen jól bevált” és hogy sajnálattal látja távozását. Félévről szólt a bizonyítvány, tehát bizonyosság volt arról, hogy még a háború előtt kerültem Lembergbe, tehát nem lehetek fogoly és most bujdosó katona. De még mást is adott. Menetrendből kitépett egy lapot. A Lemberg-Sianki vonal volt rajta. Hogy tudjak tájékozódni, merre kell mennem, milyen messze van egyik város a másiktól. Sary-Sambor felé akartam menni, ott sejtettem a mi csapatainkat. El is indultam. Egy álló hónapig csavarogtam az orosz pozíciókon. Hatszor fogtak el, mert offenzíva volt és egyre a testemen át vonultak el az orosz csapatok. Állandóan zsidóknál éltem ez alatt az idő alatt. Elláttak élelemmel, lakással és jó tanáccsal. Mindig megmondták, hova, merre menjek és kit keressek fel. Kitanítottak, hogy mindig csak a legközelebbi falut mondjam utam céljául. Ha kérdik, hogy hova megyek, mindig csak azt mondjam, hogy a nagybátyámhoz vagy a sógoromhoz, vagy vásárolni indulok. Jártamkeltem, de minden hiábavaló volt, nem tudtam keresztüljutni az orosz hadállásokon. Végül is kényszer-útlevéllal visszaparancsoltak Lembergbe. Rögtön jelentkezni kellett volna a kommandónál, de persze nem tettem.

Valamiből csak meg kellett élnem, valahogy el kellett helyezkednem. Bodek, a könyvkereskedő beprotezsált egy mosodába

éjjeli őrnek. Nagy gyári üzem volt, német ember volt a gyár vezetője. Más munkát nem tudtak adni, tudták, hogy ki vagyok, hát kitalálták, hogy legyek éjjeli őr. Este hattól reggel hatig tartott a szolgálatom. Más dolgom nem volt, csak körül kellett járnom a gyártelepet. A fizetésem másfél rubel volt naponta. Nappal kisebb herbacarniákba vagy mlecarniákba, teás boltokba és tejcsarnokokba jártam. Az egyikben csakhamar heten ismertünk egymásra kivetkőztek. Két hadnagy, egy kadétörmester, egy szanitécőrmeister, egy zugsführer és én, a közlegény.

Nemsokára sikerült más állást szereznem. Kertészlegény lettem a Liczakov-parkban. Porosz-német ember volt itt a főkertész. Mindig ordított, mindig mennydörgött, de aranyos, jó, derék öregember volt. Hetvenöt kopekot kaptam naponta. Hat hétig voltam nála. Kertészkedtem. Tudta, ki vagyok. Könnyű munkát bízott eleinte rám. Korhadt ágakat nyesegettem kézi ollóval a fákról. Éjszaka vigyáztam, hogy karácsonyfának ki ne lopják az összes fenyőfákat a parkból. De később bizony keményen kellett dolgoznom, mert a főkertészt nagyon ellenőrizték. Fát vágtam, vizet hordtam, a parkot a hótól tisztogattam. Ellátásban a főkertésznél voltam, egy koronát fizettem naponta. Kitűnő koszt volt. Kezdem megtollasodni, pénzt spóroltam, ruhát, fehérneműt vásároltam. Kiöltözködtem és most már bejárhattam a városba. Nem sokáig maradhattam ezután kertészlegény, mert belebetegedtem a ke-

mény testi munkába. Bejöttem végleg a város centrumába. Egy lengyel törvényszéki hivatalnoknál laktam, sok lengyel ismerőst szereztem. Szegényebb emberek voltak, de azért később sok kivetkőzött katonát helyeztem el náluk. A városban azután bevetődtem a Royal kávéházba. Harmadrangú kávéház. Különösen sok zsidó jár oda. Néhány nap alatt egy tucat ismerőst szereztem itt. Rossz német ségemen persze rögtön észrevették, hogy kivetkőzött katona vagyok. Royalbeli ismerőseim nagy szolgálatokat tettek nekem. Abbahagyhattam a kertészkedést és ingyenes lakást és ellátást kaptam. A zsidókórház mögött, de még a kórház területén van egy apró ház. Csak egy magányos zsidóleány lakott benne. Szamaritanka, ápolónő a kórházban. Szabadszájú, vidám leány volt, de egy újjal se nyúlhattunk hozzá. Egyik társammal együtt laktam itt. A kórházból hozták a szamaritankák az ebédet. Megismerkedtünk az összes szamaritankákkal. Csupa kedves leány. Egyikükkel apró szerelmi históriám is volt.

A Royal kávéházból csakhamar áttettem hadiszállásomat a City kávéházba. Megijesztettek, hogy a Royalba az ochrana emberei is járnak. A Citybe magasabb társadalmi rétegek látogatnak. A Royalban csupa zsidó kispolgár verődött össze, a Cityben már a szegényebb, egy napról másikra élő lateineremet ismertem meg, meg jobbfejta kereskedőket. Mint ügyvédjelölt különösen vagy két tucat ügyvédjelölttel kerültem össze. De

ekkor még gazdagabb kapitalista körökben nem forogtam.

Még a lengyel kishivatalnoknál való lakásom idején kezdtem járni egy Krulevszka-uti „Intelligenzkliche”-be. Nemcsak népkonyhák voltak Lembergben az orosz uralom idején, hanem minden felekezet és maga a város külön közkonyhákat rendezett be az „intelligencia” részére. Rengeteg sok jómódú és nagylábon élő ember jutott nagy nyomorba és szorult ezekre az úri népkonyhákra. Különösen osztrák államhivatalnokok, meg osztrák katonatisztek ottrekedt családjai, akik hónapokon át nem kaphattak semmi fizetést. Az úri népkonyhában ismerkedtem meg egy osztrák ezredes feleségével, aki szintén ott étkezett és a kedves, szellemes asszony révén ismerkedtem meg más magasrangú osztrák tiszték feleségével is. Ez a konyha katolikus volt. Apácák szolgáltak ki benne. Itt is persze, mint mindig rögtön észrevették, hogy bujdosó katona vagyok, de senki se tett ellenem semmit. Innen aztán átmentem a Sixtuska-utcai zsidó úri népkonyhába. Magam is zsidó vagyok és így azonnal sokkal közvetlenebb volt az érintkezés. Itt is természetesen rögtön tudták, ki vagyok, mi vagyok. Bemutattak már az első napokban vagy ötven-hatvan embernek, köztük a két elnöknőnek is. Dúsgazdag zsidó-asszonyok voltak ezek, akiket később nagyon kihasználtam a kivetkőzöttek javára. Vagy két-háromszáz, békében jómódú ember evett itt. Délutánonként teadélutánokat tartottak.

Magánházakban semmifajta társas összejevetelt nem lehetett és nem mertek volna tartani. A délutáni tea hat kopekbe került. A jövedelmét az ingyen ebédekre fordították. Ezekre a teákra gazdag emberek is jártak. Különösen sok leányismerősre tettem így szert, akiknek a révén aztán megismertem a familiájukat is. Így jutottam be egyre jobb módú és egyre gazdagabb körökbe. Most már egyre gyorsabb iramban ment az ismerkedés. Különösen a leányok segítettek ebben. Hatszor szöktem meg az oroszok kezéből, hőst láttak hát bennem és mindegyik a hős katona őrangyala akart volna lenni. Nagyon vigyáztam is, hogy korrekt legyek velük szemben. Magamnak nem fogadtam el soha semmit, csak két komoly, vagyonos, burzsoá támogatótól, akik a magam személyére mindig és bőven elláttak pénzzel és ruhával. Nemcsak utcai ruháim voltak már, hanem szmokingom és frakkom is. Mondom, magamnak nem kértem tőlük semmit, de azért nagyon megfizették az ismeretségem árát. Alig volt nap, hogy ne jöttem volna hozzájuk: Kedves uram, vagy nagyságos asszonyom, foglyom van. Se ruhája, se cipője. Jobbfajta ember. Nem járhat népkonyhába. Veszedelmes is volna. Csak magyarul tud. Családhoz kell beszállásolni. És bizony adniuk kellett cipőt, ruhát — és szívesen adtak és bizony magukhoz kellett venniük — de szívesen vették. Mindig kértem, mindenkitől kértem, de mindig másnak kértem. Sok-sok száz ismerősöm volt már, mind tudta,

hogy ki vagyok és mind rajtam keresztül érintkezett a kivetkőzött katonákkal. Messze városrészekből, idegen emberek, akiket sohase láttam, már csak hozzám vezették az új bujdosókat. Mindről nekem kellett gondoskodnom, mindhez nekem kellett lakást, élelmet, ruhát juttatnom.

Hogy szabadult el Lembergben olyan sok kivetkőzött katona? Az a magyarázata ennek, hogy különösen novemberben és januárban, mikor osztrák-magyar fogolytranszportok jöttek a városba, többször megesett, hogy az oroszok nem tudták ellátni őket. Ilyenkor egyszerűen szélnek eresztették a foglyokat, hogy lássák el magukat, ahogy tudják, vásároljanak vagy kolduljanak maguknak élelmet, mert pénzt természetesen nem adtak az ellátásukra. Szigorúan meghagyták nekik azt is, hogy másnap reggel jelentkezzenek az orosz etappenkommandónál. Háromszor is volt ilyen eset. Ilyenkor százával vetkőztek ki a katonáink és ilyenkor tömérdeket sikerült kivetkőztetnünk és megszöktetnünk. De másképen is ment a szöktetés. Valósággal sportunkká lett, hogy a kórházakból és a fogoly transzportokból kilopjuk a katonáinkat. Naponta húsz-huszonötöt is. Engrosban csináltuk. Vörös keresztessel jelvénnel jártunk be a kórházakba. Azt hitték, civil orvosok vagyunk és respektáltak. Ha a sebesültjeink közül valaki jobban volt, megkérdeztük, van-e kedve megszökni. Ha jött, vörös keresztessel jelvényt adtunk rá és úgy vittük ki. Vagy így csináltuk: Éjszaka jön a fogoly-

transzport. Vöröskereszt a karomon. Beszélgetést kezdek a katonákkal. Orvosnak néznek, hát tűrik az örök. Meglátok egy honvédbakát. Éppen az én ezredemből való volt. Sántított szegény. Az orosz szakaszvezető, aki a transzportot vezette, megszólít, hogy vigyem kórházba, nem tud lépést tartani a többivel. Jól van, mondom, de úgy látom, van itt több beteg is. És összeszedtem hét embert, olyat, aki rosszabb bőrben volt. Mikor elmegyünk a kórház előtt, viszem őket a kórházba. A kapuőr beenged, látta, hogy a fogolytranszportból válunk ki. Felvezetem őket az emeletre. Azután újra lemegyek velük. Azt mondom az örnek, hogy itt nincs hely, elviszem őket a barakkokba. Szó nélkül kienged. Hét ember megint megszabadult a fogságból.

Így egyre jobban gyűlt a kivetkőzött katonára. Már az orosz hatóságok is észrevették. Erélyesen dolgozni kezdett az ochrana. Itt is, ott is eltűnt egy kivetkőzött ismerősöm. Felfedezték és vitték őket Szibériába. Az ochranának külön osztálya alakult a kivetkőzött katonák kiszimatolására. Különösen nők dolgoztak ebben az osztályban, de sajnos a sok bujdosó katona között is akadt két hitvány áruló. Az egyik egy magyar-szerb, a másik egy porosz-német katona.

Már régebben mesélték, hogy akadt egy osztrák-magyar katona is, aki eladta magát erre az aljasságra, de nem akartam elhinni. Kutatni kezdtem utána. Elhatároztuk, hogy ha igaz az árulása, hát leütjük, mint a ve-

szett kutyát. Utána leselkedtem. Észrevette és másnap, ahogy egy leánnyal a korzón sétáltam, elfogatott.

Ekkor már odahagytam a zsidókórházat és L. gróf házába mentem lakni. Hogy kerültem oda? A gróf házában lakott egy M. nevű gazdag zsidó család. Elmenekültek az oroszok elől és csak a cselédleány maradt otthon. Sok műkincs, értékes butor diszitette M.-ék lakását és a grófi házigazda félt, hogy ha oroszokat szállásolnak bele, bizony nem sok marad épen belőlük. Megbízta hát M.-ék cselédjét, hozza oda az elhagyott lakásba lakni a család valami rokonát. A leány, akivel még a Grodeki-úti házmesternénál ismerkedtem meg, engem vitt el a grófhoz és a gróf elhitte, hogy „rokon” vagyok. Katolikus, oroszokkal tartó nagylengyel arisztokrata volt a gróf és mégis azonnal megígérte, hogy ha az ochrana keresne, azt fogja vallani, hogy hónapok óta ott lakom és hogy már a háború előtt is sokszor vendégeskedtem M.-éknél.

A gróf házában laktam, amikor az utcán séta közben hirtelen letartóztattak. Egy civil és egy rendőr jött oda. A civil rámszólt: „Kövessen a törvény nevében!” „Miért!” „Mert osztrák főhadnagy.” „Sohse voltam, katona. De menjünk, csak ne legyen feltűnés.” Az ochranára vittek és ez a civil vallott. Ez volt az a porosz-német katona, aki az ochrana szolgálatába állott és most orosz tiszti rangot kapott. Rámszólt: „Tiszti becsületszavára ki kell jelentenie — én ma-

gam is tiszt vagyok — hogy mi, főhadnagy-e, vagy hadnagy?“ „Tiszti becsületszavamra nem mondhatom, de privát becsületemre kijelenthetem önnek, hogy soha sem voltam tiszt.“ Erre rámordított: „Ismerlek kutya, magyar vagy! Nem akarjátok megadni magatokat, inkább megdögöltök. Majd válasz, ha ordítasz az éhségtől a börtönben.“ Azután egy orosz százados elé vezetett. Ennek a következő mesét adtam elő, hogy megmagyarázzam, miért vagyok Lembergben: „Budapesti újságíró vagyok, még a háború előtt három hónappal kerültem Lembergbe és azóta itt lakom. Bodek könyvkereskedőnél voltam állásban. L. gróf házában van a lakásom.“

Ezután átvezettek egy ezredeshez. Itt várnom kellett. Közben jött a magyar-szerb ochranista. Állítólag Román Ottónak hívják, de mindenki Frednek, vagy Buldognak nevezte. A lebergi Casinó de Parisban volt akrobata. Igazi Lombroso-pofa. Buldog arc, beesett szürke macskaszem. Borotvált. Kiálló pofacsont. Hátrafutó homlok. Erős áll. Szétálló fülek. Erős, kicsi zömök ember. A homlokán valami forradás. Megszólít: „Hát ismer-e?“ „Sajnos, látásból ismerem.“ Újra faggatni kezdtek. Most már részletesebben kellett elmondanom a mesét: „Erős cikket irtam a Tisza-uralom ellen. Vád alá helyeztek. Elszöktem, mert féltem a büntetés szigorától. Amerikába akartam menekülni, de nem tudtam hirtelen útlevelet szerezni. Dokumentumaim ezért maradtak otthon az

ügyvédemnél. Egyelőre idefutottam hát Lembergbe M.-ékhez, a rokonaimhoz. Közben kitört a háború és ittragadtam. Katona sohasem voltam. Hisz, ha lettem volna, hazamehettem volna, mert a mozgósításkor kegyelmet kaptam volna.“ Ezalatt bejött az ezredes. Megkérdezte mi van velem. „Tagad.“ Erre átküldték a Batorego-börtönbe. (Báthoryról, a magyar lengyel királyról nevezték el.) Szigorú utasítást adtak, hogy semmi kedvezményt ne kaphassak. Nem hozhattam se cigarettát, se élelmet kívülről. Harmadmagammal voltam egy cellában, egy drohobici ügyvéddel és egy lemergi hivatalnokkal. Az ügyvéd ötven felé járó, tizenegygyerekes családapa volt. A szószeros értelmében ellopták a családjától, csak a börtönben tudta meg, hogy azért, „mert Oroszország ellensége.“ A felesége és a legidősebb leánya utána jött Lembergbe. Otthonmaradt a többi tíz gyerek, köztük a legidősebb tizenhat éves, a legkisebb két és fél esztendő. Tízgy maradtak ott kenyér, pénz, minden nélkül. Beteges, pesszimista ember volt a szegény drohobici fiskális. Gyomorbeteg, neuraszténia. összesen húsz hétig ült a Batoregoban. Hivatalosan sohasem közölték vele, hogy mivel vádolják. Csak egyszer egy spión mutatott rá: „Ez az az ember, aki Oroszország ellensége.“ A bebörtönzés igazi oka pedig az volt, hogy valami naftagyár igazgatója volt Drohobicban és ezt a gyárat akarta így megszerezni egy ottani ruszofil. Értelmes, tanult ember volt. Művészetről, irodalomról,

háborúról beszélgettünk. Voltak órák, hogy így felülemelkedtünk az életünk kicsinyességén és elfelejtettük a mindennap nyomorúságát. Ő hozathatott újságot, cigarettát, ennivalót és mindent megosztott velem. Másik fogolytársam egy német-porosz hivatalnok volt. Azért fogták el, mert valami ünnepségen vett részt, amit Vilmos császár születésnapjára rendeztek és amin elénekeltek a Wacht am Rheint. Nagyon derék ember volt, de bizony egy kicsit korlátolt elméjű.

De sorsomat a fogházban nem a fogolytársaim szabták meg, hanem Tannenbaum barátom, a fogházőr. Az oroszok meghagyták örök gyanánt a régi osztrák törvényszéki szolgákat a fogházban és ezek közé tartozott ez a nagyszerű zsidó ember is. Csodálatos jóság és szolgálatkészség volt benne. Bizalmi embere volt minden fogolynak. Levelet vitt ki, dohányt, pénzt hozott be. Mindent, ami tiltva volt, ő intézett el. Mindennap írtam is ki a fogházból, instruáltam „tanúimat” a vizsgálatra. Ki is hallgatták a grófit, a ház felügyelőjét, M.-ék cselédleányát, mind a hárman lengyelek voltak, mind a hárman mellettem vallottak. A lakásomon nagy házkutatás volt. Nyolc napon át két rendőr rejtőzködött el nálam, leste, hogy nem jön-e hozzám valaki. Szerencsére senki se jött. Harminchárom napig ültem a börtönben. Már semmi reményem nem volt a szabadulásra. Már alig vártam, hogy mikor szállítanak Szibériába. Elájultam,

mikor tudatták velem, hogy szabad vagyok, levert a lábamról az öröm. Az utcára rohantam és magamon kívül ordítottam a boldogságtól. Az emberek azt hitték, hogy bolond vagyok.

Szabadon engedtek, miután nem tudták rámbizonyítani, hogy osztrák-magyar katoná vagyok, miután „igazolni” tudtam, hogy még a háború előtt, mint civil kerültem Lembergbe. Most már sokkal szabadabban jártam-keltem a városban. És nyugodtabban, nyíltabban élhettem vagy másfél hónapig. Folytattam a foglyszabadítást, bár most már sokkal nehezebben ment a dolog, mert a kormányzó rendeletet adott, hogy a foglyokat civileknek még megszólítani sem szabad. De azért sokszor sikerült a kivetkőztetés. Valósággal hivatásommá lett már, hogy katonákat szabadítottam, ruháztam, élelmeztem. Az „Intelligenzküche-t” zsúfolásig töltöttem meg a kivetkőzöttel. De később már nem mertek a konyhákban szökött foglyoknak ebédet adni, mert féltek az ochrana vizsgálatától. Ezután gyerekekkel küldték a kivetkőzöttel lakására az ebédet.

Közben a City kávéházban gyakran találkoztam Buldoggal. Nem egyszer látott kivetkőzöttel. Sokszor meg is ismerte őket, de résen álltam és mikor láttam, hogy indul kifelé vagy a telefon felé, hogy feljelentsen őket, hamar megszöktettem a fiukat. Így történt május tizenötödikén is. Az utolsó pillanatban a hátsó kapun kiszöktettem egy

magyar barátomat. Bulldog tajtékozott és másnap letartóztattak. Bevittek az ochranára. Itt Bulldog két hatalmas pofont adott. Ott ült az orosz ezredes és túrta és örült, amikor Bulldog arcul ütött, pedig ő osztrák tiszte t látott bennem. Most a Brigítka börtönbe vittek. Itt tudtam meg, hogy az ochrana valósággal hajtóvadászatot indított ellenem. Minden kivetkőzött katonához, akit elfogott, az első kérdése az volt, hogy tudja-e, ki vagyok én? Észrevették, hogy mily sokat dolgozok ellenük. De nem árult el senki sem. Szigorú utasítás jött, hogy vigyenek Szibériába. Ismerőseimnek sikerült még hetvenöt rubelt beküldeniök és május huszadikán ú t n a k is i n d í t o t t a k S z i b é r i a felé. Ezerötszáz osztrák-magyar katonával küldtek el. Én voltam köztük egyedül civilruhába öltözötten. Mint tisztet cipeltek el, hát nem magam, hanem egy foglyakatoná vitte a csomagomat. Útközben lassan-lassan egyre hátrább maradtam. Már egészen a menet végére értem. Itt elővettem kétszáz cigarettát és osztogatni kezdtem a foglyok közt. Vadul jött felém az egyik őrző kozák. Rámcsapott a nagajkával, de sohse örültem még így ütésnek. Irgalmatlanul e l k e r g e t e t t . Hiszen szigorú parancs van, hogy civilnek nem szabad a foglyokkal beszélni. így sikerült megszöknöm Szibéria elől.

Nem mertem visszamenni a régi lakásomba. új lakást vettem ki. Havi tizenhárom rubelért a Sakramentek-utca harmincnégy szám alatt. Egész nap bezárkóztam a laká-

somba, nem merészeltem kimenni az utcára, tudtam, hogy rögtön felismer az ochrana. De ekkor már másnak se igen lehetett bátorosan az utcára menni. Ekkor kezdődött az első orosz visszavonulás és válogatás nélkül százával fogták össze az utcán a lebergi férfiakat és vitték őket Szibériába. Az első orosz visszavonuló csapatot, egy törzs felszerelését vivő trént, még mint fogoly a Brigitka ablakából láttam. Őrült öröm és őrült kétségbeesés szállt reám. Íme, most már biztosan jönnek a mieink és ezek engem addig elszállítanak Szibériába.

Három hétig teljesen bezárkózottan éltem. Éjszaka nem mertem sohasem aludni. Hiszen az ochrana mindig éjnek idején dolgozott. Félttem, hogy jön a nagy, általános, az egész városra kiterjedő házkutatás és ez a „revízió” engem is felszínre vet. Jött is a házkutatás, de a háziúr inasa mindenhová elvezette a csendőröket, csak az én szobámat rejtette el. De meg különben is, asszonyi kéz írta névtelen levelet is kaptam, amely figyelmeztetett a veszedelemre. A házkutatás után nem mertem többé villabeli lakáson maradni és egy kis gyerekleány kíséretében visszamentem a grófi házban levő lakásomra. A kisleány kíséretére azért volt szükségem, hogy ha valaki megszólít az utcán, hát válaszolhasson helyettem. Rettentő félelem szállt meg, reszketés fogott el. Ha egy rendőrt láttam, vacogtak a réműlettől a fogaim. Soha még életemben úgy nem féltem, mint ezen az úton. Régi lakásomban

az első éjszakát nyugodtan tölthettem. A második éjszakán azonban M.-ék cseléd-lánya riadtan jött, hogy kozákok és csend-őrök szállták meg a házat. A házból már nem menekülhettem ki. Tele volt már velük az egész udvar. Kifutottam a folyosóra, beugrottam a szomszédlakásba, L. grófhhoz. Kétségbe voltak esve, hogy mit tegyek. A grófnő végre azt tanácsolta, hogy szaladjak a padlásra. Ide adta a kulcsot, reszkető kézzel alig tudtam kinyitni az ajtót, de még idején bezárkóztam, az ochrana nem talált meg és elvonult.

A rémület majd az eszemet vette. Mialatt ész nélkül kóboroltam a padlás lépcsőin, hallottam először dörögni a mieink ágyúit és egy roppant exploziót, a pályaudvar robbanását. A rettentő rémületben valósággal állati röhögés fogott el. Futnak az oroszok! Ez volt az első bizonyos jel.

Reggel M.-ék szakácsnője teát hozott fel a padlásra, délben pedig lekváros kenyeret. Nem tudott egyebet hozni, mert semmit sem lehetett a városban kapni. Mindenütt becsukták az üzleteket. Félték a kozákok rablásától. Négy órakor lejöttem a padlásról a lakásomba. Ismerősök jöttek és mesélték, hogy az orosz csendőrség elvonult a városból. Este nyolc órakor kimerészkedtem az utcára. Felmentem egy ismerős famíliához. Julius huszadika volt. Az utca csupa csend, csak itt-ott cirkált egy-egy kozákpátrul. Az erkélyről láttam a hatalmas pályaudvar égését. Fenséges látvány volt. Bíborvörös volt

tőle az egész ég. Állandó robbanások reszkettették a levegőt. Barátaimnál voltam reggelig. Reggel kimentem az utcára. Furcsa hangulat volt odakint. Az üzletek mind zárva. A máskor néptelen utcákon hatalmas embertömeg. Várták az osztrák-magyar csapatokat. Az utcán orosz csendőrök. Nagyon tisztességesen viselkedtek. Agyonlőtték a rabolni próbáló orosz katonákat. Az emberek vártak, de aznap nem jött semmi osztrák-magyar katona. Újra rettegni kezdtek az emberek. Féltre feküdtek le, hogy mire ébrednek? A legtöbben nem is próbálták az alvást, hanem aggódva virrasztottak. Másnap hajnalban megint az egész város künn volt az utcán. Ezrével ácsorogtak künn az emberek. tíz órakor eltűnt az utolsó orosz csendőr is. Kimentünk a Homokhegyre, onnan látni az egész várost és ott láttuk, hogy egy orosz svarmlénia Zolkiev felől menekül a város felé. De a mieink elfogták őket. Hirtelen örült ordítást hallunk. Hatalmas tumultust látunk. A grodeki úton jönnek a mieink. A lakosság őrjöng. A patrult a vállukra vették. Az orosz üldöző katonáinkat valósággal megakadályozták a további üldözésben a nagy ünnepléssel. Minden katona talpig kivirágozva, torkig étellel, itallal. Egy perc alatt tele zászlóval az egész város. Én úgy örültem, hogy a rettentő nagy örömtől már nem is tudtam örülni.

Miből éltek Lembergben?

Galícia parasztország. Csak szigetek a városok a nagy paraszttengerben. A falvakon meg csupa törpebirtok, csak néha bukkan fel egy nemesi föld. De ez aztán roppant, egész vármegye. Nyolcszázezer apró paraszté nem egészen a föld negyede, öt és félezer nagybirtokosé a föld több, mint harmada. Szegény paraszt. Tudatlan paraszt. Rosszul mivelt föld. Sovány termés. Szomorú falvak. Rossz utak. Mocsok. Zsidóuzsora. Fennhéjázó nemesség. Nagyipar, mely nagyon ifjú és fejletlen. A kapitalizmus még csak kereskedő és uzsora-kapitalizmus. Nem a lengyel gyáros, hanem a zsidó kereskedő és a zsidó hitelező a reprezentánsa. Ami gyáripar van, inkább mezőgazdasági ipar és inkább az arisztokrata nagybirtokosok kezén. Szeszgyár, spirituszégető, sörfőző, cukorgyár. Ami egyéb ipar van, az kézműves kisipar. Százötvennégyezer üzemből százötvenezer volt a kisüzem, csak kétszázötven a kimondottan nagyüzem és mindössze csak negyvenhét a részvénytársaság. A „névtelen társaságok”, a részvénytársaságok e teljes hiánya mutatja legjobban a galíciai nagyipar fejletlenségét.

A tőke Galíciában még nem nőtt meg akkorrára és olyan előkelővé, hogy névtelen lehesen és diszkrét ismeretlenségben akarjon maradni, hanem még nagyon is ismert, nagyon is hírhedt zsidó nevekben jelenik meg.

A nemesség, a nagybirtokosság lengyel. A hivatalnokréteg lengyel. A paraszt Nyugatgaliciában lengyel, Keletgaliciában rutén. A munkásság is kevert. A burzsoázia zsidó. Nemcsak az égetsz kereskedelem van tisztára zsidó kézben, hanem háromnegyedrésze minden ipari vállalkozásnak is. A zsidó a legutolsó időkig a galíciai agrártársadalom testén, Marx szavával, csak a „pórusaiban” élt. Közvetített. A nagybirtokos szeszfőzdéjében gyártott italt kimérte. Bérlője volt a malmoknak, gyümölcskerteknek, réveknek. Bérelte az urasági istállók produkálta tejet. Tovább adta a paraszt gabonáját, állatját, burgonyáját. Csak az utolsó időkben van kialakulóban valami lengyel burzsoázia és csak a legutolsó időkben kezd kialakulni valami ukrainai rutén intellektuelréteg.

Tíz esztendő előtt még a lengyel nemesség, a slahta volt korlátlan politikai ura Galiciának. Az 1906-ban megalkotott általános választójog azonban számottevő hatalommá tette egyfelől a lengyel és a rutén parasztság pártjait, másfelől a galíciai proletárság pártját, a szociáldemokráciát.

Az alsó néposztályok előtérbenyomulásával mélyreható gazdasági változások is fordulnak Galíciában. A nemes politikai egyeduralmának megbolygatása együttjárt a

zsidó gazdasági monopóliumának a megingatásával. A paraszt szövetkezeteket alakított, gazdasági egyesületeket, hitel-egyesüléseket és kitörte így a falu zsidó uzsorásának a méregfogát. Nagy, országos bankok, takarékok alakultak és tehetetlenné tették a földbirtok és a város zsidóuzsorásainak a munkáját.

Ilyen gazdasági szerkezetű országnak a fővárosa Lemberg. Képe tehát már előre adva van: nem iparosváros, hanem kereskedelmi centrum. Benne csomósodik az ország egész igazgatása: tehát erősen hivatalnok-város. Nem annyira az ipar proletársága alkotja néptömegét, mint inkább az alkalmi keresetűek csőcselék-proletársága.

Amikor azt kérdeztem lebergi gazdag, zsíros, jómódra jutott polgároktól: Hát hogy lehet Lembergben meggazdagodni? Akkor egyik sem azzal felelt, hogy termelni kell, gyárat kell állítani. Nem a proletárság munkaerejének köz nélkül való kizsákmányolása Lembergben a meggazdagodás útja. A válaszaikból kitűnt, hogy házspekulációval, kereskedéssel, birtokspekulációval, börzeüzlettel, uzsorával lehet és szoktak Lembergben meggazdagodni. Elmesélték, hogy a város középpontján álló City-palotát 810.000 koronáért vették meg és egy esztendő múltán 3,000.000 koronáért adták el. Elmondták, hogy legbővebben ontja a profitot a gabonakereskedés. Már tavasszal a lábán eladja a bir-

tokos a gabonáját és vad spekuláció dönti el azután ősszel a kereskedő hasznát. Mesélték, hogy szeszélyesek Lembergben az üzleti szerencse kegyei. Két kereskedő összeállt. Nagyban való papír- és díszmúáruüzletet csináltak. Az üzlet ragyogóan ment, de a két társ összeveszett. Osztozniuk kellett. Véres harc indult meg köztük az üzletért. Az egyik győzött, a másik felvérzett szívvel vonult ki a boltból és fogadta el a készpénzt. Természetesen a volt társa mellett nyit új üzletet. És íme a véletlen kereke: a régi jó üzlettel az első koldussá lett, a másik ma milliomos. Nem a régi londoni kereskedelem évszázados házai állanak Lembergben és nem is Hamburg és Bréma tisztos kereskedőházai. Még bizonytalanság és nyugtalanság itt minden. Még nem állandóak a viszonyok. Még nem olyan nagyarányú itt az üzleti élet, hogy már érdemes legyen morális alapra helyezkednie.

Lemberg városának így kialakult szerkezete, az, hogy nem gyárosok és ipari proletárok városa, hanem kereskedők, hivatalnokok és alkalmi keresetűek városa, magyarázza meg azt, hogy Lemberg nem omlott egészen össze az orosz uralom napjaiban, hogy valahogy mégis csak meg tudott élni az ínség idején.

A gyárak kapui bezárultak, ahogy bevonult az orosz uralom. A spiritusz- és sörgyáraknak nem volt szabad tovább dolgozniuk. A cipőgyár néhány száz munkással üzemben maradt, dolgozott a kenyérgyár is,

de mind a kettőt rekvirálta az orosz hadsereg. A petróleum-finomítók egy része működött, de alig-alig jutott nyersanyaghoz. A nátekkártyagyár — a község asszignátáit nyomta. Az ipari munkásság számára egyetlen munkaalkalmul a sáncásás kínálkozott. De ez átkozottul keveset jövedelmező munka volt. A napi fizetség érte — egy bögre tea, még többször pedig a — nagajka volt.

A gyárak kapui csukva voltak, de annál inkább tárva voltak az üzletek ajtai. Az orosz katonatisztek rengeteget vásároltak össze. Mindent megvettek, akár szükségük volt rá akár nem. De nem ez volt a főüzlet. Hanem orosz kereskedők jöttek Pétervárról és Moszkvából. Valósággal tömegesen rontottak a lemergi piacra és a szó szoros értelmében csupasszá vásárolták a polcokat, üresre vették a raktárakat. Mindent megvettek és a lemergi kereskedők mindent eladtak. Az orosz kereskedők e nagy rohamának az oka az volt, hogy az orosz hódítás első idejében nem voltak vámok Galícia és Oroszország között. Később ugyan már megint vámfalakat emeltek, de ekkorra már mindent eladtak a lemergi boltosok. Nem tudtak olyan árakat kérni, amiket meg ne kaptak volna, nem tudtak olyan szemetet raktáraik legsötétebb zugából előkotorni, amit meg ne vásároltak volna. Voltak kereskedők, akik néhány hónap alatt így félmillió korona forgalmat csináltak. Elsősorban a díszműáru- és a konfekciós üzletek áruit

kapkodták szét. Ragyogó vásárt csaptak az áruházak. Jól kerestek a cukrászdák is. Az orosz uralom (legszebb cselekedetével) eltiltotta az alkoholt. Nem volt se bor, se sör a városban, hát mindenki rákapott az édeségekre. Az oroszok különben is nagy sütemény- és cukorkafogyasztók.

Kereskedők, kereskedelmi alkalmazottak és a belőlük élő kisipar, a borbélyok, a szabók, a pékek, a suszterek meg tudtak élni az invázió alatt is és az ő megélésük tartotta a lelket a többi társadalmi rétegben is. A hivatalnokok, tanárok, bírák nem kaptak ugyan fizetést, de sokat tettek értük a város. „Intelligenzküche”-ket, „úri” népkonyhákat rendezett be a számukra. Sokat tettek értük a „Segítő” bizottság, amely készpénzzel, ruhával, élelemmel támogatta őket. A szegényebb osztályokat is népkonyhák istápolták, az ipari proletárság egy töredékét a munkásbiztosító is segítette.

Így éltek meg valahogy az emberek Lembergben. De még így se tudtak volna sehogyse megélni, ha nem lett volna nagy az élelmiszerolcsóság. Maximális tarifák szabták meg az élelmiszerek árát. Májusban egy kilógramm kenyér ára 23 kopek, egy kiló zsir 1.05 rubel, egy kiló vaj 1.20 rubel, egy kilógramm marhahús 80 kopek, borjúhús 68 kopek, egy liter tej 14 kopek volt, Az árak értékeléséhez tudni kell, hogy a rubel árát hivatalosan az orosz uralom 3.33 koronában szabta meg, a valóságban azonban mindig három koronánál is kevesebbre értékelték a

rubelt.

Halavány és körvonalas képe ez csak annak, hogyan és miből éltek meg az emberek Lembergben. A kép halaványságának oka pedig az, hogy az emberek emlékezete sokkal kevésbé jegyzi meg a mindennap egyforma, egyhangú, de életfontosságú dolgait, mint a kiemelkedő, a rendkívüli események sokszor valójában sokkal jelentéktelenebb ügyeit. A nyomorúság állandóan gyötörte Lemberg lakóit, de azért ha kikérdi őket az ember, ezer részlettel tudják elmondani e g y e t l e n nagajkaütés borzalmát és két általános szóval emlékeznek csak az éhség m i n d e n n a p o s nagajkájának a fájó csípésére. Furcsa állat az ember. Az egész élete formáját parancsoló úrként szabja meg a kenyér és a feje mégis mindig a kenyérfeletti fantasztikumok világában jár.

Messiásvárók.

Csodálatos törvényszerűséggel dolgozik a történelem. Semmi se véletlen a világ sorában. Okok támadnak és okozatokat támasztanak. És ahol ismétlődnek az okok, ott ismétlődnei a következményeik is. Valósággal laboratóriumi pontossággal lehet most ilyen történelmi ismétlődést megállapítani Lembergben.

Lembergben az orosz idegenuralom tíz hónapja alatt csoda történt: m i n d e n k i M e s s i á s v á r ó v á lett. Csoda történt, de nem a természetfelettség, a megmagyarázhatatlanság, hanem éppen a törvényszerűség, az okláncolódás ragyogó csodája.

Idegenuralom ült Lembergre és Messiásvárókká lettek benne az emberek, mint ahogy valaha idegenuralom ült Izraelre és Messiásvárókká ettek tőle a zsidók. Rettentő erővel nehezedet rá Izraelre a római cézárizmus uralma, remény seholy se nyílt az elpusztítására, kéz gyenge volt, hogy fegyvert foghasson elltie, hát nem tehetett egyebet, minthogy csodában bízott, megváltást remélt. Megváltóról fantáziált, akinek a hatalma még a cézárihatalomnál is nagyobb,

mert isteni hatalom és aki meg fog jelenni, mikor legnagyobb leszén a szorongattatás és megváltja reménykedő népét a rabság igájától. Rettentő erővel nehezedett rá Lemberg-re a moszkvai cárizmus uralma. Egyedül állott a város, remény semerre se intfitt. Ki lett volna olyan erős, hogy az óriással felvegye a harcot? Csak a csoda segíthet már rajtunk, csak ha a legnagyobb földi hatalomnál is nagyobb hatalom jön és elhárítja rólunk a megpróbáltatást.

Idegenuralom és vele szemben a reménytelen tehetetlenség érzése, ez teremte meg a régi zsidóknál a Messiás alakja; és ez a helyzet és ez az érzés alakította ki Lemberg népében is a Messiások figuráit.

Mert Lemberg egész népe Messiásváróvá lett, de nem mindannyian ugyanazt a Messiást várták. A régi zsidó nép ? cezarizmus igája alatt még hihetett egyetlen Messiásban, mert még egységes nép volt, mert se osztályok, se nyelvek, se érdekek, se érzések nem szakították sokfelé, de Lemberg mai népe a cárizmus igája alatt nem egységes, már osztályok, nemzetségek hasogatják meg, sokfajta érdek, sokfajta érzés keresztelkedik benne.

Új Messiásokat vártak Lembergben. Nem a zsidó Messiást, aki Dávid királyi házából származik és aki eljövend, hogy kiválasztott népét megváltsa és nem az első öskeresztények Messiását, a keresztre feszített proletárt, aki feltámad, hogy megváltsa a világ szegényeit. Nem. új Médiások támadtak, új

megváltókat vártak. Újfajta rettenetek lépnek fel, újfajta istenek, újfajta remények, újfajta imádságok, újfajta megváltók támadnak. Ma a háború lett a legfőbb, a legrettenőbb hatalmú, a legféleltebb istenné.

A háború úgy lebeg ma az emberek feje felett, mint a Végzet. Ma megint olyan időköt élünk, amikor az emberek nem urai a maguk sorsának. Élet és halál, épség és egészség, család és boldogság, együttmaradás és viszontlátás ma megint a rajtunk kívül, a felettünk álló Sors kezében van. Az emberek ma megint odajutottak, ahol a régi ember állott, a természet hatalmaival szemben a régi ember aprónak, tehetetlennek érezte magát és hogy kegyüket magafelé fordítsa: — imádkozott. A háború ma rettentő természeti hatalom erejével ül az emberekre, a mai ember vele szemben tehetetlennek, aprónak érzi magát és csak annyit tud és csak annyit mer, hogy imádkozik hozzá, hogy jó-ságot, szerencsét, győzelmet könyörög tőle. A háború sodra ragad magával, itt nincs ellenállás, itt nincs szembenézés. Ki érzi ma olyan erősnek magát, hogy bármit is kicsikarjon tőle? Cselekedni ellene nem lehet semmit, csak könyörögni lehet hozzá, új, félelmetes, minden eddiginél félelmetesebb istene támadt a Háborúval az embereknek. Az emberek csak úgy könyörögnek hozzá, mint a régi istenekhez. És csodálatosan összezavarodik az együgyű elmékben és az egyszerű szívekben az új Háborúisten és a régi istenek alakja, képe. Így lehetett a ró-

mai birodalomban, amikor Jupiter, Juno és Herkules régi istenségei mellé odaállították Krisztus istenalakját is. Jehova, Krisztus, Mária, Allah istenségei új istent látnak most maguk mellett: a Háborúisten félelmetes, emberáldozat véréből pirosló, asszonyi könnyből gyűlt szenteltvizet követelő, emberi szív fájdalom drágagyöngyeivel ékesített roppant bálványát.

A Háborúistenhez imádkoznak ma mindenütt a föld kerekiségén azok is, akik azt hiszik, hogy Jehova előtt tépik meg szakállukat és azok is, akik Mária templomában zuhannak könyörögve a földre. Egyforma ma mindenütt, minden valláson és minden nyelven az imádság: Háborúisten, könyörülj rajtunk, irgalmazz nekünk és küld el győzelmes békéd kegyelmét.

Új istent imádnak ma a reszketőszívű emberek és új M e s s i á s o k a t várnak.

Új Messiásokat vártak az emberek Lembergben és az idegenuralom alatt mindenki Messiásváróvá lett, csak éppen mindenki más Messiást várt. Minden népfajta, minden osztály a maga érzései szerint, a maga képe re teremtette meg a maga Messiását.

Közös volt az idegenuralom, közös volt a reménytelenség, de mások voltak az emberek. Mindegyik Messiásban hitt hát, de mindegyik más Messiásban.

Így volt ez már a zsidó és a keresztény Messiással is. A zsidó Messiáshit azt remélte, hogy amikor eljön világreszkettető harsonák

között a Messiás, a nagy királyi ház fia, akkor leomlik a római világuralom palotája és helyére épül a zsidó nép világuralmának temploma. A leigázott zsidónép hite azt parancsolta Messiására, hogy ne csak felszabadítsa, hanem leigázóvá, világurává is tegye. Más volt már a keresztény Messiáshit. A zsidó Messiást egy elnyomott nemzet fantáziája teremtette, egy nemzet reménye várta. A keresztény Messiást a rabszolgák és proletárok áhították, egy elnyomott osztály fantáziája vetítette ki. A kereszténység Messiása már nem királyi házból ered, hanem a rabszolgahalállal, a keresztrefeszítéssel kiszenvedett proletár, aki nem egy nemzetért, hanem a világ minden szegényeiért, rabszolgáiért és proletárjaiért hal meg, aki nemcsak a római idegenuralmat fogja elsöpörni, ha feltámad, hanem minden hatalmasok és gazdagok idegenuralmát is. Egyugyanaz volt az idegenuralom, egyugyanaz a reménytelenség és gyengeség, egyformán kialakul hát a Messiáshit, de más volt a nemzet és az osztály helyzete, másfajtvá, másthozóvá alakul ki hát a Messiás figurája.

Mindig olyankor alakul ki a Messiásvárás, amikor az emberek bajukra, gyászukra, nyomorúságukra, leigázottságukra semmi írt, semmi vigasztalást, semmi reményt nem tudnak. Ilyenkor már csak úgy bírják tovább viselni az ígát, hogy a csodában, a megváltásban bíznak. A legnagyobb reménytelenségből születik a legnagyobb

reménykedés: a megváltás alakja. A Messiás figurája voltaképp nem más, mint a legnagyobb leigázottság legnagyobb szabadságképzése, a legnagyobb reménytelenség legnagyobb reménycsillogása. És mennél nagyobb a baj és a jaj, annál inkább bíznak a Messiás eljövételében. Hinniük kell benne, különben nem bírnák az életet. És lassanként kialakul az a hit, hogy amikor a legnagyobb a baj, akkor fog eljönni. Mikor a tanítványok kérdik Krisztust, mik lesznek a jelek, amikről tudni fogják, hogy a Messiás jönni fog, Krisztus így válaszol: Földrengés, dögvész, háború, napfogyatkozás. Kialakul az a hit, hogy a Messiás eljövele előtt végsőig fognak fokozódni a természet és az emberi élet borzalmai és rettenetei. Lassanként már úgy érzik, hogy nem búsulni, hanem örülni kell a bajok fokozódásának, hiszen, amikor minden baj a végsőig fokozódik, mikor a legnagyobb lesz a szenvedés, akkor, abban a pillanatban jön ő, a Megváltó. Tehát voltaképp minden új és nagyobb baj, közeledést, új lépést jelent az ő eljövételéhez. Mennél nagyobb és borzasztóbb bajok sötét kútjának a fenekére esnek az emberek, annál fényesebben és tisztábban látják ragyogni Messiásuk fényes csillagát, így volt ez Lembergben is. Jöttek a bajok. Jött a háború. Rájukzúdult az idegenuralom. Jött a dögvész, jött a kolera. Asszonyok gyalázása. Házukra szállt a vörös kakas. Gyilkos golyó repült be az ablakon. Elkergették őket tűzhelyeik mellől. Hontalanság

szakadt rájuk. Vagyonukból kifordultak. Vér és könny tengere nőtt körülöttük és fenyegetett végső fullasztással. Nőttek, egyre nőttek a rettenetek, hogyan kellett volna hát hinni egyre erősebben, egyre inkább egész szívvel, az elkövetkező, a bizton, a kétkedés nélkül elkövetkező Messiásban.

És hittek is vakon, buzgón, mindannyian Lembergben a maguk Messiásában. Hittek a lembergi zsidók a maguk Messiásában — a bizton eljövő osztrák-magyar febszabadításban. Eretnekség volt (a szó szoros értelmében vallási eretnekség), ha zsidó kételkedni mert benne és eretnekség volt, ha zsidó hinni merészelt, hogy Przemyslt márciusban csakugyan elejtette az éhség. A zsidók hitében Przemysl állt mindvégig, mint a Sión hegye és az osztrák-magyar felszabadítás Messiása már úton volt az utolsó ítélet fegyvereivel. Hittek a moskalofilek is a maguk Messiásában — a szabadító cárbán, aki a kettős András-keresztrel kezében jön és szétosztja a lengyel urak és a gazdag zsidók vagyonát a jó parasztok között. Hittek az ukrainaiak a maguk Messiásában — a nagy, felszabadított, újra nemzetté nőtt Ukrajnában. Látták, hogy a híres fekete földeken, mik ontják a gabonát, megint ők lesznek az urak, megint az ő nyelvük szól, az ő költőjük énekel, az ő iskolájuk tanít. Hittek a lengyelek a maguk Messiásában — az önálló Lengyelországban. A háromrészre tépett, a német, az osztrák,

az oroszországban levő lengyel földek újra együvé forrnak, egy állammá lesznek. Valósággá válik a dicső Jagellóeszme. Hittek a gazdagok a maguk Messiásában — a bőséges üzletben, a szabad keresésben, az isteni Profitban. Lázás, türelmeszakadt izgalommal várták, mikor jön el megint az egyetlen, amiért élni érdemes, az aranygyűjtés ideje, a pénzhalmozás virradása. Hittek a proletárok a maguk Messiásában — a világ megváltó szocializmusban. A tudomány átható világosságával látták, mennyire tudta, jósolta a szocializmus mindazt, ami bekövetkezett és megingatlan, sziklaszilárd hittel hitték, hogy ezután is csak a szocializmus Messiása vezetheti ki a világot önidézte bajaiból.

És hittek a legletipertabbak, a leginkább szenvedők, az asszonyok, akiknek a férjük messze távolban fegyverrel harcolt, a leányok, akiknek a szerelmesét vitte el a katonáskodás, a maguk Messiásában — a világ megváltó békében.

Nincs még veszve Lengyelország.

Tragikus önmarcangolással sodródott bele a lengyel nép a világháborúba. Három hadviselő állam seregében küzdenek lengyelek százezrei. Németország és Ausztria lengyelével szemben Oroszország lengyeléi állnak harcban. A hajdan volt lengyel királyság területe ennek a háborúnak a roppant csatatere. Oroszlengyelország, Keletporoszország és Galícia érzik legfájóbban a maguk testén az invázió tiprását. Hadseregek jönnek és mennek a lengyel földeken keresztül, lengyel katonák harcolnak orosz, német és osztrák fegyverrel a kezükben, hogy van az, hogy maga a lengyel nép mégis oly halálosan nyugodt, oly közömbösen mozdulatlan? A nagy háború kitörésekor az európai közvélemény jórésze úgy hitte, hogy mihelyst Oroszország hatalmas külső ellenséggel háborúba keveredik, a lengyel nép lesz a legelső, amely felemeli a fejét és odakiáltja ősi ellenségének, az orosz cárizmusnak nagy szabadsághimnuszát. úgy várták, hogy az Ausztriával és a Németországgal való háború nyomán kell jönnie a Lengyelország függetlenségéért vívódó revolúciónak.

Európa azt várta, hogy abban a pillanatban, amikor megszólalnak az ágyuk, felharsan a lengyel nemzet ajakán az ősi himnusz: „Nincs még veszve Lengyelország!” És íme – nem az ágyú mennydörgése csalja meg!

— Lengyelország felől más, ellenszenves és szolgálai himnusz hangzik: „Isten tartsa meg a cárt.”

Mi történt? Hogyan csalódhatott ennyire az európai közvélemény? Az történt, hogy Európa még mindig a régi Lengyelországot látta maga előtt és nem vette tudomásul, hogy a régi, az orosz cárizmus ellen inzurrekciókban harcoló Lengyelország már rég letűnt és helyén új, más Lengyelország épült fel. Európa még mindig azt hitte, hogy a Kosciuszko Lengyelország el, el Z 1830-as és az 1863-as forradalmak Lengyelországa ékelődik közé és az orosz birodalom teste közé és nem vette észre, hogy az új Lengyelország már nem kardot, hanem rőföt tart a kezében, hogy már nem titkos összeesküvések iratai, hanem főkönyvek tartozik és követel rovatai fölé hajlik. Valaha lengyelnek lenni és a szabadságot szeretni — egyet jelentett. Valaha a lengyel szabadságért küzdő menekültek elárasztották egész Európát és ha már nem küzdhettek otthon az orosz cárizmus ellen, hát részt kértek maguknak minden európai szabadságharc küzdelmeiből. Nem csoda hát, ha Európa egész demokráciájának minden rokonszenve a lengyel szabadság felé fordult. A magyar parlament 1832-től forradalmi csúcspontjáig, 1849-ig mindig fog-

lalkozott a lengyel kérdéssel, Deák Ferenc legelső beszédét a lengyel kérdéstről mondotta és ekkor formálta híres mondását: Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek.

A lengyel nemzet sorsa talán a legtragikusabb példája nemzetek felemelkedésének és lehanyatlásának. A XVI. században és a XVII. század elején még hatalmas birodalom a lengyel királyság. Számra ma is hatalmas nemzet a lengyel. Tizenkilenc millió lengyel él: Oroszországban 10.5, Ausztriában 5, Németországban 3.5 millió. De a hatalmas Lengyelország tragikus fordulattal alábukik. Háromszor osztják fel. 1772-ben, 1793-ban és 1795-ben osztottak meg rajta Oroszország, Poroszország és Ausztria hatalmasságai. Mi történt? Hogy zuhanhatott le és szakadhatott így darabokra egy hatalmas birodalom? A tragikum magyarázata a lengyel fejlődés. Lengyelországban nem alakult ki a feji ördös során polgári osztály. Ami kevésszámú iparost és kereskedőt behozott a XIII. század az országba, az bevándorló, német, zsidó, idegen és jelentéktelen volt. A XV. és XVI. század, a pénzgazdaság kialakulása se tudott lengyel burzsoáziát teremteni. A gabonakivitel megindult Európa felé, de nem külön kereskedőosztály alakult ki, hanem maga a lengyel nemesség lett gabonatermelőből gabonakereskedővé is. A nemesség hatalma fellendült, de harmadik rend nem alakult ki és így nem volt meg az egyetlen elem, ami a nemes hatal-

mát egyensúlyozhatta volna. Nem voltak nagyvárosok, nem volt polgári osztály és így nem volt semmi, amire a királyság, amire a középponti hatalom a nemességgel való harcában támaszkodhatott volna. Egyre növekedtek a nemesség nemesi szabadságai és egyre gyengült a középponti hatalom ereje. A nemesi rendi országgyűlések olyan hatalmat jelentettek, hogy valósággal nemesi köztársasággá változott az ország és egyetlen nemes úr vétója megakaszthatta a középponti hatalom minden intézkedését. A törökök előnyomulása és a kereskedelmi utak eltolódása szegénnyé, azután koldussá is tette az országot. A centrális hatalom hiányzott, az ország annyi felé húzott, ahány nemes úr volt, természetes következése lett ennek, hogy Lengyelország csakhamar a külföldtől való függésbe került, hogy versengő hatalmak állandó csataterévé lett és hogy végül belső szétszakítottságából külső szétszakítás is lett. így történhetett meg, hogy a hatalmas lengyel államot a XVIII. század végén háromszor osztották fel és hogy ma is három részre tépve kell élnie.

A széthúzó kisnemesség uralma volt az önálló Lengyelország nagy gyengéje és éppen ez a kisnemesség lett az elnyomott Lengyelország legnagyobb ereje. Ez a kisnemesség ahhoz volt szokva, hogy uralkodjon és most Oroszország, az akkor még teljesen ázsiai orosz despotizmus végéig elnyomta. Ez az erőszakos, fegyver-

rel bánni tudó, gazdaságilag is pusztuló és így kétszeresen elégtelen osztály lett Lengyelország függetlenségének előharcosává. Oroszország ellen szegeződött a lengyel-ség minden gyűlölete és szabadságharca, mert Oroszország nyomta el a legkeserűben és mert Oroszország szakította magához a lengyel királyság legnagyobb darabját. Roppant felkelések, hatalmas forradalmak rázkódtatták meg az orosz despotizmus uralmát Lengyelországban. 1794-ben Kosciuszko felkelése tör ki. 1830-ban új forradalom emeli fel a fejét. Az orosz cárizmus vérbefojtja. 1863-ban megint felkel Lengyelország, de megint csak leverik. Ezek voltak azok az idők, amikor Európa demokráciája, amely az orosz cár izmusban látta legveszedelmesebb ellenségét, a maga természetes szövetségeseinek tekintette a lengyel forradalmakat. Nem véletlen az, hogy az első proletár-internacionále 1864-ben, éppen egy nagy londoni lengyel-meeting alkalmából kovácsolódott össze. A demokrácia érezte, hogy mindaddig nem győzhet Európában, amíg az orosz cárizmus seregei minden pillanatban leverhetik. A korlátatlanul uralkodó cárizmus egyetlen belső ellensége pedig ekkoriban csak a lengyel felkelés volt. Joggal mondhatta tehát Marx Lengyelországot minden európai forradalom külföldi termométerének.

A lengyel forradalmak páratlan hősiességgel harcoltak az orosz cárizmus ellen, de mégsem tudtak sohasem győzni. Az ok pe-

dig megint csak Lengyelország belső viszonyaiban rejlett. A lengyel felkelések azért törtek ki olyan lendülettel, mert a lengyel nemesség öntudatos osztály és azért buktak el olyan véres fővel, mert a lengyel nemesség nagyon is öntudatos volt. Sohasem tudták annyira feláldozni az osztályérdeküket, hogy felszabadították volna a lengyel, litván és rutén jobbágyaikat. A cárizmus tehát mindig felölthette magára a parasztszabadítás maszkját és a paraszttömegeket mindig mozgósíthatta a felkelő lengyel nemesség ellen. A lengyel forradalmároknak, nem hiába, hogy nemesi forradalmárok voltak, mindig két arcuk volt: egyfelől a történelem Kosciuszkói és Bernjei, másfelől a Heine Krapülinszkije és Waslapszkije. Így történt, hogy a lengyel forradalmi nemesség elvérzett utolsó forradalmában, az 1863/64-iki felkelésben. Száműzetésbe futott, akasztófára került, Szibériába cepelték, vagy otthon ment tönkre gazdasági sorvadásban.

A lengyel nemesség vezető szerepe megszűnt és új vezető osztálya támadt a lengyel nemzetnek: a burzsoázis. Furcsa módon alakul ki Lengyelországban a polgári osztály. Orosz cári ukázok tenyésztek mesterségesen. A rebellis lengyel nemesség végső letörésére minden eszközzel ipart fejleszt a cárizmus Lengyelországban és polgári osztályt varázsol szinte a semmiből. Mindenáron azt akarják, hogy a lengyel

ipar fellendüljön és elsősorban politikai célokat akartak szolgálni azzal, hogy 1851-ben eltörölték Oroszország és Lengyelország határ vámjait. 1864-ben a parasztreform végleg a kapitalizmust teszi urrá Lengyelországban és 1865-ben már így jajdul fel egy lengyel nemes úr: „Olyan időket élünk, hogy nem lehet tudni, vájjon gyermekeinknek lesznek-e szolgálk, vagy maguk lesznek-e szolgálk.” Most már nem a nemesség, hanem a burzsoázia gondolkodása képviseli a lengyel nemzet gondolkodását. új jelszó lesz úrrá. Most már nem azt mondják, áldozzuk mindent a hazáért, hanem azt, hogy gazdagodjunk a hazáért. Most már azt hirdetik, hogy Lengyelország függetlenségéért nem szabad felkeléseket szítani, hiszen ebben csak elvárzik a nemzet, hanem ipart kell teremteni, gyárakat kell építeni, gazdagodni kell, az anyagi jólét majd fellendíti a nemzeti erőket is. És lassanként csatlakozik ehhez a jelszóhoz a megmaradt nemesség is, amely mezőgazdasági iparban találta meg a maga számadását. Krasinszky, a lengyel költő írja erről az újfajta nemességről, hogy búzával és cukorrépával fogja betölteni Lengyelország sírját. A kapitalizmus kialakulásának és a burzsoázia uralmának ez első korszakában még nem mondanak le Lengyelország uralkodó osztályai egészen a nemzeti függetlenségről, hanem csak a tartózkodás, a cárizmussal való nemtörődés politikáját, a passzív rezisztenciát prédikálják.

De egyre erősödik az ökonómiai fejlődés. A kilencvenes évek óta egyre mélyebben hatol a lengyel ipar Oroszország testébe. A transzszibériai vasúttal egészen Szibériáig és Középázsiaig jutnak el a lengyel ipar termékei. A lengyel textilipar termékeinek felét Oroszországba exportálják, a lengyel vasipar munkájának háromötödét orosz piacra kerül. Lodz textilipara, Sosnovic vasművei, Varsó gépipara és cukorgyárai ropant erővel vonzódnak a hatalmas mágnes, a mérhetetlenül fogyasztó orosz piac felé. A éariznius védővámpolitikája másfelől egyre inkább arra kényszeríti a lengyel ipart, hogy ne külföldi, hanem orosz nyersanyagot dolgozzon fel. új álom kezd Lengyelországban kialakulni. Már nem Varsóról, a független Lengyelország fővárosáról ábrándoznak, hanem arról a Varsóról, amely két óceánt összekötő kereskedelmi útnak legyen a centruma. Ebben a korszakban már nyíltan és végleg bevallja a lengyel burzsoázia, hogy nem független Lengyelországot akar, hanem éppen ellenkezően, befolyást akar magának Oroszországnak az ügyeibe. Vasút, adó, tarifa, vám kérdéseiben életérdekei dőlnek el a lengyel iparnak Oroszországban, befolyást akar tehát mindé dolgok intézésébe. Megszűnik a politikai passzivitás és politikai aktivitássá lesz. Csakhogy most máig egyenesen fordított irányban kezd működni: nem független Lengyelországot akar, hanem mennél szorosabban Oroszországhoz akar tartozni.

Betetőzi azután a lengyel nemzet vezetőosztályának ezt a fejlődését az 1905-iki nagy orosz forradalom. Ekkor már nemcsak az orosz birodalomhoz csatlakozik a lengyel burzsoázia, de szövetkezik magával az orosz cárizmussal is. A nagy forradalom megdöbentő erővel mutatta meg a lengyel proletárság szociális forrongását és halálos rémületbe kergette a lengyel burzsoáziát. Ez a rémület készítette arra, hogy immár ne csak liferálja Lengyelországot a cár lábai elé, hanem a maga nemzete ellen is fordítsa a cár fegyvereit. A maga védésére, a maga lengyel honfitársai, a lengyel proletárság ellen hívja be Varsóba a cár kozákjait. Ahogy a lengyelkérdés legmélyebb ismerője, Rosa Luxemburg mondja: A lengyel burzsoázia lett Lengyelország Oroszországhoz láncolásának hússá vált gondolata.

Ha csak a lengyel nemzet uralkodó osztályait nézzük, akkor azt kellene mondanunk: *Finis Poloniae*. De Lengyelország ma már nemcsak a nemesség és a burzsoázia, hanem a proletárság nemzete is. A lengyel proletárság pedig ma jobban, mint valaha, akarja Lengyelország önállóságát és a proletárság jövőjében bízva, nyugodt bizakodással mondhatjuk: *Nincs még veszve Lengyelország*. A proletárság akarja a lengyel nemzet egyesülését és függetlenségét, mert tudja, hogy a nemzeti önállóság előfeltétele minden osztályharcnak. A proletárságnak érdeke Lengyelor-

szág önállósága, mert az Oroszországgal való egyesülés a ma még mozdulatlan és reakciós orosz parasztmasszák uralmát jelenti a fejlettebb, nagyipari Lengyelországgal szemben. Csak a proletárság ma már a lengyel nemzetnek egyetlen osztálya, amely valóban *egy n e k* érzi magát a széttépett Lengyelországnak mind a *h á r o m* részében. Az 1905-iki nagy orosz forradalom mind a három országrészben egyformán megmozgatta az orosz cárizmus ellen. Olyan történelmi élmény ez, amit sohasem lehet elfelejteni, ami örökre egységbe köti őket. A három országrész lengyel szociáldemokráciája minden nemzetközi kérdésben egységes egészként jár el, nemzetközi kongresszusokon egységes külön nemzetként lép fel. A lengyel proletárság ma az egyetlen osztálya a lengyel nemzetnek, amely híven lobogtatja a nemzeti önállóság és függetlenség zászlaját. A lengyel burzsoáziának és nemességnek nyugodtan ígérhet Mkolajevics Miklós, az orosz generalisszimus nemzeti egyesülést, mert hiszen a függetlenséget és önállóságot „a cár jogara alatt” ígéri. Az orosz cárizmus ma „önálló királysággá” teszi Lengyelországot és nyugodtan meg is teheti, mert a mai Lengyelország a mai uralkodó osztályaival teljes és szoros egységbe forrott a cári Oroszországgal és az autonómia éppen a teljes beolvadás nyugtázása. A lengyel nemzet felső osztályai csak a múltban harcoltak Lengyelországért, a jelenben pedig nyugodtan túrték, hogy a cári uralom Lem-

bergben becsukja a Kosciuskó-felkelést ábrázoló körképpanorámát. Festett vászon és csinált viaszfigurák forradalma: íme ennyi maradt meg csak a lengyel vezetőosztályok cárizmus ellen való forradalmaiból és még ezt is elzáratja velük, kitagadtatja velük az orosz cárizmus. Csak a lengyel proletárság az, amely nem festett vászon és viaszbábforradalmat csinál, hanem amely valóban a szive vérét ontja Lengyelország önállóságaért. Galícia lengyel szociáldemokratái azok, akik lengyel légiókat alkottak és csodálatos hősiességgel, nagyszerű önfeláldozással ontották és ontják vérüket a cárizmus ellen, a lengyel szabadságért.

A cionista beszél.

Idegen test, idegen ék volt valaha a zsidó Európa agrártársadalmaiban. A földjén termelő, magának gazdálkodó paraszttal és földbirtokossal szemben a zsidó jelentette az adás-vevést, a földnélküli jött-mentséget. Amikor még semmi sem volt áru, a zsidó szemében és kezében már minden áruvá változott. új életelvet hozott a zsidó magával, nem csoda hát, ha idegenül, otthontalanul érezte magát a régi Európában. Nem érzett semmi közösséget a keresztény világgal. úgy érzett, mint Shakespeare Shylokja: „Adok-veszek veletek, járok és állok veletek, de nem akarok se enni, se inni, se imádkozni veletek.“ A zsidóság minden tagja ezekben az időkben Európa nemzeteivel szemben egyetlen egységes nép tagjának érezte magát. Ezekben az időkben, ha nem is egységes nemzet, de egy nagy nemzetközi szövetség volt a zsidóság.

De aztán a világ egyetlen urává lett a kapitalizmus. Mindenki árueladóvá és vevővé lett, nemcsak a zsidó. És ezzel megindul a zsidóság asszimilációja. Nem a zsidó kezdte meg a közeledést a keresztény társa-

dalomhoz, hanem maguk a keresztények lettek zsidókká, tőkésekké, árutermelőkké. Amikor így eltűnt az elvi választó különbség a két világ között, megindul Nyugateurópában a zsidóság beolvadása a körülötte levő nemzetekbe. Elveszti a zsidó a külön nemzeti jellegét. Elsajátítja a környező nemzet nyelvét. Eldobja külön ruháját, ételrendjét. Alig tart meg valamit vallása szokásaiból. Megszűnnek külön felekezeti iskoláját. Házasodik másvallásúakkal.

Csak Keleteurópában nem indult meg ez a beolvadás, csak itt maradt a zsidóság elszigetelten. Két oka van ennek. A zsidók itt tömören, egy testben laknak együtt, nem pedig szétszórta és itt még fejletlenebb a gazdasági élet, itt a kapitalizmus még nem oly általános, itt a zsidónak még van bizonyos kapitalista missziója a nagy szláv paraszttengerben.

A zsidóság itt megmaradt külön nép gyanánt, de az utolsó évtizedekben itt is nagy erjedés, nagy változás megy végbe benne. A régi vallási öntudat helyére lassan-lassan nemzeti öntudat lép a zsidóságban. Sajátos proletár és kispolgár zsidó nemzet kezd kialakulni. A gazdag zsidók itt is asszimilálódnak. A lemergi zsidó nagykereskedő, vagy zsidó gyáros egyformának érzi magát a lemergi lengyel nagykereskedővel meg gyárossal és elfogadj a a lengyel kultúrát, beolvad a lengyel nemzetbe. A gazdag zsidó Galíciában lengyellé lesz, a zsidó burzsoázia asszimilálódik itt is. De a

szegény zsidó nem olvad be. A nagyvárosokban összepréselve, a társadalom aljára szorítva, nem jut el hozzá a felső osztályok lengyel kultúrájából semmi. Mikor azután demokratikus erők megmozdítják, amikor a proletáröntudat beleplántálódik, amikor a kispolgármozgalmak életrekelnek benne, akkor csak a maga zsidóvoltán keresztül férközhetnek hozzá az új eszmék. A szegény zsidó éppen abban a pillanatban, amikor modernizálódik, kezd hangsúlyozottan élni jiddis nyelvvel. A modernizálódás nála nem asszimilálódást, de zsidó nemzeti öntudatot hoz. Az öntudatos zsidó proletár és kispolgár Galíciában megköveteli, hogy respektálják a zsidó voltát. Csak az ő nyelvén irt lapot olvas. A népgyűléseken jiddis szónoklatok hangzanak. Zsidó szervezetek alakulnak. Zsidó irodalom, zsidó színház fejlődik. így támad fel egy új zsidó nemzet, de ez már nem a talmud nemzete, ennek már semmi köze a régi Izrael kiválasztott népéhez. Ez már nem vallási alapon szervezkedik, hanem nemzeti alapon. Hiszen különösen két pillére van: a szocialista zsidó proletárság és a cionista zsidó kispolgárság és intelligencia. A szocialista zsidó proletárság csakúgy, mint minden más szocialista párt a vallást magánügygé deklarálja. A cionista zsidó kispolgárság pedig éppen a régi ortodox zsidósággal szemben veszi fel a harcot. A zsidó proletárság az egész világ proletárságának az erejét akarja a zsidósággal felszabadításának a szolgálatába állítani.

A cionizmus pedig az egész világ zsidóságának az erejét akarja összefogni. A szocialista zsidó proletár, éppen, mert látja a letiport zsidó munkásság nemzeti szenvedéstöbbletét, a proletárság nagy nemzetközi győzelmétől várja a szabadsulást. A cionizmus végcélja pedig a zsidó nemzeti állam megalapítása.

Palesztinában, a régi Izrael hazájában, akarják a cionisták felépíteni a zsidó nemzeti államot. Az a céljuk, hogy Oroszországból, Galíciából, Bukovinából kivándoroltassák a zsidóságot, hogy ott egyetlen masszává tömörítsék, hogy egységes nemzetté tegyék, amelynek önálló állama van.

Érthető ennek az utópiának a kialakulása, hiszen a zsidó Keleteurópában csakugyan idegennek, senkihez se tartozónak érzi magát és nem csoda, ha azt hiszi, hogy csak a maga államának a házában élhet otthon, élhet minden üldözéstől, üzéstől szabadon.

Érthető ennek az utópiának a kialakulás és mégis céltalannak és reménytelennek kell bélyegezni.

Mi baja a zsidóságnak Keleteurópában? Az, hogy még mindig gettóban él. Az, hogy még mindig csak bizonyos területekre zsúfolódik, csak bizonyos foglalkozásokra koncentrálódik. Az összezsúfoltság különíti el a más nemzetbeliektől s más vallásúaktól, a csak városi foglalkozások üzése teszi túrhetetlenné, konkurrenciában elviselhetetlenné a sok százezer, heringként egymáshoz préselt városi zsidó helyzetét.

Mit akar a cionizmus? Külön országba, Palesztinába akarja gyűjteni az összes zsidókat. A sok szétszórt gettót Lodzból, Varsóból, Lembergől, Brodyból tömöríteni akarja egyetlen világgettóvá. Össze akar gyűjteni minden zsidót Palesztinába. De hogy akar ott belőlük nemzetet csinálni! Nemzette csak nagy alakulnának, ha minden társadalmi osztály képviselve volna közöttük. De bizony Nyugateurópa asszimilált burzsoái egy csepp kedvet se mutatnak, hogy otthagyják európai jólétüket és pozíciójukat. De még ennél is végzetesebb hiba, hogy hiányzik a zsidóságból éppen a társadalmi munkamegosztás alapja: a földművesréteg. Zsidó parasztok nincsenek. Nem azért, mintha a zsidóság fajilag alkalmatlan volna a földművelésre, hanem azért, mert a zsidók egész tömegükben városi emberek. A városi ember pedig képtelen a faluba, az eke mellé való visszaalkalmazkodásra. Kudarcot is vallottak a cionizmus minden kísérletei, hogy Palesztinában zsidó földművelőket tenyésszenek. Kudarcos eddig a sok százmillió árán csinált palesztinai zsidó gyarmatosítás a maga egészében.

Nem a zsidónyomorúság legfőbb okának, az egyfajta foglalkozású zsidók összepréselésének a Palesztina nevű világgettóban való végsőkéig fokozása fogja megoldani a zsidókérdést, hanem az a gazdasági fejlődés, amely Keleteurópát is a modern kapitalizmus csúcsára fogja vezetni, amely Oroszországban győzelemre fogja juttatni a cáriz-

mus ellen a demokráciát, amely véget vet a zsidók mesterséges elszigetelésének, amely így eloltva a zsidó nemzeti mozgalom főfészkében az újonnan gyúlt nemzeti tüzekeket, elfogja oltani őket Galícia városaiban is.

A cionizmus, a zsidók nemzeti elkülönülésének mozgalma csak átmenet a zsidók teljes és végső asszimilációja és emancipációja felé.

De ma még van cionizmus, ma még ideál Palesztina. Ma még kispolgárian gondolkodó munkások, kézművesek, kiskereskedők és intellektuelek tömege hisz benne és ma még hozzátartozik Galícia szociális és szellemi képének a megrajzolásához. Lembergben erős a cionizmus. Politikai szerepe is nagy. A választásokon is számottevő. Sajtója visszhangzik az utcákon és a lelkekben. Meg kellett hát kérdeni őket, hogy vannak, mint vannak a cionizmus leggyűlöltebb ellenségének, a cárizmusnak tízhónapos uralma után?

És kérdésünkre a legkiválóbb, a legképzetesebb, a legelső vezéri sorban álló cionista így beszélt:

A cionizmus a szegény emberek hite. A zsidó nemzeti érzés csak a kicsinyek és elnyomottak szívében él. A gazdag zsidó nem érzi magát zsidónak. A gazdag zsidó, ha százszor el is taszítja magától a lengyel, lengyelnek érzi magát. Lengyelül beszél, lengyel újságot olvas, a gyermekét lengyel iskolába járattja. Furcsa emberfajta a gazdag galíciai zsidó. Egy részük igazán gazdag, igazi vállalkozó és igazi kereskedő. De

nagyrészüket, nagylábon ugyan, de — a levegőből él. Vállalkozásaik vannak, de nincs semmi alapjuk. Se szaktudásuk, se tőkájük. Levegőemberek. Galíciai specialitás ez. Nem talál ilyet sehol másutt széles e világon. Jól élnek, dúsan költekeznek. A gyerekeiket úgy nevelik, mintha királyfiak és hercegisasszonyok volnának. De az existenciájuk felette labilis. Minden pillanatban felborulhat. Valójában uzsoraexistencia. Parazitaélet. A háború ezrével tette tönkre ezeket a levegő-alakokat. Házakra adtak jelzalogkölcönt — a házak most romokban hevernek. Füstös, csonka falak vagy gránátlyukak vannak a helyükön. Váltókra adtak pénzt szétszórva az ország minden részében, most az adósaik katonák vagy halottak, vagy elcepelte őket az orosz, vagy koldus menekültekké lettek. A háborús élet zűrzavara, az idegenuralom káosszá örökre elseperte a kezükből ezt a papiros-váltóvagyonot.

Tipikus az ilyen levegőembernek az élet-sorsa. Vidéki városkában kezd. Ősi, zsidó „nemes” famíliából való. Gógös is a szármegházasodik. A „nemességére” kap 5-6000 korona hozományt. Ezzel spekulálni kezd. Furcsa módon: mindig csak bevesz, de kiadni nem ad ki semmit, így dolgozik: összekerül (zsák mindig megtalálja foltját) valami ifjú hadnaggyal vagy könnyelmű grófocskával. Valami bálra, egy frakkra, lakcipőre, valami szép hátaslóra, vagy valami szép dáma bokrétájára, briliánsgyűrűjére kell az úrfinak a pénz. Kap a levegő-

embertől váltóra. Mikor azután a második ruhát, az új nyeret, az új pár cipőt veszi a gavallér úr, akkor a levetett ruha, az öreg cipő, a használt nyereg az uzsorásé. Ingyen. Ez már a gavallérsághoz tartozik. Valóságos áruraktárt gyűjt így magának és továbbkereskedik vele. Ha a parasztnak ad pénzt kölcsön, akkor az a busás, borsos kamaton kívül minden hónapban még tojást, tejet, csirkét, vaját, főzeléket hoz be neki a faluról. Ez már hozzátartozik ahhoz, hogy a nagyságos uzsorás úr jókedvében maradjon és ne legyen nagyon szigorú, ha a paraszt elkésik valami lejáratnál. Valósággal ruha- és csirkeadót vet ki a levegőember az adózó jobbágyaira. Ruhája, élelme szinte egészen ingyen van. Szükséglete, igénye különben is ilyenkor, a pályája kezdetén még semmi.

Lassanként azután kicsi lesz neki a vidéki város és felköltözik Lembergbe. Nagyban folytatja most már ugyanazt, amit a kisvárosban kezdett. Most már nem megszorult ifjú gavallérok, hanem megszorult nagy vállalatok zavarát használja ki és most máinem száz paraszt apró földjeit, hanem egyetlen földesúr hatalmas nagybirtokát uzsorázza ki.

Így nő egyre rohamosabban, egyre fokozódva a levegőember tőkéje. De az ember soha sem tud hozzáőni a tőkéjéhez. Mindig megmarad lelkében kisvárosi zsidó uzsorásnak, nagyritkán válik belőle a termelésben résztvevő gyáros, nagyiparos. A levegőember uzsorás kicsinyességet jellemzi: Mikor

már Lembergben él és hazakerül látogatóba a kisvárosba, ahol kezdte, azt mesélik neki, hogy az a hír járta felőle, hogy nemrégiben tönkrement. A levegőember büszke göggel háborodik fel és mutatja meg, hogy csek-kontóján 800.000 korona van és még büszkébb göggel vágja ki, hogy ott a kisvárosban egy zöldségeskofa hetirészletekre adós neki 100 koronával. Ez a levegőember! Nyolcszázezer koronája van a nagybankban, de azért uzsoráskodik 100 koronával is, heti egykoronás részletekben kapván meg a tőkét és 100 héten át mindig a heti 40 fillér kamatot. Ez az ember, amikor a felesége új ruhát csináltat, így sopánkodik: „Hogy lehet szive valakinek új ruhára készpénzt kiadni, amikor a pénztárban egynegyed millió korona árendára ki nem adott, nem kamatozó pénz van.“

Ilyenek a galíciai gazdag és talmi-gazdag zsidók. Most persze egyet se talál belőlük se Galiciában, se Lembergben. Most Bécsben és Abbáziában vannak. Elszaladtak az orosz elől.

Csak a szegény nép maradt itt. Ittmaradt a középosztály egy része, amely nem hitt a veszedelemben vagy elkésett a meneküléssel. Tudták, hogy a cárizmus nagy veszedelmet jelent, de úgy remélték, hogy nyugodt és fegyelmezett viselkedéssel elkerülhetik az üldözést. Persze csalódtak. Ittmaradt az intelligencia egy része is. Ittmaradt a kézművesek és munkások nagy tömege. És itt Lembergben maradt a foglalkozásnélküliek

roppant masszája is. Napról-napra élő elem ez. Anzixot árul, ha jön az osztrák, újságot kiabál ki, ha jön az orosz. Ha egy nap beteg, másnap nincs mit ennie.

Csak a szegény nép maradt itt, ami más szóval annyit jelent, hogy mindazok, akik a zsidó nemzethez számítják magukat, akik nem renegátok, akik cionisták.

Rettentő erőfeszítéssel kellett dolgoznunk, hogy ezt a szegény embertömeget, népünk nagy tömegét életben tartsuk és mentjük a nyomortól. A segítőbizottság rengeteget dolgozott. Vagyonokat szórtunk szét. Konyhákat tartottunk fenn. Pénzt, ebédet, ruhát, cipőt osztottunk ki. Gyermekeknek tejet. Az állam nem volt itt, Ausztriától el voltunk vágva! A katonák itthonmaradt családjainak mi fizettünk segélyeket. El merem mondani, hogy az orosz uralom alatt a zsidók voltak az állam helyettesei. És most, hogy felszabadult Lemberg, nem szüntetjük meg a munkánkat. Segélyt, kenyeret tovább kell osztanunk. A szegények most is szegények.

Mindent elkövettünk és elkövetünk, hogy népünket töretlen erőben találja a háború vége, amikor újra felvehetjük nagy eszménkért, a cionizmusért a harcot.

Nem a régi cionizmusért, amely csak ábrándozott az eszményért, de amely gyakorlatilag nem tudott elérni semmit, mert távolállt a zsidó nép nagy tömegeitől. Ha meg akarjuk valósítani a zsidó államot, akkor először itt, Galíciában kell szerveznünk a zsidó tömeget. Én a tömegekre tá-

maszkodó új iránynak, a „zsidó” cionizmusnak vagyok hive. Ne mulasson a jelzón. Ez nem pleonazmus. A régi cionizmus valósággal halálos ellensége volt mindennek, ami a zsidó tömegek lelkének szent volt, ami régi zsidó hit és érzés volt. Ezért is nem tudott közelférközni a tömegekhez. Az új élet kettéosztotta a zsidóság lelkét: az ifjúságban teljes vallási közönyt teremtett, az öregekben az ortodoxiát még erősebbé tette. Mintán a cionizmus elsősorban éppen a vallásban közönyös ifjúság közt terjedt, az öregek úgy látták, hogy „jó” zsidó, aki tartja vallását, nem lehet cionista, nem lehet nemzeti érzésben zsidó. Az ortodoxizmus és cionizmus harca valósággal az apák és fiuk harcává lett. A cionista nem imádkozott, nem végzett rituális mosdást az evéshez, szombaton tüntetően dohányzott. Természetesen mindennek semmi köze sem volt a cionizmushoz. A fiatalok az új élet hatása alatt mindezt megtették, még mielőtt cionisták lettek volna és megtették anélkül is, hogy valaha cionisták lettek volna. De az öregek gondolkodás nélkül azonosították a két jelenséget: a vallástalanságot és a cionizmust. Ezért volt az, hogy az ortodoxok, a zsidók legnagyobb tömegei nem voltak hozzáférhetők a cionizmus számára. Különösen a csodarabbiság, a bigott, vakbuzgó zsidó klerikalizmus ágált ellene. A csodarabbidinasztiák érezték, hogy a modern, felvilágosult cionizmus veszedelmet jelent bigott hatalmukra. A csodarabbi-befolyás méregfogát

csak úgy lehet kitörni, ha közeledést tudunk teremteni az ortodox tömegek és a cionizmus között. Sikerült is hosszas küzdelmek után magába Beltzbe, a csodarabbibefolyás legerősebb centrumába a cionizmust beplántálni. Behatoltam a zsinagógába és a régi talmudi szellemben tartott előadás után, a középkor minden rabbinusának a citálása után — hirtelen rájutok a cionizmusra. Először be kellett bizonyítanom, hogy, Majmuniról nem is szólván, voltaképen már maga Mózes is cionista volt. Azután kezdettem csak közöttük agitálni: „Azt mondjátok, hogy a cionisták gojok! Hát mit akartok, hogy a fiatok csak goj legyen, vagy hogy legalább cionista is legyen? Azelőtt nem hagyátok a fiatokat studírozni, mert féltetek, hogy elragadja a kereszténység sodra. Mit értetek vele? Nem tanult, lett belőle kereskedőseged, lett belőle munkás, meg lett belőle sokszor foglalkozás nélküli naplopó és mégis goj lett. Így tesztek most a cionizmussal is. A fiatok nem lesz cionista, nem érzi magát a zsidó nemzet tagjának — és mégis vallástalan lesz. Hát nem érzitek, hogy mindenkinek valami közösségbe kell tartoznia? A lengyelek kivetnek maguk közül. Rutének nem vagyunk. Mik vagyunk? Zsidók vagyunk! Összetartást érzünk. A zsidó nemzet fiainak érezzük magunkat, Látjátok, ez a cionizmus!”

A cionizmus csak úgy valósítható meg, ha közeledik a tömegekhez. Ezért kell közelednie az ortodoxok lelkéhez és ezért kell más-

felől közelednie a zsidó proletártömeg szociális szükségleteihez. Külön csoportja alakult a cionizmusnak a szocialista és mégis cionista munkások részére: a poalicionista csoport, amely harcol a proletárság minden szociális követeléséért, de harcol Cion megvalósulásáért, Palesztináért, a nagy független, önálló egységes zsidó államért is. A világ mai művelt nemzetei közül a legrégebbi nemzetnek kell végre megteremtenie a világ leghisztebb helyén a világ legifjabb államát.

Így beszélt a cionista. Minden szava fanatizmus, így beszélhettek a legelső szocialisták, mikor a szocializmus még csak utópia volt. Így beszélhetett Cabet, mikor Ikáriát akarta megalapítani. Egy pillanatra valóssággal tragikus alaknak láttam a cionistát. Cion utópiája sosem fog megvalósulni. A zsidó nép felszabadulása csak a zsidó nemzet teljes megszűnésével következhet be. Nem Palesztina lesz a zsidóság ígéretföldje, mint ahogy a proletárságnak se Ikária lett a Kánaánja. Nem a gonosz világ megkerülésével, a világ nyomorúságai háta mögött lehet megoldani a földi paradicsom nagy álmát, A szabadság országa a világ centrumában, a gonosz világgal való harcok szembefordulás útján fog a földre szállani.

A szép családi élet.

A családi élet egyszerűen megszűnt az orosz Lembergben. Amivé a nagyvárosok proletárságának a családi élete már rég lezüllött, oda juttatta Lembergben a polgárság, a jómódúak életét is az invázió és az idegenuralom. A nyomorúság, a legszükségesebbek hiánya egyfelől, a család tagjainak mindenféle munkában való szétszóródása másfelől, szétdúlja békében is a proletár családot. Ez a két ok lett általánossá az oroszok által megszállott Lembergben. A nyomorúság, az élelmiszerhiány egyfelől, a családtagok erőszakos szétszakítása másfelől, valósággal felbontotta Lembergben a családi életet.

Megszűnt a család alapja: a közös tűzhely, a háztartás és az ochrana eltépte egymástól a család egyes tagjait.

Rideg, kietlen volt az élet az orosz Lembergben. Nemcsak a politikai rémület, a hadi bizonytalanság szakadt rá az emberekre, hanem a legborzasztóbb létbizonytalanság is. Senkise tudta, lesz-e holnap mit ennie? Különösen keservesek voltak az első idők az orosz uralom alatt. Nem volt élelmiszer a városban. Megszűnt Lemberg kapcsolata a vidék-

kel. Nem hántottak fel marhát, nem hoztak be se tejet, se vajat. Nem volt hús, nem volt kenyér. Az éhség rémülete szállt meg mindenkit. A pánik már úgy látta, hogy az egész negyedmillió városnak éhen kell vesznie. A rémület persze még inkább csökkentette az élelmiszermennyiséget. Ami ennyivaló volt is, azt eldugták, azt tartogatták, azt elvonták a kereslet piacától. A vaj olyan ritkasággá lett, hogy a cukrászdákban tortapaloták helyett egy kiló vajat állítottak büszke díszül a kirakatba. Fehér liszt egyáltalán nem volt. „Mikor azután később az első kiflit ettük” — mesélte egy lemergeri háziasszony — „valóságos ünnepnap volt.“ De a legborzasztóbb baj volt, hogy nem volt mivel tüzelni. Szén nem volt egyáltalán, a vasúti közlekedés megakadásával megakadt a szén-szállítás is Lembergbe. De nem volt fa sem. Lemberg körül van ugyan elég erdő, de nem volt koci, ami elhozhatta volna a fát az erdőből. Az oroszok elrekviráltak minden járművet, minden teherhordóállatot. Különben is csak nagy protekcióval lehetett ahhoz a kegyhez jutni, hogy fát vág hasson valaki az erdőben. Legalább is egyetemi képzettségűnek, vagy városi hivatalnoknak kellett lenni ahhoz, hogy megengedjék, hogy valaki kimenjen az erdőre és magának fát vág hasson. Soha még annyi önkéntes és előkelő favágó nem volt Lembergben. Olyan nagy kincs volt a szén, meg a fa, hogy Bjeneckinél, az ismert lemergeri cukrásznál néhány darabka szén, egy könyvkereskedésben egy hatalmas

fatönk volt csodának, kuriózumnak és kíváncsúnak, de elérhetetlen értéknek kiállítva. Lemberg polgárai a télen állandóan kijártak az erdőre fát vágni és úgy cipelték haza a tüzelni valót, amit a két kezükkel vágtak, a vállukon, a hátukon. Egész hadsereg tartott hazafelé egy-egy téli, estére hajló délutánon az erdőből. Ahogy egy kedves és szellemes lemerbergi háziasszony mondta: „A Lesanicei erdő személyesen jött el hozzánk, mint a Shakespeare Macbethjének dunsinani erdeje.“

Nem volt élelmiszer — nem volt mit főzni. Nem volt fa — nem volt mivel főzni. És nem volt miben főzni sem — mert minden vasfazekat elrekviráltak az oroszok. Üres tűzhely, halott kályha, a fazék hült helye — ezek voltak a külsőségei az ürességnek, halottá és kihűltté lett lemerbergi családi életnek.

Az emberek nem otthon éltek, hanem közkonyhákban. Külön közkonyhákat állítottak a legkülönbözőbb társadalmi rétegeknek. Külön közkonyhájuk volt a vasutasoknak, külön a tanítóknak. Külön konyhája volt az „intelligenciának” és külön a „népnek”. Voltak katolikus és zsidó közkonyhák. Jótékony társaságok és a város egyaránt tartottak fenn közkonyhákat. Hetven ilyen közkonyha működött összesen Lembergben. Naponta hatvanezer ebédet mértek ki bennük ingyen meg néhány kopekéért. A családi élet az orosz Lembergben nagyrészt ezekben a közös konyhákban játszódott le.

Rideg, kietlen volt az élet az orosz Lembergben. A reszketés, a terrortól való félelem állandóan ott ült az emberek idegeiben. Az ochrana síró vonaglássá torzított minden nevetést az arcokon. Meghalt minden vidámság, kihalt minden élet. Már este 7 órakor olyan volt Lemberg, mint egy sötét sír. Az utcán nem járt egy lélek se. Parancs szerint mindenkinek 9 órára otthon kellett lennie, de nem nyugateurópai, hanem keleteurópai idő szerint. Este 8 órára tehát le kellett hunynia a szemét az életnek a cári Lembergben. A cári uralom nem szereti, ha az emberek szertelenek. Az se jó, ha túlsókat nevetnek, ha túlsókat élnek, mert még el találják felejtetni, hogy rabszolgák, hogy az élet igazi teljességéhez nincsen joguk. A halott utcákon a sötétség volt az úr. Éjszakai világítás nem volt. A villamos egyáltalán nem járt. Az emberek nem látogatták egymást, mert este nem mertek hazamenni. Színházba nem járt senki. Mikor egy lebergi hölgyet kérdeztem erről, így felelt: „Mi nem voltunk a tíz hónap alatt egyszer/ se színházban. Családi gyászunk volt. De gyászban volt mindenki, az is, akinek senkije se halt meg.“ A színházba senki se járt, de azért a város mégis nyitvatartotta, mert az oroszok kaszárnyának akarták rekvirálni és ettől csak úgy lehetett megmenteni, ha vidáman, elfogulatlan kacagást mímelőn tovább játszottak benne. Vidámság, igazi vidámság csak a Casino de Parisban volt, ahol orosz tiszték számára énekeltek formás lábikrák-

kai és táncoltak magasra felvetett szoknyákkal. Mulatni csak itt mulattak, lemergi embernek — ahogy megint csak lemergi asszony mondotta — nem volt tisztességes dolog mulatni.

A társasélet így egészen meghalt, de ez nem azt jelentette, hogy a családi élet bensőbbé és egészebbé vált. Az ochrana gondoskodott róla, hogy összetörje és cseréppé dülja. A cári pribékek valóságos hajtóvadászatot tartottak az emberekre. Egyszer politikai volt az ürügy, másszor katonai okot kerestek — de mindig megpróbáltak zsarolni az üldözéssel. Átlag minden három hétben került a sor valakire. A férfiak egy része állandóan bujdosott. Az emberek éjszaka nem mertek lefeküdni, mert az éjszaka volt a kritikus időpont. Az orosz ochrana mindig éjjel hivataloskodott. Éjjel voltak a letartóztatások. Éjjel rendezték a házkutatásokat. De nemcsak az üldözés folyt éjszaka, hanem a legegyszerűbb közigazgatási eljárás is. Bármit kért valaki, akár egyszerű passzust, vagy közönséges üzletnyitási engedélyt, éjjel két órakor verték fel az ochrana emberei: „Gyere azonnal a városházára!” Szegény ember rémülten ugrott és kapkodta a ruháit és vacogó foggal állt meg a mindenható orosz tisztviselő előtt. „Te kértél koncessziót?” „Igen, uram.” „Nesze és most takarodj haza.” A szegény szerencsétlen már azt hitte, hogy Szibériába viszik, már az akasztófát látta rémült víziója, pedig csak egészen egyszerű, apró, közönséges,

mindennapi hivatalos ügyecskét intéztek ilyen módon el vele.

Mindig vártan és mégis a legváratlanab-
bul jöttek az ochrana emberei. Éjszaka egy-
szerre csak megjelent négy rendőr, az ud-
vart körülállták a csendőrök és vitték a fér-
fit, a férjet, a családapát a börtönbe. Lehet,
hogy tiltott újságolvasáson érték, lehet, hogy
csak, újabb rubeleket akar belőle zsarolni az
ochrana. Sokszor még arra se hagynak időt,
hogy felöltözzön. Csikorgó téli időben, fél-
meztelenül cepelik el. Szegény asszonyok,
feleségek többet voltak egyedül otthon, mint
a férjekkel. A férfiak már mindenütt in-
kább mertek lenni, mint odahaza a lakásuk-
ban, a családjuknál. A feleségnek már
stereotip kérdése volt esténként az ochrana
elől bujdosó férjhez: „Fiam, hol fogsz ma éj-
jel aludni!“ Az orosz Lembergben
a családi élet egy része a köz-
konyhákban, a másik része pedig
a börtönökben játszódott le.

Az orosz uralom családi életéhez tartozott
a családok által elhagyott tömérdek üres
lakás is. Voltak egész házak, ahol csak a
cselédek és a házmesterek maradtak otthon.
Az elhagyott lakások mindig nagy vesze-
delemben forogtak. Állandóan ott ló-
gott felettük a bekvártélyozás réme. A be-
kvártélyozás után a butor tüzelőfává, a por-
cellán cseréppé, a szőnyeg ronggyá, az élés-
kamra üressé, az ágynemű elszálló levegővé
váltzott. Sok helyen a háztartások derék
munkásnői csellel, ügyességgel, sokszor a

magjuk fejének a kockáztatásával megmentették a gazdáik holmiját és kotlóstyúk vakmerőségével és szívósságával védték meg az elhagyott lakást. De voltak aztán helyek, ahol a cselédlányok fogékonyak voltak a gazdáik által beléjük oltott romlottság iránt és azzal a meggondolással, hogy úgymint minden az oroszokra lehet kenni, egyszerűen maguk fosztották ki a lakást. Most bizony erősen megbosszulódott a leMBERGI burzsoázian a „nagysága” és a „cseléd” viszonya. A cseléd, akit soha lelkileg nem engedtek magukhoz közel, akit sohse, egy percig se tekintettek embernek, akit sohse vettek be a családba, most maga se érzett semmi közöséget az oroszok elöl elfutó családdal és az oroszok számlájára ártott, amit tudott. Sokszor meg a „rabló” oroszok a hírhedt házmesterek voltak, méltó társai a moszkvai vagy pétervári házmestereknek. A házmesterek voltak az ochrana legveszedelmesebb eszközei. Állandóan ott spiónkodtak a lakók körül. Valósággal a házmesterek kényének voltak az emberek kiszolgáltatva. A házmesteri kapukulcs sokszor valósággal a Batorgo vagy a Brigitka börtön kulcsává lett. Ilyenforma volt a szép családi élet a cár uralma alatt. A háború így forgatta ki az embereket életük minden megszokott rendjéből. Lemberg polgársága tíz hónapra megérezte, mit jelent az, családot, privátéletet széttipró idegenuralom alatt élni. Vájjon gondolt-e arra, hogy proletárok százezrei számára ez a normális állapot béke idején

is? Az anya a közöskonyhán, az apa a börtönben, az iskola híján csavargó gyerek az utcán — ez volt a polgári család élete tíz hónapig a cári Lembergben. Az anya a népkonyhán, az apa a gyár börtönében, a gyerek az utca rontásában — ez a proletárcsalád élete évek szakadatlan során a polgári Lembergben.

Az élő nádas.

Az orosz uralom leghívebb barátai Lembergben a házmestereken kívül a prostituáltak voltak. A házmesterek hozták a cár emberei számára a legbizalmasabb közléseket, ők pedig a legbizalmasabbak a prostituáltakkal voltak.

Nem véletlen volt ez, és nem is az volt az oka, mintha valami különösen erkölcstelen és különösen demoralizált társaság lett volna a lebergi orosz tiszték társasága. Az idegen uralomnak és nem az orosz uralomnak a sajátsága az, hogy leginkább a prostituáltakkal tud bizalmas viszonyba kerülni. Az idegenuralommal szemben idegen és tartózkodó, bizalmatlan és durcás minden társadalmi réteg. Még ha valami osztály vagy népfaj vele tart is, csak titokban meri, csak haragos arc és gyűlölettől szikrázó szem színjátásával merészeli suttyomban barátságra nyújtani a kezét. Gyorsan, azonnal és fentartás nélkül csak a prostituált tud vele barátkozni és bizalmassá lenni. Nem az orosz tiszt és nem is a prostituált tehet erről, hanem az a társadalom, amely úgy rontotta a prostituáltat, hogy minden

mindegy legyen neki, hogy szőke és barna, szép és rut, ép és nyomorék, barát és ellenség, gyöngéd és részeg férfi mindegy legyen neki, az a társadalom, amely — prostituálttá tette a prostituáltat.

Az idegenuralom képviselői is csak emberek. Jönnek az idegen városba és minden lakás ajtaja bezárul előttük, minden szív összecukódik előlük, hát rákényszerülnek, hogy ott, azokon az ajtókon kopogtassanak, ahol mindenkinek megnyílik, azokhoz a szivekhez közeledjenek, amelyek senki előtt nem zárulnak be. Az idegenuralom átka ez, amellyel a saját képviselői ellen fordul: éppen mert idegenek, hát csak testekhez közeledhetnek, sohasem telkekhez és a testek közül is csak olyanokhoz, amelyek senkinek se idegenek, amelyek pénzért akárki- nek megnyílnak.

És az idegenuralom képviselői is csak férfiak. Megint csak nem különös elvetemültség és külön orosz romlottság jele az, hogy az orosz tiszték oly sokat voltak együtt Lembergben prostituáltakkal. Egészséges, ép férfiak jönnek a nagyvárosba, hónapok óta nemhogy nem öleltek, nemhogy nem is láttak, hanem még csak nem is kívántak aszszonyt. A lövészárók kínjai, fáradalmi kiölték belőlük a kívánságot, elfelejtették velük, hogy férfiak. De mégis ép, egészséges férfiak és ahogy most a nagyvárosba jönnek, a puha ágyba, a nyugodt alvásba, a bő evés jólétébe, a pihentség, a fürdő kéjébe — természetes, hogy egyszerre vad vágy fogja

el őket az asszony iránt. A nagyvárosba jönnek és a Karola Ludwigán végigringának előttük szép és kívánatos, a nagyvárosi ízlés minden raffinériájával öltözködő nők százai. Ép, szép férfiak, hódítóknak érzik magukat, úgy hiszik, joguk van, hogy megnyíljon előttük a nagyvárosnak minden virága, hiszen vérüket ontották, hogy ide kerüljenek, hiszen két karjukkal, az ölelésre vágyó két karjukkal hódították meg. úgy érzik, joguk van minden asszonyhoz. Fehér ruhában, virágos övvel, vágyó szívvel, gyönyörűséget ígérő szemmel kell várnia őket minden nőnek — és íme az asszonyok elzárkóznak előlük, a leányok hónapokig utcára se jönnek miattuk. Be kell hát érniük azzal, amit kapnak, ami magától kínálkozik nekik az utcán. Hódítók, de csak azt tudják meghódítani, aki mindenkinek meghódol, aki abból él, hogy mindig meghódol.

Furcsa viszony a katona és a prostituált viszonya. A katona nem is igen lehet más kapcsolatban a nővel, mint prostituáló viszonyban. A katona ma jön, holnap már tovább megy. Se ideje, se türelme, hogy sokáig udvaroljon. „Le kell fektetni” — ez a katonafilozófia az asszonyállattal szemben. Le kell fektetni; ha megy, szép szóval, ha nem, erőszakkal; ha muszáj, pénzzel. Az egyszeri szerelem, a sohaszontnemlítés szerelme, — ez a katona szerelme. Ma már a katona nem vihet magával asszonyt a háborúba, mint a renaissance zsoldoskatonája. Ma már nem kísérik „katonaszajhák”

ezrei a csapatokat a táborba, a marsokon, az ütközetekig. A régi katona nem volt úgy elválasztva az asszonytól, mint a mai. A „katonaszajha” nemcsak mulatgatott vele, nemcsak a tallérjait, a zsákmányolt holmijait csalta el tőle, de gyengéd is volt hozzá, de mars közben segített cipelni a podgyászát, de táborozáskor kimosta a szennyesét, de főzött rá, de bekötötte csata után a sebeit. Voltaképen nagyon tisztos, rendszeressé tett, hadvezérek parancsaival szabályozott és szervezett hivatal volt a hadsereget kísérő asszonysereg szerepe. Nemcsak prostituáltak voltak, de asszonyok is és dolgos munkások is.

Ma csak a nagy harcok apró szüneteiben, a ritka pihenések, az ünnepi városbakerülések idején kerül össze asszonnyal a katona. Az asszony ma is, csakúgy mint a XVI. század katonájánál, prostituált. De azért a lemergi orosz tiszték és a lemergi prostituáltak viszonyát nem érthetjük meg teljesen, ha nem látjuk, hogy nemcsak a prostituáltat, hanem az asszonyt, az otthonhagyott gyöngédséget, a barátságot, a bizalmasságot keresték az orosz tiszték a lemergi prostituáltban. Sok a hasonlóság is a háborúban álló katona meg a prostituált élete között. A katona is napról-napra él a háborúban, mint ahogy napról-napra él a prostituált mindig. Gondtalannak kell lenniök, hogy elbírják az életüket. Ki kell élvezniök mindent, ami kínálkozik, mert ki tudja, mit hoz a holnap. Nem hoz-e a katonának halált,

a prostituálnak csúf öregséget? Mindketten gyökértelenek, a katonát a háború vetette ki a megszokott környezetéből, a családjából, az országából, a prostituáltat az étellel vívott örökös háború vetette ki a társadalom minden rendjéből. Mind a ketten úgy állanak ott a nagyvárosban, mint idegenek, mint a város közösségéből kitagadottak, mint idegenek, akik senkinek se tartoznak számot adni, akiket semmi közvéleménnyel, semmi botránykozással szemben nem terhel felelősség.

Jött az orosz katona az idegen nagyvárosba és nemcsak asszonyi testet áhított, hanem asszonyi gyöngédséget, emberi együttérzést is. Az elsőt a prostituálnál kapta csak meg, hát ott kereste a másodikat is. Az orosz tisztek egyetlen valóságos bizalmasa Lembergben a prostituált volt. Annyi hónap után valakinek kellett, hogy beszéljenek magukról, az életükről, az érzéseikről, az ügyeikről, az otthonukról, a feleségükről, a családjukról, arról, hogy mennyit szenvedtek, arról, hogy mikor lesz már végre béke, — hát a prostituáltaknak beszéltek róla. Titkaik voltak, a lelkükön akartak könnyíteni, de senkinek sem merhettek őszintén beszélni, senkinek sem mondhatták el nyíltan a lelki sebeiket — hát úgy tettek, mint Midás király, aki távol az emberektől a nádasba suttogta bele a lelke féltett titkát. Lemberg prostituáltjai, ezek a hajlékony, nádszáltestű, ringó derekú, szép lengyel leányok lettek az orosz tisztek eleven nádasává. Ebbe az eleven nádasba

súgták bele titkaikat, gyengédség után áhító vágyaikat. És a lebergi prostituáltak is többek tudtak velük szemben lenni, mint prostituáltak. Felemelkedtek a XVI. századbéli „katonaszajha” színvonalára, aki nemcsak prostituált, hanem asszony és munkás is volt. Segítették cepelni az orosz katona lelki podgyászát. Gyengéden mosták a lelki szennyését. Bekötözték a szivek gyönyező sebeit. Ha a lebergi prostituáltak és az orosz katonák viszonyáról való tömördek apró történetet, tarka históriát hallja az ember, akkor érti meg az orosz férfi furcsa viszonyát a prostituálthoz. A Raszkolnyikov térdreborulása, sírvafakadása az angyali jóságú, szelidségű és az eladottságban is szüzi tisztaságú Szonyácska előtt, Lembergben ki tudja hányszor ismétlődött meg. Sohsem voltak brutálisok az orosz katonák a prostituálttal szemben. Valósággal regények szállnak arról, mennyire elkényeztették őket. A százrubelesek csak úgy röpködtek. Egy vezérkari alezredes állítólag az utcáról, a kétkoronás szerelmek utcájáról szedett fel egy szép barna leányt, nyolcezer rubeles függőt akasztott a nyakába, állandóan autón járatta, fantasztikus cserkeszkosztümöt szabott rá. Még ma is, mintha vízió lebegne Lemberg lakói előtt, ahogy nagy fehér kucsmában, letürt lovaglósizmában, hosszú cserkeszskabátban, férfias nadrágban ült, vágatott a futó gépkocsiban. A színházban páholyt tartott a számára, ahogy egyáltalán színházba szoktatták, igényekre nevelték az utca

leányait az orosz tisztiek. Bankember mesélte, hogy egy-egy szép leány vagyont halmozott. Az egyik havonta hat-hétszáz rubelt tett a bankba, egy másik a tíz hónap alatt tizen-nyolcezer rubelt tett letétbe fiskálisnál. Legendák szólnak arról az arisztokrata orosz tisztről, aki minden ölelésért drágakövekkel kirakott melltűvel fizetett. A melltűn a herceg nevének kezdőbetűit fonta arany és drágakő és csak azt kötötte ki, hogy a nő — az ingén viselje. Még azt is tudja a legenda, hogy tizenkét ilyen melltűt hagyott az orosz nagyúr Lembergben. Meglepően meg is nőtt a prostituáltak száma az orosz Lembergben. Nemcsak azért, mert így megnövekedett az értékük, hanem azért, mert megnövekedett, szerтеленé nőtt a nyomor is. A külvárosok igen sok derék (és nem ahogy az ostobák és rossz-hiszeműek mondják: buja) leánya adta el magát. Ha ennivalót akartak vásárolni, akkor előbb a maguk húsát kellett vásárra vinniök. Hányszor adták el magukat egy vacsoráért! Az egyik: az anyja éhezett, a testvérei éheztek, a gyárat becsukták, kereset nem volt semmi, jött az orosz katonatiszt — aznap evett először két hét óta meleget. A másik megbotránkozva, az igazi, szívből jövő erkölcs keserűségével mondja a társnőjéről: „Neki nem kellett volna, hogy eladja magát. Van apja, anyja. De nekem senkim sincs.“ Munkásleányok, varróleányok örökös sorsa ez minden gazdasági válság idején, az orosz uralom pedig az ő számukra minden eddiginél végzetesebb gazdasági krízis formájában jelent meg.

Furcsa, de nem meglepő jelenség, hogy a prostituáltakat az orosz uralom idején a lebergiek halálos gyűlölettel megvetették. Nem úgy, mint békeidőben és nem is azért, mert prostituáltak voltak, hanem azért, mert orosz tisztekkel voltak. Először voltak valamivel többek, mint prostituáltak, mint csak megfizetett nők és éppen akkor és éppen ezért vetették meg őket százszoros megvetéssel. Féktelen brutalitással sújtott le rájuk ez a megvetés és gyűlölet. Mikor már elvonultak az oroszok, a felszabadulás első napjaiban történt: Porosz tiszt sétál az utcán egy nővel. Odalép hozzá két lebergi egyetemi hallgató és így szól: „Uram, ez a nő orosz tisztekkel prostituálta magát.“ A tiszt megdöbben és kínlódva kérdi: „Mivel bizonyítják ezt?“ „Akadémikus becsületszavunkra mondjuk, hogy igaz!“ A német tiszt szalutált, sarkonfordult és otthagyta a leányt.

Lembergi mesék.

Nemcsak a gazdasági alapok, nemcsak a politikai, a jogi, a vallási életformák alakultak át a tízhónapos lebergi orosz uralom alatt, nemcsak a családok élete és az utcák szerelme alkalmazkodott az idegenuralom új világához, hanem már a költészet, a fantázia is megmozdult az idegenuralom ellen. Persze, még nem az irott költészet, hanem csak a tömegek száján elevenen élő, emberről-emberre terjedő népi poézis. Utcán, kávéházban, országúton és szobában termettek mesék és élcek, csattanós históriák és csípős anekdoták az orosz uralom ellen. Bus szláv legendák sajtáságon vegyülnek zsidó talmudi szórszálhasogatásokkal, bájos népi naivság keveredik városi túlfűtött kultúrával. A tízhónapos cári uralom alatt született mesékből, legendákból, történetekből és anekdotákból idesorakoztatok néhányat, amiket Lembergben hallottam és amiket sebtiben feljegyeztem:

Együtt ül a korcsmaasztalnál Miklós cár és Ferenc József, a császár-király. Iddogál-

nak egy darabig, azután megszólal Miklós cár:

— Amondó vagyok, hogy kössünk békét. Úgyis elveszted, testvér, ezt a háborút. Hisz annyi a katonám, mint fűszál a réten.

De Ferenc József megcsóválj a fejét:

— Hát lehet, hogy neked annyi a katonád, mint fűszál a réten, de nekem meg van három jó fejős tehenem. Przemysl, Krakkó meg a Kárpátok. Azok majd lelegelik a te füvedet.

Az oroszok minden galíciai városból kiutasították és Lembergbe hajszolták a zsidókat, így tettek Przemyslben is, amikor elfoglalták. Mikor azután májusban elvesztették az oroszok Przemyslt, akkor született leMBERGI zsidók között a következő csipős mondás:

— Először az oroszoké volt Przemysl a zsidókkal, azután Przemysl a zsidók nélkül és most övék a zsidók Przemysl nélkül.

Lemberg melletti falu az orosz uralom alatt. Három paraszt a történet szereplője. Az egyik parasztnak szép rétje volt, a másik kapta magát és ott legeltette a marháját. Az első paraszt be is panaszolta ezért a másodikat a harmadik parasztnál, a bírónál. A parasztbíró el is ítélte az okozott kárért három rubelre. Az elítélt paraszt russzofil volt, panaszra ment hát az orosz kerületi bíróhoz. Az orosz bíró azután így

döntött: A paraszbírónak nem volt már joga ahhoz, hogy ítélkezzen, hiszen ott volt már a hivatalból kiküldött orosz bíró, kapott hát büntetésül huszonöt nagajkát. Az első paraszt kapott ötven nagajkát, mert nem kaszálta le idején a rétyét és így alkalmat adott embertársának a lopásra. A kozák, aki a büntetést végrehajtotta, kapott közben hirtelen huszonöt nagajkát, mert megkenték a kezét és gyengén ütött. A marháit jogtalanul legeltető paraszt néhány csattanós pofont kapott és a bíró büntetésül elkobozta és a maga számára levágatta a három tehenét.

Mikor kitört a roppant háború, a három uralkodó: Ferenc József, Vilmos császár és Miklós cár elment a szent hírében álló csodarabbihoz, hogy megkérje: imádkozzon az ő fegyvereinek a győzelméért.

Először Ferenc József lép be hozzá. A csodarabbi nagy hódolattal felkel és így szól: „Úgyis imádkoztam volna csapataidért, hiszen mi valamennyien gyermekeid vagyunk, hiszen a te országaidban mi zsidók is csakúgy emberek vagyunk, mint minden más népek. Istenhez fogok fordulni, hogy áldását kérjem és bízva hiszem, hogy a győzelem a tied lesz.“

Másodikul Vilmos császár jön a csodarabbihoz és kéri, hogy imádkozzon fegyverei győzelméért. A csodarabbi komolyan válaszol: „Én nem vagyok német, de országodban élő társaim panaszojják, hogy a zsidó

nem mindenben egyenrangú a többi népeiddel, hogy hivatalokból, méltóságokból kizárod őket.“ Vilmos császár feleli: „Ó, a zsidók, ha egypár hivatalt nem is kaphatnak meg országomban, de nagy biztosságban és dus vagyonban élnek.“ A csodarabbi fejcsóválva feleli: „Hát nem fogok ellened imádkozni az egek urához.“

Harmadikul Miklós cár jön a csodarabbihoz, hogy áldását és imádságát kérje harcai győzelméhez. A csodarabbi komor arccal kérdi tőle: „Mi van országod zsidóival!“ A cár feleli: „Istenem, hát élnek és gazdagodnak.“ De rettentő jajgatás hallatszik egyszerre kívülről. Megrongyolt ruhájú, siró zsidóasszony ront be a csodarabbihoz, átkulcsolja térdeit és így jajveszékel: „Rabbi, segíts! Három fiam a háborúban van, küzd az orosz cárért. Férjemet megölték az utolsó pogromban a cár szolgái. Három apró gyermekem van még otthon, de jöttek a cár kózákjai és felgyújtották házamat, elrabolták utolsó vagyonkámat.“ Felemelkedik a rabbi és felelősségre vonja a cárt: „Beszélj cár, hát mi ez?“ A cár vállat vont és hanyagul válaszolja: „Mit untatsz ilyen semmiségekkel. Országom oly nagy, hogy igazán nem ügyelhetek minden hitvány apróságra.“ Átokra emeli kezét a csodarabbi és a cár felé mennydörgi: „Imádkozni fogok az Úristenhez, tegye kisebbé országodat, hogy tudjál minden apróságra ügyelni.“

A cári uralom ellensége és a ruszsofil találkozik Lembergben. Szól a ruszsofil:

— Győztek a mieink!

Kérdi az oroszok ellensége:

— A mieink? Hát kik a mieink?

Feleli a ruszsofil:

— Hát akik győztek.

Oroszhoz szító ortodox papok mondták Lembergben:

— Jaj, az osztrákok, úgy látszik, már megint győznek, mert a zsidók már megint nem köszönnek nekünk.

Egy szekér szénát vett a paraszt az orosz kozáktól. Olcsón vette, mert kocsis-tul, lovas-tul ideadta a kozák hetven rubelért. Hazahajtat a szénával és kezdi kirakni a szekérről. Hát amikor a széna aljára ér, egy összekötözött kezű-lábú, bedugott szájú parasztba akad a vasvillája. Ott ült szegény, övé volt a szekér, a ló, meg a széna.

Az orosz ochrana minden apróságért, a legkisebb kihágásért, tiltott újságolvasásért háromezer rubel pénzbüntetésre és háromhavi fogságra ítélte mindenkit. A háromezres és a hármasszám állandóan ott röpködött Lemberg levegőjében. Az elnyomottak ezzel a viccel boszulták meg magukat:

Az orosz veri a mellét: Mit, a németek

büszkék a találmányukra, a hatszázhatra? Hát mi épp oly joggal lehetünk büszkék a mi találmányunkra, a háromezerháromra.

Az első nagy orosz vereségek után, amikor már az osztrák-magyar csapatok elfoglalták Przemyslt és közeledtek Lemberghez, a cár magához hívatta az ortodox arehimandritát és istentiszteletet rendelt a hadiszerencse megfordítására. De bizony nem használt a könyörgés semmit. Újabb vereségek következtek. Magához hívatta a katolikus püspököt a cár és őrá is ráparancsolt, hogy imádkozzon a győzelemért. De bizony ez se használt. Megint csak újabb vereségek érték az oroszot. Erre a cár a lebergi főrabbit hívatta magához és neki is megparancsolta, hogy imádkozzon az orosz győzelemért. A főrabbi így válaszolt: „Ó, cár, ha parancsolod, hát muszáj imádkoznunk, hiszen tied itt most élet és halál hatalma. De én azt mondom, hogy imádság helyett jobban tennéd, ha megfogadnád a tanácsomat. Azt tanácsolom, ó, cár, hogy írasd át Lengyelországot a feleséged nevére.“

Régi, középkori keresztény legenda támadt fel Lembergben az orosz uralom napjaiban. Szent Kunigundáról, Szégyenlős Boleszláv király feleségéről szól ez a legenda. A betörő mongolok elől vezette szent Kunigunda valaha reszkető, futó népét Galíciából Ma-

gyarországba. Most felújult Kunigunda legendája, de nem a mongolokról, hanem a betörő oroszokról szól. Ahogy az ellenség üldözi Galicia népét, ahogy a kozákok egyre közelebb jönnek, a szent asszony elébük dobja az övét és íme az öv a rohanó Dunajec folyóvá válik és megállítja az üldöző csapatokat. De azután újra támad a veszedelem, az ellenség mégis csak átkel a folyón. A nép reszket és segítségért emeli karját a szent királynő felé. Kunigunda az ellenség elé veti vándorbotját és íme megsokasodik a vándorbot, megsűrűsödik és a Beszkid-hegység fenyőerdőivé lesz. Az ellenség hosszú ideig tévelyeg az erdőben és a menekülő nép egy darabig futhat előlük. De azután mégis csak utat vágnak maguknak a sűrű erdőben is és megint csak tovább űzik a menekülőket. Ekkor szent Kunigunda leveszi fejről az arany koronáját, feldobja magasba a levegőbe és íme a drágaköves aranykorona, a hatalmas, a napfényben aranyként és drágakőként csillogó Tátra-hegységgé változott. A Tátra azután megállította az oroszokat és a Kárpátok védőfalán sohasem tudott áthatolni.

Tartalom

	Oldal
Lembergben.....	3
Az ujjongó életöröm városa.....	7
A nagajka.....	18
Ukraina letiprása.....	21
Zsidók gyötrelmei.....	34
Szocialisták üldözése.....	44
Jó oroszok.....	55
A földalatti Lemberg.....	60
Miből éltek Lembergben.....	80
Messiásvárók.....	87
Nincs még veszve Lengyelország.....	95
A cionista beszél.....	106
A szép családi élet	119
Az élő nádas.....	127
Lembergï mesék.....	135